

B legtori e P ërgjithshme

Niveli i I (Klasa 11)

2013

Përmbajtja

KAPITULLI I PARË.....	4
Rëndësia ekonomike e blegtorisë.....	4
Rëndësia e kafshëve shtëpiake dhe qëllimi i kultivimit të tyre.....	5
Formimi dhe evolucioni i kafshëve shtëpiake	5
Përhapja e bagëtive në vendin tonë dhe në botë.....	6
Ndarja e blegtorisë në disiplina	7
Perspektiva e industrisë së blegtorisë në përgjithësi	9
Industria e kafshëve bujqësore tjera dhe perspektiva e tyre globale.....	15
KAPITULLI I DYTË.....	18
Preardhja e kafshëve shtëpiake.....	18
Teoritë dhe hipotezat mbi prejardhjen e kafshëve shtëpiake.....	18
Prejardhja e kalit (equus caballus)	18
Prejardhja e gomarit (Equus asinus).....	19
Prejardhja e gjedhit (bos taurus).....	19
Prejardhja e deleve (ovis aries)	22
Prejardhja e derrave (sus skrofa domestica)	23
Prejardhja e llojeve të tjera të kafshëve shtëpiake.....	24
Pula e vendit (galus domestica) – Rrjedh	24
Prejardhja e qenit (kanis familiaris) –.....	24
Prejardhja e pëllumbit (columbia formes)	24
Evolucioni i kafshëve shtëpiake.....	24
Domestifikimi (shtëpizimi) i kafshëve shtëpiake.....	26
KAPITULLI I TRETË.....	31
Tipet dhe racat e kafshëve shtëpiake	31
Vetitë e përgjithshme biologjike të racave dhe llojeve	33
Racat e kafshëve shtëpiake sipas llojit dhe veçoritë e tyre	35
KAPITULLI I KATËRT.....	43
Riprodhimi i kafshëve shtëpiake	43
Shtytja seksuale.....	43

Mbarësimi natyral dhe artificial	43
KAPITULLI I PESTË.....	46
Seleksionimi i kafshëve shtëpiake	46
Seleksionimi natyral dhe artificial.....	46
Zbatimi i metodës seleksionuese.....	48
KAPITULLI I GJASHTË.....	54
Mbarështimi i kafshëve shtëpiake.....	54
Kultivimi i racave më gjak të pastër	54
Kultivimi i kafshëve në bazë të kryqëzimit të racave dhe llojeve	56
KAPITULLI I SHTATË	60
Ndikimi i faktorëve të mjedisit në organizmin shtazorë.....	60
Ndikimi i ushqimit	60
Ndikimi i tokës	61
Ndikimi i ushtrimeve	61
Ndikimi faktorëve klimatik të jashtëm.....	61
Ndikimi i njeriut.....	64
KAPITULLI I TETË.....	65
Bazat biologjike të blegtorisë	65
kapitulli i nëntë.....	84
objektet për vendosjen e kafshëve shtëpiake.....	84
Objektet për gjedhe	84
KAPITULLI I DHJETË.....	97
Masat legislative, aplikimi dhe zbatimi i tyre në lëmin e blegtorisë	97
masat për përparimin e blegtorisë	97
Roli i institucioneve blegtorale i dhe arsimimit profesional, të mesëm dhe të lartë.....	98
Roli i panaireve, rivistave dhe ekspozitave bujqësore në zhvillimin e blegtorisë.....	98
Roli i literaturës shkencore në zhvillimin e blegtorisë	99
Masat e sugjeruara të politikave në sektorin e blegtorisë.....	101
Roli i mediave në zhvillimin e blegtorisë.	102

KAPITULLI I PARË

RËNDËSIA EKONOMIKE E BLEGTORISË

Blegtoria është degë e bujqësisë, e cila bazohet në rritjen e kafshëve shtëpiake, më qëllim që të fitohen të mira materiale për të ushqyerit e njerëzve, lëndëve të para të ndryshme, plehut të stallës etj.. Shkenca mbi blegtorinë ose *Zooteknia* studion prejardhjen dhe evolucionin e kafshëve shtëpiake, mënyrat e kultivimit, rregullat e shumëzimit, të ushqyerit e drejtë të tyre, mënyrat e vlerësimit, zgjedhjen e kafshëve për riprodhim, kujdesin dhe shfrytëzimin e tyre, si dhe karakteristikat e racave, llojeve dhe linjave.

Me një fjalë, blegtoria na mëson si të kultivojmë dhe të krijojmë kafshë shtëpiake, të cilat e shfrytëzojnë më mirë ushqimin dhe për një kilogram të shtimit të peshës trupore, konsumojnë më pakë ushqim dhe japin prodhime më të larta blegtorale. Blegtoria është shkencë biologjike e zbatuar në kultivimin dhe teknologjinë blegtorale dhe, si e tillë, është shkencë relativisht e re, e cila për herë të parë është ligjëruar në Institutin Agroekonomik të Versajës, në vitin 1848. Më vonë, ajo është degëzuar në blegtorinë e përgjithshme, blegtorinë speciale dhe qumështari.

Blegtoria e përgjithshme merret me studimin e ligjeve biologjike, të cilat ndikojnë në rritjen dhe zhvillimin dhe në jetën e përgjithshme të kafshëve shtëpiake, apo, thënë më ndryshe, ajo na njofton më faktorët e brendshëm të cilët ndikojnë në formimin e vetive specifike, morfologjike dhe fiziologjike të kafshëve nën ndikimin e faktorëve të jashtëm, të cilët në forma të

përhershme ndikojnë në organizmin e kafshëve, duke ndryshuar edhe vetitë e tyre.

Përveç kësaj, blegtoria e përgjithshme merret me përpunimin dhe mbledhjen e të dhënave dhe hulumtimeve të tjera shkencore që kanë të bëjnë me riprodhimin, vlerësimin dhe zgjedhjen e krerëve për shumëzim, mënyrën e formimit të racave dhe llojeve, si dhe mënyrat më bashkëkohore të përpunimit të prodhimtarisë blegtorale.

Si shkencë, blegtoria e përgjithshme është degë e zoobiologjisë, që aplikohet në kafshët shtëpiake dhe, si e tillë, kjo lëmi është e lidhur ngushtë me të dhënat e zoologjisë në njërën anë, dhe në anën tjetër, me të dhënat e anatomisë dhe fiziologjisë së kafshëve, si dhe me të dhënat e biologjisë së përgjithshme mbi ndërtimin e materies së gjallë dhe të faktorëve specifik që ndikojnë në ndryshimin e saj.

Nga dokumentet e vjetra shihet së të parët e askëve, pastaj semitët dhe egjiptasit e vjetër për herë të parë kanë mbajtur kafshët shtëpiake, ndërsa njohjet dhe dituritë e para për kafshët dhe kultivimin e tyre supozohet të jenë marrë nga keltët dhe galtët.

Kontribut të veçantë në fillimet e shkencës së zooteknisë kanë dhënë Oskar Kornelli (1851-1911), Leopold Adameci (1861-1941), Hansen Johanes (1863-1983) dhe Nikollajeviq Kulleshovi (1850-1933).

Prej kultivuesve praktikë, duhet përmendur kultivuesit anglez, si B. Robert (1762-1795) dhe vëllezërit Koling etj., të cilët në pjesën e dytë të shek. XVIII dhe në fillim të shek. XIX kanë dhënë mjaftë elemente pozitive në formimin e racave fisnike të gjedhëve, deleve dhe derrave.

Rëndësia e kafshëve shtëpiake dhe qëllimi i kultivimit të tyre

Kafshët shtëpiake kanë rëndësi të madhe në jetën e njeriut, pasi që nga ato merren prodhime të shumta blegtorale të cilat kanë rëndësi të madhe në të ushqyerit e njeriut. Lidhur më këtë, njeriu që herët ka filluar të shtëpizoj të gjitha ato lloje kafshësh nga të cilat ka mundësi shfrytëzimi të prodhimeve të tyre.

Kështu mishi, qumështi, yndyra, vezët, mjalti, për shkak të vlerave të larta ushqyese dhe shijeve specifike të tyre kanë rëndësi të madhe në të ushqyerit e popullsisë. Këto prodhime, kafshët kryesisht i krijojnë nga të ushqyerit e llojllojshëm të bimësisë të cilat në formë natyrale njeriu mund t'i shfrytëzojë. Nga kafshët shtëpiake njeriu merr edhe prodhime të tjera të cilat përdoren si lëndë e parë në industri dhe punë të tjera shtëpiake. Këtu duhet të përmendim leshin, lëkurën, puplat, qimet etj., prej të cilave në përpunim të mëtutjeshëm fitohen rroba, këpucë dhe gjëra të tjera.

Në anën tjetër, nga brirët, thundrat, eshtrat, zorrët dhe gjaku në përpunim të mëtutjeshëm mund të vihet deri të përdorimi në ushqime të kafshëve shtëpiake. Nga kjo që thamë, shihet qartë se nga kafshët zhvillohet industria e lëkurës, tekstilit, teknologjia përpunuese e prodhimitarisë blegtorale etj.

Gjithashtu nga kafshët shtëpiake njeriu merr edhe plehun e stallës, i cili është i

nevojshëm për mbajtjen e plleshmërisë së tokës dhe strukturës së saj. Varësisht nga lloji dhe kategoria brenda vitit merren sasi të ndryshme të plehut, kështu nga gjedhet e majme merren 15 t pleh për krerë brenda vitit, nga kuajt 8 t, nga shpezët 5-12 t.

Njëherësh nga kafshët njeriu shfrytëzon edhe fuqinë punuese të tyre sidomos në terrenet kodrinore-malore ku mekanizmi bujqësor është më pak i përdorshëm. Disa lloje kafshësh njeriu i përdor edhe për qëllime të caktuara. Kështu për mbrojtjen nga brejtësit e shfrytëzon macen, për ruajtjen e shtëpisë dhe për në gjueti e shfrytëzon qenin, për punë speciale qenin policor dhe ushtarak, pëllumbat shfrytëzohen si bartës të porosive të ndryshme përmes letrave.

Njëherësh, disa kafshë njeriu i shfrytëzon vetëm për atraksion (raca të ndryshme pëllumbash, shpendësh dhe të qeneve). Në ekonomitë popullore kafshët kanë rëndësi të veçantë sidomos në vendet më pak të banuara ku gjenden sipërfaqe të mëdha të kullosave mundësohet të kultivuarit e gjedheve, deleve, kuajve etj. Vlera e prodhimitarisë blegtorale ka rëndësi edhe në të ardhurat nacionale të popullatës.

Formimi dhe evolucioni i kafshëve shtëpiake

Edhe pse është i njohur termi kafshë shtëpiake, prapë duhet ditur përkufizimin e saktë, pasi që ky term mund të përzihet me termin kafshët e zbutura. Lidhur më këtë dukuri janë marrë shumë shkencëtarë. Kështu Vilkeni parasheh se kafshët shtëpiake janë të gjitha ato kafshë që njeriu përmes zgjedhjes artificiale dhe kujdesit ka arritur që t'ia përshtat qëllimeve dhe nevojave të veta ekonomike dhe njëherësh në ndikimin e tij bëhet rregullisht riprodhimi (shumëzimi).

Adameci ndërkaq parasheh se nuk është karakteristikë kryesore vetëm marrja e prodhimeve blegtorale, pasi që disa kafshë edhe pse i kultivon njeriu ato prapë nuk mund të merren si kafshë shtëpiake. Rast konkret është më zogjtë këngëtarë, pëllumbat, disa lloje të shpendëve etj. të cilët njeriu i mban të mbyllur në kafaze vetëm për qëllim të argëtimit.

Njeriu kultivon edhe e mban elefantin por që 3000 vite të mbajtjes së tij nuk ka arritur që të rregulloj çështjen e riprodhimit të rregullt, që d.m.th. se në mbajtjen e robëruar kafshët të cilat e humbasin riprodhimin e rregullt dhe nuk mund të merren si kafshë shtëpiake por vetëm si të zbutura. E njëjta gjë ndodh edhe më ariun që njeriu arrin ta bëjë zbutjen e tij, por ai më robëri nuk mund të shumëzohet rregullisht,

Kelneri më shprehjen kafshë shtëpiake nënkupton të gjitha ato kafshë të cilat janë futur në simbiozë të gjatë me njeriun i cili i përdor për qëllime të caktuara ekonomike dhe gjatë tërë kohës së shfrytëzimit dhe jetës së tillë nuk e humbin riprodhimin dhe janë nën ndikimin e përhershëm të kultivuesit. Nga të gjitha këto të dhëna mund të konsiderohet se kafshët shtëpiake duhet patjetër që të përmbajnë këto kushte:

- Të jenë të dëgjueshme ndaj njeriut dhe ngushtë të lidhura më jetën në shtëpi dhe ekonomi,
- Të kenë veti të shprehura të cilat njeriu i shfrytëzon gjatë kultivimit dhe kështu fiton të mira ekonomike dhe që rregullisht të bëhet shumëzimi i tyre dhe këto veti të përcillen në pasardhës.

Deri më tani njeriu ka arritur të shtëpizoj rreth 30 lloje të kafshëve siç janë kali, gomari, gjedhi, delja, dhia, qeni, macja, lepuri deveja etj. Ndërsa nga shpendët pulën, patën, patën e detit, bibën etj. ndërsa prej insekteve bletën.

Shumica prej kafshëve të përmendura kultivohen edhe në vendin tonë, ndërsa të tjerat në vendet tjera botës si dhe disa gjenden në fazën e shtëpizimit (dhelpra polare).

Pasi që kafshët shtëpiake e përcjellin njeriun në të gjitha anët e botës përhapja e tyre është kufizuar kryesisht në ato rajone ku ju mundësohen kushtet ambientale dhe të ushqyerit. Ndërsa në kushte jo të volitshme (polare, tropike) jetojnë lloje të posaçme (zebra, deveja). Për sa u përket kontinenteve, përhapja më e madhe e kafshëve është në Evropë, Australi, SHBA, Afrikë etj.

Përhapja e bagëtive në vendin tonë dhe në botë

Falë karakteristikave anatomike dhe fiziologjike, si dhe mundësive jashtëzakonisht të mëdha të aklimatizimit dhe adaptimit në të gjitha rrethanat klimatike dhe ekologjike, kafshët shtëpiake kultivohen në të gjitha kontinentet dhe në të gjitha lartësitë mbidetare. Këtë e bënë të mundur edhe prodhimtaria e tyre (mishi, qumështi, leshi, vezët etj.), që janë të pazëvendësueshme në të ushqyerit e njeriut, njëherësh këto prodhime janë lëndë e parë e industrisë ushqimore dhe veshmbathjes. Gjendjen numerike të kafshëve shtëpiake, sipas specieve nëpër kontinente dhe shtete të ndryshme të botës, i paraqesim të shtjelluara në formë tabelare në vijim.

Tabela1. Gjendja numerike e gjedheve në botë (në milion) – FAO

Vendi	2008	2009	2010	2011	2012
India	364	371	378	383	387
Brazili	224	229	234	240	246
Kina	151	149	147	146	145
ShBA	124	131	130	129	126
UE	120	119	117	116	115
Argjentina	71	66	61	60	62
Kolumbia	36	36	36	36	37
Australia	37	37	36	37	38
Meksiko	30	30	30	28	27
Të tjera	100	89	70	69	68
Bota	1.325	1.309	1.287	1.291	1.298

Gjendja numerike e bagëtive të imëta duket kështu:

Tabela 2. Numri i deleve dhe i dhive në Botë – FAO (2012)

Kontinentet	Numri (milion)		Pjesëmarrja në total	
	Dhi	Dele	Dhi	Dele
Azia	514.4	452.3	59.7	42.0
Afrika	291.1	287.6	33.8	26.7
Amerika Veriore	3.0	6.9	0.4	0.6
Amerika Latine	21.4	73.1	2.5	6.8
Amerika Qendrore	9.0	8.1	1.0	0.8
Evropë	18.0	133.9	2.1	12.4
Oqeania	0.9	113.1	0.1	10.5

Sipas të dhënave të FAO-s (2012), sot në botë kultivohen rreth:

- **Kuaj – 58.000.000 krerë.**
- **Derra 939.318.700 krerë.**
- **Shpend rreth 1.900.000.000 krerë**

Gjendja numerike e kafshëve shtëpiake, sipas specieve në Republikën e Kosovës, pasqyrohet në formë tabelare në vijim

Tabela 3. Numri i kafshëve shtëpiake (Enti statistikor i Kosovës – 2009)

Lloji i kafshëve	Numri
Gjedhe	321.624
Viça deri 6 muaj	68.176
Mëzet dhe mëshqerra 6 – 12 muaj	43.090
Mëzet dhe mëshqerra 1 – 2 vjeç	14.177
Dema dhe mëshqerra më tepër se 2 vjeç	4.832
Lopë qumështore	189.706
Qe	1.368
Buallica	275
Derra	39.591
Gica deri në 6 muaj	27.895
Dosa për mbarsim	10.423
Harqe për riprodhim	1.273
Dele dhe dhi	151.813
Qengja	18.519
Dele për mbarsim	108.184
Desh për riprodhim	12.479
Dhi	12.631
Kuaj dhe gomar	6.152
Kuaj	6.139
Gomar	16
Shpezë	2.278.129
Pula	2.058.756
Shpezë të tjera	219.373
Bletë (koshere)	60.952

Ndarja e blegtorisë në disiplina

Blegtoria është njëra nga degët e bujqësisë më të cilën njerëzit merren qysh para qindra mijëra vitesh me qëllim të përfitimit të ushqimit (qumështit, mishit, vezëve) dhe lëndëve të para të llojllojshme, siç është për shembull lëkura, leshi dhe gëzofët. Blegtoria si lëmi e bujqësisë ndahet në disa disiplina

apo lëmi, më të rëndësishmet janë: *gjedhëtaria, dhentaria, shpendaria, derraria, dhitë* dhe *kuajt* si kafshë shtëpiake, pastaj *bletaria, akuakultura* etj. Sot blegtoria në botë paraqitet në dy sisteme, *sistemi intensiv* dhe *sistemi ekstensiv*, ky i fundit ndahet në: sistemi nomad dhe gjysmë nomad, apo thënë ndryshe sistem stallor dhe sistem kullor.

Gjedhëtaria

Gjedhëtaria është disiplina më e rëndësishme e blegtorisë. Merret më kultivimin e gjedheve (lopëve, mëshqerrave, demave, viçave dhe qeve). Gjedhi si kafshë shtëpiake jep prodhime mjaftë të çmueshme, si: mishin, qumështin, lëkuren, qimet, plehun etj. Si lëmi e blegtorisë është e zhvilluar në ato vende që kanë sipërfaqe të mëdha të livadheve dhe kullotave. Gjedhëtaria, apo thënë më mirë, gjedhet mund të ndahen në tipin qumështor, tipin mishatak dhe të kombinuar mish – qumësht. Shtetet më numër më të madh të gjedheve në botë janë: India, SHBA, Kina, Argjentina etj.

Dhentaria

Delja si kafshë shtëpiake është mjaftë e rëndësishme, sepse nga ajo merren prodhime mjaftë të çmueshme për të ushqyerit e njeriut dhe veshmbathjen e tij. Delet janë kafshe të tipit ripërtypës që materiet ushqyese të marra i shndërrojnë në prodhime mjaftë të çmueshme, si qumësht, mish e lesh, si dhe prodhime sekondare mjaftë të çmueshme, lëkurë, gëzofë, pleh etj. Delet zakonisht kultivohen në ambient të hapur (kullot), në përjashtim të racave të specializuara për prodhimtari të qumështit. Në dhentari aplikohet sistemi intensiv dhe ai ekstensiv i mbarështimit.

Rritja e dhive

Lëmi i dhive merret më kultivimin e dhisë si kafshë shtëpiake dhe shfrytëzimin e tyre në përfitim të qumështit dhe mishit si prodhime primare dhe të lëkurës, qimeve e plehut, si prodhime sekondare. Si lëmi është mjaft e ngjashme dhe e përafërt me dhentarinë. Vendet më të përshtatshme për kultivimin e kësaj kafshe janë ato vende që kanë sipërfaqe më të madhe të kullotave dhe livadheve dhe burime të shumta të ujit cilësor. Shtetet me numër më të madh të dhive në botë janë: Australia, Zvicra, Argjentina, Zelanda e Re, India, Spanja etj..

Shpendaria

Shpendaria është disiplinë e blegtorisë e cila merret më mbarështimin e shpendëve, me qëllim të përfitimit të mishit, vezëve dhe puplave. Shpendët kryesisht kultivohen në sistemin intensiv, por nuk përjashtohet edhe mundësia e mbarështimit në sistemin ekstensiv.

Derrëria

Derrëria është lëmi e blegtorisë, e cila merret më mbarështimin e derrit si kafshë shtëpiake, me qëllim të përfitimit të mishit, yndyrës, lëkurës dhe qimeve. Si lëmi më e zhvilluar është në vendet më bujqësi intensive, në përgjithësi në zonat urbane dhe afër zonave industriale ushqimore. Si lëmi është mjaftë mirë e zhvilluar në: Kinë, ShBA, Brazil, Rusi etj..

Rritja e kuajve

Kjo lëmi merret më kultivimin e kalit si kafshë shtëpiake.

Ndahet në:

- Mbarështimin e kuajve për hipje
- Mbarështimin e kuajve për pesha të lehta
- Mbarështimin e kuajve për pesha të rënda (tërheqje)

Kushtet më të mira për kultivimin e kalit janë vendet më shumë kullota e livadhe, si dhe vendet rurale më ajër dhe ujë të pastër. Me zhvillimin e mekanizimit dhe industrisë motorike kultivimi i kalit më të madhe po e humb vlerën, përveç racave për sport dhe rekreacion. Rol të madh në këtë lëmi luan seleksionimi i planifikuar më qellim të përfitimit të racave dhe krerëve shumë vital në shëndet, aftësi të sjelljes, si dhe fuqi, si të atyre për tërheqje, po ashtu edhe të atyre për sport e rekreacion. Në parim, mbarështim i mirëfilltë i kuajve nënkupton zgjedhjen e drejt të çifteve prindërore më performansat e tyre, pra paraardhësit si dhe përcjellja e performansave të pasardhësve të tyre. Pra, të kjo specie në veçanti kërkon metoda bashkëkohore mbarështuese, sidomos në aspektin e riprodhimit, ku p.sh. të kali gjakplotë anglez është e ndaluar çdo metodë e riprodhimit, përveç asaj natyrale.

Perspektiva e industrisë së blegtorisë në përgjithësi

Është interesant të shikohet gjendja e përgjithshme e industrisë së blegtorisë dhe shpendarisë para se të studiojmë principet ekonomike dhe biologjike të cilat shpjegojnë prodhimin dhe funksionin e kafshëve. Këto industri në mënyrë të veçantë janë të përshkruara me numrin e kafshëve, prodhimin e tyre, sistemin e prodhimit, çmimin, prodhuesit dhe konsumuesit dhe profitabiliteti.

Të kuptuarit e industrisë së kafshëve fillon më terminologjinë themelore, në mënyrë të veçante speciet e ndryshme dhe klasifikimi sipas gjinisë.

Industria e mishit - perspektiva globale

Gjedhet, duke përfshirë këtu buallicat, shërbejnë si kontribuuesit kryesor të ushqimit të njerëzve në gjithë botën. Për

shumicën e vendeve të zhvilluara, mishi i gjedhit është prodhim primar. Për vendet në zhvillim, mishi i gjedhit është prodhimi sekondar derisa prodhimi i qumështit, përdorimi i tyre për pune janë qëllimet kryesore të përdorimit në këto vende. Në disa vende, gjedhet janë ende në mjet i fokusit të besimeve religjioze dhe traditave.

Për 30 vite, numri i gjedheve ka vazhduar të rritet si pasojë e nevojave të mëdha për gjedhe në vendet në zhvillim dhe nevojës për eksport në rritje (si rezultat i politikave të lira të tregut në vendet e ndryshme).

Tabela më poshtë tregon vendet të cilat udhëheqin në botë numrin për gjedhe, prodhimi i mishit të gjedhit dhe konsumi i tij. India ka numrin më të madhe të kopulacionit të gjedheve, por gjithsesi, konsumi i prodhimit të prodhimeve të gjedhit për banorë është i ulët (për arsye të religjionit të tyre e ndalon therjen e gjedheve). Prodhimet e mishit të gjedhit janë më të larta në SHBA, derisa Uruguai dhe Argjentina kanë shkallën më të lartë të konsumit për banorë.

Vendet më numër relativisht të njëjtë të gjedheve më numrin e banoreve kanë shkallë/mesatare më të larta të konsumit të mishit të gjedhit për banorë dhe sasi më të madhe të eksportit. Për shembull, numri i gjedheve kundruall atij të banoreve në Australi është 27.5 milion në raport më 19 milion, dhe në Argjentinë ky raport është 50 milion gjedhe kundruall 37 milion banorë. Japonia më numrin e vet prej 4.5 milion gjedhe, 125 milion banor dhe më një ekonomi në zgjerim rapid, ka një nevojë në rritje për mish gjedhi (tabela 2.5).

Tabela 4. Numri, prodhimi dhe konsumi botëror i gjedheve.

Vende t	Numri gjedheve (krere në mil.)	Vende t	Prodhi mi (milio n ton ^{ab}	Vende t	Konsu mi per banor (lb)
India	220	SHBA	13.2	Argjen tina	130
Brazili	172	Brazili	7.3	Urugu ai	122
Kina	106	Kina	5.7	SHBA	97
SHBA	97	Argjen tina	2.9	Austra lia	87
Argjen tina	50	Austra lia	2.2	Mong olia	85
Gjiths ej në botë	1.352	Gjiths ej në botë	624	Gjiths ej në botë	21

^a. Nuk përfshin edhe mishin e buallicave; ^b.

Pesha e karkases.

Tabela 5. Tregu ndërkombëtar dhe i SHBA-ve i mishit të gjedhit

Eksport		Import	
Vendet	Milion \$	Vendet	Milion \$
Japonia	1.246	Kanada	1.099
Meksika	546	Australia	850
Kore Jugore	361	Zelanda e Re	481
Kanada	274	Brazili	93
Tajvani	43	Uruguai	81
Gjithsej në botë	2.664	Gjithsej në bote	2.714

Industria e Qumështit dhe perspektiva globale e qumështit

Qumështi dhe prodhimet e qumështit prodhohen dhe konsumohen në gjithë vendet e botes. Megjithëse, qumështi i dhive, buallicave dhe llojeve tjera të kafshëve bujqësore janë shumë të rëndësishme në disa vende të botës, fokusi jonë kryesor është qumështi i gjedhit dhe prodhime e tij.

Nga 224 milionë lopë qumështore, India kryeson nga të gjitha vendet botërore me numër rreth 37 milionë. SHBA prijnë me sasinë më të madhe të qumështit të freskët të prodhuar. Mesatarja botërore e prodhimit vjetor të qumështit të freskët për lope është 4.860 lb. Vendet më nivel të prodhimit të qumështit të lartë për krerë (lope) kanë programe të shkëlqyeshme mbarështuese, të ushqyerit dhe programe të kontrollit të shëndetit të tyre.

Prodhi mi i gjalp it në botë është 16.5 milion pound. India, Pakistani, Franca, Gjermania, dhe SHBA janë vendet kryesore të cilat prijnë në prodhimin botëror të gjalp it, derisa Zelanda e Re, Franca, Finlanda, dhe Gjermania kanë konsumin më të lartë për banor të gjalp it në botë.

Vendet që prijnë në prodhimin e djathit janë SHBA, Gjermania, Franca, dhe Italia, të gjitha këto vende prodhojnë 36 bilion pound djathë. Greqia, Franca dhe Italia janë shtetet më konsum më të lartë të djathit për banorë.

Qumështi prodhohet në tërë botën, por tregu ndërkombëtar është i dominuar me prodhimet e përpunuar të qumështit. Prodhimet e qumështit të tregtuara ndërkombëtarisht sillen rreth 5% të prodhimit botëror në baza të barasvlerës së qumështit. Restriksionet tregtare mbajnë volumin tregtar dhe çmimet më të ulëta në krahasim më atë nëse tregu do të ishte më i liberalizuar. Vendet më të zhvilluara, duke përfshi këtu edhe SHBA-të, gjerësisht e rregullojnë industrinë e qumështit të tyre

duke subvencionuar prodhimet e qumështit të vendeve të tyre dhe në shumicën e rasteve edhe eksportin e këtyre prodhimeve.

Tabela 2.9. tregon importin dhe eksportin e këtyre prodhimeve në nivel ndërkombëtar dhe në SHBA. Djathi dhe prodhimet Jo-nyndyrore të thata të qumështit janë prodhimet kryesore që zënë vend në eksport.

Tabela 6. Numri, prodhimi dhe konsumi botëror i qumështit të gjedheve qumështore

Vendet	Numri gjedheve qumështore (krerë në milion)	Vendet	Prodhi mi i qumështit të freskët (million ton)	Vendet	Konsu mi i qumështit të freskët për banor (lb)
India	37	SHBA	83	Shqipëria	545
Brazili	16	India	38	Kazakistan	444
Federata Ruse	13	Federata Ruse	35	Kirgistani	404
SHBA	9	Gjermania	31	Irlanda	375
Meksiko	7	Franca	27	Uruguai	327
Gjithsej në bote	224	Gjithsej në bote	544	Gjithsej në bote	102

1 kg = 2.2 lb

Industria e kuajve dhe perspektiva globale

Kuajt janë kafshët shtëpiake të cilat më së voni janë domestikuar, afërsisht para 5.000 viteve. Kuajt së pari janë shfrytëzuar si burim ushqimi, më pastaj për luftëra dhe sport. Gjithsesi, kuajt janë përdorur shumë edhe si burim për punë. Ata janë përdorur, dhe në disa vende përdorën ende, për të bartur njerëzit (transport) dhe bartjen e peshave të mëdha nga një vend në tjetrin. Gjithashtu, kuajt bëhen shumë të rëndësishëm në miniera dhe pylltari.

Gomaret, rrjedhin nga gomari i egër i Afrikës. Është domestifikuar në Egjipt edhe para kohës së domestifikimit të kalit. Gomaret dhe zebra janë në njëjtën gjini (*Equus*), por janë specie të ndryshme nga kuajt. Kur kuajt çiftëzohen me gomaret dhe zebrën, pasardhësit janë steril.

Tabela më poshtë tregon numrin e përgjithshëm të kuajve në botë (58 milionë), të gomarëve (43 milionë) dhe mushkave (13 milion). Gjithashtu, pesë vendet që prijnë nga numri i të tre kafshëve të përmendura janë të përshkruara në tabelë. Kina është vendi që prinë në këtë drejtim në të tre botën, deri sa SHBA kanë përafërsisht 5 milion krerë. Kuajt kanë qenë shoqërues të njeriut që nga domestifikimi i tyre. Në fillim si shoqërues të tyre në luftë, shpërndarjen e postes, në vrapime, farming, në bartjen e kafshëve të tjera dhe peshave të ndryshme, rekreacion dhe ushtrime të ndryshme.

Tabela 7. Numri i përgjithshëm i kuajve, gomarëve dhe mushkave në botë

Kuajt		Gomaret		Mushkat	
Vende t	Numri (krerë në mil)	Vende t	Numri (krerë në mil)	Vende t	Numri (krerë në mil)
Kina	8.8	Kina	9.2	Kina	4.5
Meksi ka	6.2	Etiopia	5.2	Meksi ka	3.3
Brazili	5.8	Pakistani	3.9	Brazili	1.4
SHBA	5.3	Meksi ka	3.3	Kolumbia	0.6
Argjentina	3.6	Egjipti	3.0	Etiopia	0.6
Gjithsej në botë	58.2	Gjithsej në botë	42.8	Gjithsej në botë	13.5

Industria e Shpendëve dhe perspektiva globale e shpendarisë

Termi shpendari i adresohet pulave, pulave të detit, patave, pëllumbave, rosave, etj. Pulat, pulat e detit dhe rosat e dominojnë konsumin botërorë të industrisë së shpendarisë. Në disa vende, rosat janë nga ana komerciale shumë më të rëndësishme se sa bojlerët. në Evropë. Patat e tejkalojnë numrin tjetër të shpendëve, për shkak të rëndësisë tjetër ekonomike që kanë. Pulat kanë origjinë nga Azia Juglindore dhe janë mbajtur në Kinë që nga viti 1400.

Tabela më poshtë jep të dhënat e shpendëve, prodhimin e tyre dhe konsumin specifik për vendet e ndryshme në botë. Kina, gjithsesi ka numrin më të madh të shpendëve në botë, derisa SHBA'të kanë prodhimtari më të madhe shpendarie në botë. Prodhimtari e pulave për vezë në Kinë, SHBA dhe Japoni sillet rreth 62 milion tonë, si vendet të cilat i prijnë kësaj prodhimtarie në bote. Vezët janë të shfrytëzuara në të drejtimet: për çelje të zogjve (riprodhim) dhe për konsum.

Tabela 8. Tabela Prodhimi dhe konsumi i mishit dhe vezëve të shpendëve

	Prodhimi botëror (milion ton)	Vendet që prijnë – Prodhimi (milion tone)	Vendet që prijnë – konsumi (lb për krerë)
Pulat	65.9	SHBA=15.6; Kina=10.3; Brazili=6.8; Meksiko=2.1; Tajlanda=1.4	Ne Bote=23.9; Bahamës=112.0; SHBA=105.0; Izraeli=105.0
Pulat e detit	5.6	SHBA=2.74; Franca=0.81; UK=0.28; Itali=0.37; Gjermani=0.37	
Vezet	62.0	Kina=25.7; SHBA=5.6; Japonia=2.8; India=1.8; Brazili=1.7	Ne bote=17.8; Holanda=43.0; Japonia=42.0; Malta=37.0; Kina=35.5; Meksika=34.4

1 kg = 2.2 lb

Industria e deleve dhe dhive si dhe perspektiva globale e shpendarisë

Delet dhe dhitë janë të afërt në mes vete dhe të dyja speciet kanë origjinë nga Evropa dhe regjionet e ftohta të Azisë. Delet dallohen nga dhitë nga jo prezenca e mjekrës dhe kane më pak kundërmim (aromë). Brirët e deleve janë të formës spirale në drejtime të djathtë, derisa të dhitë kjo spirale e brirëve ndodhet vetëm në anën e majte.

Delet dhe dhitë janë ruminant shumë të rëndësishëm në bujqësinë tropikale dhe në

atë të regjioneve klimatike më të buta. Nga to përfitohen leshi, qumështi, qimet, lëkura, dhe mishi, duke i bërë ato më rëndësi të shumëfishtë dhe efektive, në mënyrë të veçantë për vendet në zhvillim. Në vendet tropikale, delet dhe dhitë posedojnë mekanizma më të fuqishëm të adaptimit në krahasim më gjedhet. Në shumicën e rasteve lopët, delet dhe dhitë kullosin së bashku, pasi këto shfrytëzojnë bimësi të ndryshme. Dhitë kullosin dhe shfrytëzojnë gjethet e shkurreve dhe disa bimë fletëgjera, gjedhet shfrytëzojnë barin e gjatë dhe disa nga llojet

e bimëve fletëgjera, derisa delet shfrytëzojnë barërat e ulëta dhe disa bimë fletëgjera, po ashtu. Shumica e bimësisë në kullosa janë të llojit të barit fletëgjere.

Me shumë se sa 60% e deleve jetojnë në zona me klimë të butë derisa afërsisht 40% e tyre jetojnë në zona tropikale. Afërsisht 80% e dhive jetojnë në zona tropikale dhe subtropikale. Temperaturat dhe tipi i vegjetacionit janë faktorët themelor të cilët ndikojnë në mbarështimin dhe prodhimin e deleve në zonat me klimë më të butë dhe mbarështimin e dhive në zona tropikale.

Delet kanë origjinë nga Azia Jug-Perëndimore, me kushte klimatike të thata, me temperatura të nxehta dhe të ftohta herë pas here. Në mënyrë që të kenë sukses që të përshiaten në këto kushte, atyre u është dashur që të adaptojnë mundësitë që ta humbin nxehtësinë e trupit, të rezistojnë ndaj sëmundjeve dhe të mbijetojnë në një ambient jo të favorshëm për ushqim. Delet që të humbin lehtësisht nxehtësinë e trupit të tyre, u është dashur që të kenë sipërfaqe të gjerë të trupit në raport me masën e tyre trupore të përgjithshme.

Kështu që delet karakterizohen me masë dhe konstitucion trupor të vogël të trupit dhe janë kafshë këmbë gjata në raport me trupin e tyre. Me tutje, lëkura e tyre e veshur me lesh u mundëson atyre ventilim dhe e mbron lëkurën nga dielli dhe dëmtimet. Në regjionet me klimë më të butë, delet janë me trup më të gjerë dhe kompakt, me bashkë të madhe leshi e cila e mbulon lëkurën e deleve, dhe rezervat e shtresës yndyrore nën-lëkurore kanë një përparësi më të madhe në mbarështim dhe prodhimtari.

Delet, gjithashtu mund të ngushtojnë apo relaksojnë enët e gjakut të cilat qarkullojnë në pjesën e fytyrës, veshëve dhe këmbëve,

në mënyrë që të kontrollojnë humbjen e nxehtësisë.

Natyrisht, prodhimtaria dhe indekset tjerë të performancave të deleve janë shumë më të larta në regjionet me klimë më të butë se në ambientet tropikale. Ndryshimet e tilla, nuk janë si rezultat i vetëm i ambientit shumë më të përshtatshëm (temperaturave dhe sigurimit të ushqimit), por pa ashtu edhe fokusimit të seleksionimit për një periudhë shumë të gjatë kohore që u është bërë deleve në drejtim të performancave të: rritjes së masës trupore, prodhimit të qumështit, përqindjes së pjelljes dhe peshës së bashkës së leshit.

Racat e deleve nga zonat me klimë të butë nuk adaptohen mirë dhe lehtë në ambientet me klimë tropikale.

Një konkludim i tillë sjell në pah nevojën që do të ishte shumë më efektive që të selektohen në drejtime të ndryshme me qëllim të rritjes së prodhimtarisë racat e delet përkatëse për këto ambiente prodhuese se sa të dërgohen raca të reja jo të adaptuara në ato kushte.

Numri i përgjithshëm i deleve në botë sillet afërsisht 1.1 bilion krerë në vitin 2002 (në këtë vit janë realizuar shifrat më të mëdha të deleve). Shtetet si Kina, Irani, India dhe Sudani janë shtete me numër më të madh të deleve që mbarështojnë. Zelanda e Re, Australia, dhe Arabia Saudite kanë konsumin e mishit të deleve të rritura, qengjave dhe dhisë më të lartë në botë për banorë.

Tabela 9. Numri, prodhimi dhe konsumi botëror i deleve në botë

Vendet	Numri deleve (krerë në mil)	Vendet	Prodhi mi (bilion lb ^a)	Vendet	Konsumi ^c i mishit të deles për banor (lb)
Kina	132	Kina	3.1	Islanda	66
Australia	120	Australia	1.5	Zelanda e Re	51
India	58	Zelanda e Re	1.2	Emir. e Bashkuara Arabe	44
Irani	53	Turqia	0.7	Kuvajti	43
Sudani	47	Irani	0.6	Australia	40
Gjithsej në botë	1.056	Gjithsej në botë	16.6	Mesatar. botërore ^b	4

1 kg = 2.2 lb. ^a Pesha e karkases për kategorinë e deles së moshuar dhe qengjave;

^b Vlerë e përfituar nga pjesëtimi i prodhimit të së përgjithshme botërore me numrin e përgjithshëm të popullsisë botërore; ^c Vlera që shprehin mishin e deles dhe dhisë në kombinim.

Tabela 10. Numri, prodhimi i mishit dhe qumështit të dhive në botë

Vendet	Numri dhive (krerë në milion)	Vendet	Prodhi mi i mishit të dhisë (bilion lb ^a)	Vendet	Konsumi i mishit të deles për banor (lb)
Kina	157	Kina	2.7	India	7.3
India	123	India	1.0	Bangladeshi	2.9
Pakistani	49	Pakistani	0.7	Sudani	2.7
Bangladeshi	34	Nigeria	0.3	Pakistani	1.3
Nigeria	24	Bangladeshi	0.3	Greqia	0.9
Gjithsej në botë	738	Gjithsej në botë	8.3	Gjithsej në botë	27

1 kg = 2.2 lb; ^a Pesha e karkases për dhinë.

Industria e Derrave dhe perspektiva e tyre globale

Derri është specie e cila ka një përhapje shumë të gjerë në botë, megjithëse afërsisht 50% e numrit të përgjithshëm të tyre jetojnë në Kinë (Tabela). Kina prinë shumë para të gjitha vendeve të tjera në drejtim të mbarështimit të numrit të derrave. Megjithatë, prodhimtaria për njësi ferme është shumë më e lartë në SHBA se sa në Kinë dhe vendet tjera. Shtetet tjera më numër të madh të derrave që mbarështojnë janë: Brazili, Gjermania etj. (Tabela).

Tabela 11. Numri, prodhimi dhe konsumi i derrave botëror

Vendet	Numri deleve (krerë në milion)	Vendet	Prodhi mi (bilion kg ^a)	Vendet	Konsumi i mishit derri për banor (kg)
Kina	454	Kina	42.0	Danimarka	70.9
SHBA	59	SHBA	8.6	Austria	68.3
Brazili	29	Gjermania	4.1	Spanja	65.5
Gjermania	26	Spanja	2.7	Ish Jugosllavia	62.3
Unioni Sovjetik	19	Franca	2.3	Gjermania	54.1
Gjithsej në botë	923	Gjithsej në botë	91.4	Mesatar. botërore ^b	45

^a Pesha e karkases së derri; ^b Vlerë e përfituar nga pjesëtimi i prodhimit të së përgjithshme botërore me numrin e përgjithshëm të popullsisë botërore.

Industria e kafshëve bujqësore tjera dhe perspektiva e tyre globale

a) Akuakultura:

Akuakultura paraqet farmingun i cili merret më rritjen e bimëve dhe kafshëve ujore. Në një formë, kjo mënyrë shpreh zhvillimin e bujqësisë nën ujë. Ky lloj faringu nënkupton disa forma të intervenimit në procesin e rritjes të cilat mundësojnë prodhimin si mbledhjen dhe rritjen, ushqimin dhe mbrojtjen nga grabitqaret dhe dëmtuesit. Kafshët të cilat më së shumti rriten në këtë formë janë peshqit si: salmon, trofta, etj. Prodhimi i përgjithshëm botëror i peshkut nga akuakultura arrin 29 milion tonë, e vlerësuar përafërsisht rreth 41 bilion \$ dhe kjo rritje ende vazhdon. Në tabelën më poshtë, janë dhënë disa shifra në lidhje me vendet të cilat më së shumti merren dhe kanë prodhimtarinë më të lartë në këtë veprimtari.

Figura 1. Akuakultura si veprimtari ekonomike

Prodhimi i peshkut është zhvilluar në shkallë aq të gjerë sa që konsumi për kokë banori është dyfishuar në pjesën e dytë të shekullit të kaluar dhe ka arritur shifrën pothuaj se 17.2 kg për person. Konsumi botëror i peshkut llogaritet afërsisht 1/6 e proteinës së përgjithshme të siguruar nga kafshët.

Akuakultura prodhon afër 26% të prodhimit botëror të mishit të peshkut, afërsisht 60% nga kjo shifër kanë origjinë nga ujërat e brendshme dhe 40% sigurohen nga ambienti detar.

Tabela 12. Vendet që prijnë në prodhimtarinë e Akuakultures

Vendet	Përqindja në prodhim. botëror (%)	Llojet e kryesore
Kina	35	Krapi, karkalecat, goce deti, etj
Japonia	20	Algat; Krapi, karkalecat, guace deti, peshku bisht verdhe, etj
Tajvani	5	Karkalecat, guace deti, ngjallat etj
Filipinet	3	Algat, karkalecat, tilapia etj
SHBA	3	Salmon, trofta, guace deti, etj

b) Bizoni:

Mbi 250.000 bizonë janë evidentuar në Amerikën Veriore, shumica e të cilëve është mbarështuar në ferma private. Interesimi i fermerëve për mbarështimin e bizonëve qëndron në faktin se me programet seleksionuese kanë arritur që të shesin bizonin më një çmim rreth 3000 \$ për krerë, kryesisht për mish. Shoqata Kombëtare e Bizonëve ka afërsisht 2.200 krerë, kryesisht nga SHBA-të dhe Kanadaja.

Kjo shoqatë tenton që përmes organizimit të ngjarjeve të ndryshme dhe përmes promovimit të mishit mjaft të shëndetshëm që jep bizoni, të rris interesimin e fermerëve dhe shteteve për të mbarështuar atë.

Gjithsesi, roli kryesor i bizonëve dhe specieve të tjera të rralla sot, është në rendësinë e biodiversitetit gjenetik dhe

natyror. Ndërmarrjet/fermerët e bizonëve kërkojnë që të ndërtojnë objekte stallash të forta më rrethoja dhe po ashtu program adekuat të të ushqyerit që të arrihet riprodhim dhe rritje të kënaqshme. Seleksionimi tenton që të fokusohet kohët e fundit në problemet e fertilitetit, perforamnces prodhuese (shtimit të masës trupore në fund të rritjes, shtimi i masës trupore në ndarje nga gjiri, perforamncen e karkases) dhe në veçoritë materiale.

Figura 2. Mbarështimi i Bizonit

c) Dreri:

Mbarështimi i drerit është një lloj farimingu fare i ri në shumë vende të botës. Gjithashtu, shitja e këtyre kafshëve për mbarështim kryesisht qëndron në vlerën e tyre që kanë për prodhimtari mishi dhe lëkura (kadife) e tyre. Mashkulli 2 vjeçar i drerit arrin rreth 2.3 kg peshë të lëkurës (kadifes), derisa individët plotësisht të rritur arrijnë deri 15 – 18 kg peshën e lëkurës së tyre. Shumica e tyre shitet në Azi për arsye të traditave holistike, çështjeve medicinale, etj.

Figura 3. Mbarështimi i drerit

Kafshët e domestikuara (> 16 bilion) kontribuojnë në mirëqenien dhe shëndetin e 7 bilion njerëzve në gjithë botën, duke siguruar ushqim, veshmbathje, strehim, energji, rekreacion dhe sheqerim për njeriun. Prodhimet e kafshëve kontribuojnë ndjeshëm në sigurimin e nevojave të njerëzve për proteina dhe energji.

Derisa njerëzit e rrisin standardin e tyre të jetës, rritet po ashtu edhe konsumimi i ushqimit për kokë banori. Shëndeti i njeriut është përmirësuar në mënyrë të vazhdueshme, duke shfrytëzuar kafshët e domestikuara për hulumtime të ndryshme. Industria e kafshëve bujqësore është e përshkruar më anë të numrit të tyre të përgjithshëm, të ardhurave të fituar, konsumin e përgjithshëm për banor, si dhe kontributi i tyre në tregun botëror.

Industritë e ndryshme në shumicën e rasteve janë duke u bërë shumë të integruara dhe të koncentruar. Industria e shpendëve është shumë e integruar, industria e derrave vazhdon të rritet edhe më tutje. Në industrinë e gjedheve për mish, sot në botë shumica e tyre mbarështohen në ferma më të vogla së 100 krerë. Numri i përgjithshëm i deleve në botë kohëve të fundit ka regjistruar ulje të numrit të tyre. Numri i

gjedheve qumështore që mbarështohen në botë për këtë qellim është zvogëluar gjithashtu, por prodhimtaria e qumështit për krerë është rritur dhe ky trend vazhdon të jetë kështu në të dy drejtimet. Akuakultura dhe llojet tjera të faringut të kafshëve bujqësore (buallicave, bizonëve, drerit, etj) janë duke zgjuar një interesim të shtuar në kohët e fundit dhe kështu prodhimtaria e tyre është në rritje.

PYTJE

1. Çka studion zooteknia?
2. Cili shtet ka numër më të madh të gjedheve në botë?
3. Sa krerë kuajsh kultivohen në botë, sipas të dhënave të FAO – s?
4. Sa krerë lopë qumështore ka Kosova?
5. Çka janë ripërtypësit e imët?
6. Si ndahet shkenca mbi kultivimin e kuajve?
7. Cilat shtet kanë numër më të madh të dhive në botë?

KAPITULLI I DYTË

PREARDHJA E KAFSHËVE

SHTËPIAKE

Teoritë dhe hipotezat mbi prejardhjen e kafshëve shtëpiake

Kemi thënë edhe më parë së kafshët shtëpiake kanë mbetur nga paraardhësit e tyre të egër, të cilët edhe tani gjenden të gjallë. Kështu tani gjenden dhe hasen ujku dhe çakalli, prej të cilëve edhe vjen prejardhja e qenit, pastaj kali i egër, gomari, bualli, dhia, derri, macja, lepuri etj.

Historia e prejardhjes së kafshëve (filogjeneza) dhe zbutja e tyre janë të lidhura ngushtë edhe më historinë e njeriut, mirëpo hulumtimi i tyre është i mangët nga të dhënat e paleontologjisë, zoogeografisë, etnografisë dhe të historisë së kulturës. Të dhënat e hulumtimeve të deritashme kryesisht bazohen në të dhënat-ngjashmëritë osteologjike të kafshëve të egra dhe atyre të shtëpizuara. Prej vendeve më të kërkuara janë ANAN-i (Turkmenistani Lindor) dhe ishulli Kretë (Greqi).

Prejardhja e kalit (*equus caballus*)

Në lidhje më prejardhjen e kalit ekzistojnë tri hipoteza:

1. *Monofiletike*, prej të cilës të gjithë kuajt shtëpiake e kanë prejardhjen nga kali i egër stepik i Mongolisë.
2. *Difiletike*, nga kali i egër stepik i Mongolisë që kanë prejardhjen racat e lehta dhe racat e rënda.
3. *Polifiletike*, prej të cilës kuajt e tanishëm kanë paraardhës të ndryshëm. Kështu parashihet së kuajt oriental, gjaknxehtë, rrjedhin nga dy paraardhës: kalit shtëpiake të Mongolisë (*equus ferus palas*) të cilin e ka zbuluar zootekniku *Prozhevalski*, që ndryshe quhet *equus prezhevalski* dhe nga Tarpani (*equus gmelin*) ose *antonius-tarpan*.

Kuajt gjakftohtë që rrjedhin nga grupi i kuajve deluvial më të rëndësishëm janë: *equus voldrihi*, *equus mosbahensis*, *equus senbornsensis* etj.

Kali i quajtur *Prezhevalski* sot është i vetmi paraardhës i kuajve të sotëm shtëpiake. Tani jeton në krahinën Gjenguria (Azi Qendrore). Lartësia deri në xhidavi arrin 130 cm. I shkurtë më kokë të madhe të gjatë. Ka ngjyrë miu në terrene malore dhe ngjyrë të kuqërremtë në terrene stepike. Supozohet se nga ky kanë mbetur kuajt e sotëm të Mongolisë dhe ata të Mangjurisë.

Figura 4. *Equus fetus palas* (paraardhësi i kalit)

Tarpani sipas autorëve rus ka jetuar në shekullin e kaluar në territorin e Ukrainës Jugore. Ka lartësi 130 cm, kokë të madhe, por më të fisnikëruar së Prezhevalski. Ka pasur ngjyrë miu dhe mendohet se nga ky rrjedhin kuajt Ballkanik dhe të Galcisë.

Për kuajt e egër deluvial mendohet se kanë qenë të mëdhenj dhe nuk dihet për vendin dhe domestifikimin e tyre. Parashihet se nga këta kuaj e kanë prejardhjen kuajt e rëndomtë gjakftohtë.

Figura 5. *Antelopes taruan* (paraardhës i kalit)

Prejardhja e gomarit (*Equus asinus*)

Bënë pjesë në gjininë e njëjtë më kalin dhe supozohet se rrjedh nga gomari i vogël i Namibisë (*Equus asinus afrikanus*) dhe nga gomari më i madh në trup i Somalisë (*Equus asinus somalis*). Format e tanishme të gomarit rrjedhin nga gomari i egër. Këtu pasardhës edhe sot si të tillë hasen në krahinat e përmendura të Afrikës.

Figura 6. Paraardhësi i gomarit (*Equus asinus afrikanus*)

Figura 7. Paraardhësi i gomarit (*Equus asinus somalis*)

Prejardhja e gjedhit (*bos taurus*)

Gjedhët (bovinët) apo bovinæ, në kuptim të ngushtë, i ndajmë në katër grupe

- Gjedhët në kuptim të ngushtë
- Buajt apo buallicat
- Bizonët apo bizontinat
- Gjedhet e bizonit apo hibovinat

Kjo ndarje bazohet në bazë të ndërtimit të kokës dhe pozitës së saj.

Prejardhja e gjedhit të vërtetë (*taurina*)

Ekzistojnë dy teori mbi prejardhjen e gjedheve të vërteta.

Në bazë të teorisë së parë apo monofiletike thuhet se gjedhët e sotëm e kanë prejardhjen prej turit, i cili nuk gjendet më në gjendje të egër nga ku rrjedhin të gjithë gjedhët brigjatë. Ndërsa sipas teorisë së dytë apo difiletike, gjedhët e kanë prejardhjen nga gjedhi brishkurtër (*brahicerus*) prej të cilit edhe rrjedhin të gjitha racat brishkurtëra të gjedheve.

Përveç këtyre teorive ekziston dhe teoria polifiletike, por si e tillë tani konsiderohet si e pa bazë dhe e gabuar. Si ndryshim mes teorisë së parë dhe të dytë kryesisht merren kushtet e ndryshme të jetës prej të cilave janë formuar dy përfaqësuesit e parë.

Turi evropian (*bos primigenius bojanus*)

– Ka jetuar në Evropë dhe Afrikë Veriore

dhe në një pjesë të Azisë. Ka qenë gjedhë i madh, i fuqishëm, më trup të zhvilluar dhe atë kryesisht në pjesën e përparme. Lartësia e xhidavisë ka qenë 180 cm, më kokë të madhe dhe të gjerë, brirë të gjatë dhe të kthyer në anën e përparme. Ka pasur ngjyrë të përhimët të mbyllur dhe prej tij rrjedhin shumë raca, ku më së afërmi i përgjigjet raca e Podolit (*Pedolia-krahinë në Rusi*).

Figura 8. Turi evropian

Përveç turit evropian, ka jetuar edhe një lloj i tij që ka ekzistuar në Afrikë dhe është quajtur *Bos primigenius-varietet HAHNI*, i cili dallohej vetëm në pjesën ballore nga turi, ku supozohet së balli në pjesën e poshtme ka qenë i ngushtuar në formë të trekëndëshit. Këtij varietetit i përgjigjet edhe gjedhi i quajtur *Bos nomadileus*, për të cilin disa autorë thonë së është paraardhës i zebusë afrikane (gjedhi afrikan).

Gjedhi brishkurtër (*bos brahicerus-adametz*) – Prej të cilit janë gjetur vetëm kafkat, supozohet së ka qenë më i vogël së turi dhe prej këtij gjedhi e kanë prejardhjen shumë gjedhe brishtshkurtëra, por më së afërmi i përgjigjet Busha. Në kohën më të re, shumë hulumtues mendojnë së të gjithë gjedhet dhe zebua rrjedhin nga turi si paraardhës i vetëm i të gjitha gjedheve të tanishëm shtëpiak, ndërsa të afërmit e

gjedhit (buajt, bizoni, buatengu gajali, gauri) kanë prejardhje nga paraardhësit tjerë.

Buajt (*bos bubalus*) – Buajt e sotëm kanë prejardhje nga bualli i egër Indian, i ashtuquajtur *Arni*, që është shumë i ngjashëm më të sodit. Përveç këtij paraardhësi kemi edhe buallin e egër afrikan të ngjyrës së zezë të ashtuquajtur *Kafer* dhe buallin e egër të Afrikës i ashtuquajtur *Bubalus kafer vanus*.

Figura 9. Arni (paraardhësi i buallicës)

Bizoni (*bos bizon*) – Është ripërtypësi më i madh në grupin e gjedheve dhe dallohet nga bibovinet tjerë, posaçërisht më pjesën e përparme shumë të zhvilluar në krahasim më pjesën e pasme. Përveç bizonit evropian, që tani nuk gjendet në natyrë i lirë, por vetëm në kopshte zoologjike dhe i balsamuar, hasim edhe bizonin amerikan, që është edhe më i madh së ai evropian. Bizoni më lopët shtëpiake jep pasardhës më plleshmëri të kufizuar, ndërsa meshkujt e fituar janë jopjellor (steril).

Figura 10. Bizoni

Gjedhet e bizonit (bibovine) – Quhen kështu sepse në bazë të ndërtimit të kokës hasen në mes të bizonëve dhe gjedheve të vërteta. Në këtë grup bëjnë pjesë: *Boatengu*, *Gauri* dhe *Gajali*.

Boatengu – bibos jeton në gjendje të egër në Indi dhe Java dhe, sipas të dhënave nga literatura, si i tillë është shtëpizuar.

Gauri (*Bibos Gaurus*) – është gjedhi i egër indian dhe ende si i tillë nuk është shtëpizuar.

Figura 11. Gauri

Gajali (bibos frontals) – Jeton i shëpizuar në Indinë Perëndimore dhe në Himalaje. më gjedhet e vërtetë jep pasardhës ku vetëm femrat janë frytdhënëse. Në këtë grup, disa autorë mendojnë, së bënë pjesë edhe *zebua*, por, sipas të tjerëve dhe ndërtimit trupor të eshtrave, më afër i takon gjedheve të vërteta.

Figura 12. Gajali

Zebu (bos nomadikus) - Kultivohet në pjesën jugore të Azisë dhe Afrikës për prodhimtari të mishit, qumështit, punës dhe transportit. Në Afrikë ekziston një grup në të cilën bëhet akumulimi i yndyrës dhe në mungesë të ushqimit ajo e shfrytëzon atë yndyrë të akumuluar. më gjedhin jep paraardhës më numër të pacaktuar.

Figura 13. Zebu

Jaku (bos poetagus) – Edhe tani jeton në Tibet dhe malet e larta të Azisë Qendrore. Është i qëndrueshëm dhe në kushte të lartësive, shfrytëzohet për prodhimin e qumështit, mishit dhe bartjes së peshave. Nga përfaqësuesit e mëparshëm në masë të madhe dallohet më veshjen e qimeve të gjata në pjesën e barkut dhe të gjymtyrëve. Jep pasardhës të kufizuar në shumim më gjedhin e vërtetë.

Figura 14. Jaku

Prejardhja e deleve (ovis aries)

Shumica e hulumtuesve mendojnë së delet e sotme kanë prejardhje nga *Mufloni*, *Arkari* dhe *Argali* si burime kryesore.

Mufloni evropian (ovis musimon) – është përfaqësuesi i vetëm që jeton në Evropë (Sardinë dhe Korzikë). Ka lartësi të xhidavise 70 cm dhe peshë 40-50 kg. Ka ngjyrë të kuqërremtë me nuanca të errëta në shpinë dhe haset në grupe prej 10-30 femrash dhe një mashkulli. Përveç Muflonit Evropian kemi edhe Muflomin e Azisë së Vogël. Mufloni i çiftëzuar me delet shtëpiake jep pasardhës të pakufizuar.

Figura 15. Mufloni

Arkari (ovis arkar) – jeton edhe tani në malet e Azisë së Vogël në Turkmenistan, Afganistan dhe Tibet. Ka peshë të madhe

dhe mund të arrijë deri 200 kg, prej llojeve të arkarit më së shumti haset delja e racës stepike.

Figura 16. Arkari

Argali (ovis argal) - Është paraardhës më i madh i deleve të egra, ku lartësia e xhidavisë mund të arrijë 120 cm, ka ngjyrë të përhimet dhe jeton në malet e Azisë Qendrore dhe Mongolisë, me grupe prej 10-13 dele femra dhe meshkuj. Gjatë çiftëzimit me delet e sotme jep pasardhës të frytshëm.

Figura 17. Argali

Prejardhje e dhive, (kapra hirkus)

Supozohet së dhitë e sotme e kanë prejardhjen nga tre përfaqësues *kapra egagrus*, *kapra falkonieri* dhe *kapra priska adametz*. Përfaqësuesi i dytë jeton në ishullin Kretë, në malet e Azisë së Vogël dhe në Kaukaz. Përfaqësuesi i dytë jeton në

pjesën veriperëndimore të Indisë, ndërsa përfaqësuesi i tretë tani më nuk haset i gjallë, por në bazë të hulumtimeve të *adametzit* prej kësaj dhie e kanë prejardhjen dhitë e Ballkanit.

Figura 18. *Kopra egagrus*

Figura 19. *Kopra fallkoneri*

Prejardhja e derrave (sus skrofa domestica)

Derrat shtëpiak e kanë prejardhjen nga derri i egër Evropian dhe Aziatik.

Derri i egër evropian (*sus skrofa ferus*) – Është paraardhës kryesor i derrave të Evropës. Karakterizohet më kokë të gjatë dhe të ngushtë. Ka vesh të vogël të ngritur lart dhe qafë të fuqishme të ngushtë. Pjesa e përparme është më e zhvilluar së ajo e pasme, ka ngjyrë të përhimet në të zezë, lartësia në xhidavi arrin deri në 85 cm dhe

ka peshë 150-300 kg. Jeton në malet e Evropës dhe Azisë Veriore në grupe prej 30 krerësh ku ushqehen më së shumti më rrënjë.

Figura 20. *Derri i egër evropian*

Mesatarisht jep 3-4 gica, dhe peshën definitive e arrin në moshën 5-6 vjeçare. Jeton më së 30 vjet dhe në çiftëzimin më derrat shtëpiakë jep pasardhës të frytshëm. Përfaqësues më i afërt është raca e ashtuquajtur *Shishka derri i egër aziatik (sus skrofa vitatus)* – dhe është paraardhës i derrave shtëpiake të Azisë. Jeton edhe sot në ishujt e Arkipelagut të Malajes (Java, Sumatra etj.). Karakteristikat më kokë të madhe, por më të shkurte dhe më të gjerë së sa derri i egër evropian. Supozohet së prej këtij derri e kanë prejardhjen racat indiane dhe kineze, si dhe shumë raca të tanishme kulturale (Jorkshiri, Berkshiri). Disa hulumtues supozojnë së në Evropë, përveç derrit të egër, kemi edhe derrin e Mesdheut, të ashtuquajtur *Sus Mediteranus*.

Figura 21. Derri i egër i Mediteranit

Prejardhja e llojeve të tjera të kafshëve shtëpiake

Pula e vendit (*galus domestica*) – Rrjedh nga pula e egër (*Galus forigeunus*), e cila ka jetuar në pjesën juglindore të Azisë. Tani jeton në Cejlon. Si e tille është shtëpizuar në Indi prej nga është sjellë në Kinë, Persi e pastaj në Evropë.

Figura 22. Pula e egër – *gallus horigenus*

Prejardhja e bibës – Ka prejardhje prej bibës së egër (*meleagris gallopova*), e cila edhe tani jeton si e egër në SHBA, Kanada dhe Meksikë.

Pula e detit – Rrjedh prej pulës së egër të detit *anas cinerhus*, e cila edhe tani jeton në Evropë, Azi, Amerikë Veriore etj.

Pata (anas boshas) – Ka prejardhje nga pata e egër, e cila edhe tani jeton në SHBA, Azi dhe Evropë.

Prejardhja e qenit (*kanis familiaris*)

– rrjedh nga ujku (*KANIS LUPUS*), i cili edhe tani gjendet në gjendje të egër.

Figura 23. Ujku – paraardhësi i qenit

Prejardhja e pëllumbit (*columbia formes*) – ka prejardhje nga pëllumbi i egër i Evropës dhe Persisë.

Evolucioni i kafshëve shtëpiake

Shkenca mbi prejardhjen dhe historia e zhvillimit të organizmave në bazë të ndihmës së shkencave tjera kane vërtetuar që llojet e ndryshme të bimëve dhe kafshëve nuk kanë mbetur të pavarura njëra në tjetrën por në bazë të zhvillimit të shkallëzuar që dmth rruga e tyre evolutive nga paraformat e tyre njëqelizore të qenieve të gjalla.

Kështu nga koha e gjatë e kaluar, nga format njëqelizore janë formuar shumë lloje të bimëve dhe kafshëve në mesin e tyre edhe ato shtëpiake. Parashihet së deri më tani janë formuar shumë lloje të bimëve dhe kafshëve ku tani kemi 300.000 lloje të bimëve, 1.300.000 të kafshëve dhe 800.000 lloje të insekteve.

Në baze të hulumtimeve të hershme është menduar së të gjitha llojet e bimëve dhe kafshëve janë të pandryshueshme dhe secila prej tyre është formuar në mënyre të veçante (Karl Lineu).

Kësaj teorie më vonë iu kanë kundërpërgjigj shume shkencëtar e ndër ta ishte edhe LA MARKU,

Që merret si pishtari i parë i teorisë së evolucionit organik. Këtë teori në mënyrë hulumtuese e vazhdon dhe e vërteton Charles Darvini (1809-1988) në librin e tij të njohur “Mbi prejardhjen e llojit në bazë të zgjedhjes së natyrës. Në vitin 1859 këtë libër Darvini e shkruan në bazë të udhëtimit të tij hulumtues sidomos në ujdhesat Galapagos si dhe rezultateve të shumta të bëra në Britani të madhe. Bazat e teorisë së Darvinit janë

- Ndryshueshmëria apo modifikimet
- Trashëgimia
- Seleksionimi natyror
- Lufta për ekzistencë.

Ndryshueshmëria sipas Darvinit mund të jete edhe e pacaktuar

Ndryshueshmëria e caktuar lajmërohet të të gjitha organizmat e të njëjtit lloj dhe është rezultat i ndikimit të faktorëve të jashtëm.

Kjo në realitet arrihet gjatë ndryshimit të kushteve të jetës së kafshëve në pikëpamje të ushqimit, kujdesit, shfrytëzimit, klimës etj. P.sh. ushqimi i dobët ndikon që të të gjithë individët e një lloji të zvogëlohet shtimi i peshës së gjallë trupore.

Ndryshueshmëria e pacaktuar paraqet ndryshimet që paraqiten në kuadër të një lloji respektivisht të individët e saj që jetojnë në kushte të njëjta. Faktorët që ndikojnë në këtë ndryshueshmëri na mundësojnë formimin e llojeve të reja dhe luan rol të madh në evolucionin organik të botës së gjallë.

Me trashëgimi Darvini i kupton mbajtjen e vetive të vjetra si dhe përcjelljen e tyre në pasardhës. Njëherësh këto veti plotësohen më ndryshueshmërinë, pasi që përmes saj këto veti barten në pasardhës dhe pjese origjinale të teorisë së Darvinit. Sipas tij, lufta për ekzistencë haset në shumë forma.

- Lufta e organizmave në mes ambientit siç janë vërshimet, thatësira, acaret të cilat mund të shkatërrojnë numër të madh të kafshëve ose tere llojin, kështu që mbesin vetëm ato që mund të përballojnë këto kushte.
- Lufta në mes llojeve ku njeri lloj mund të shkatërroje llojin tjetër
- Lufta në mes të individëve të të njëjtit lloj.

Prej kësaj rrjedh së lufta për ekzistence dhe seleksionimi natyror janë të lidhur më ndryshueshmërinë e cila mundëson që të gjitha llojet të ndryshojnë dhe në këtë mënyrë të përshtaten kushteve të ndryshme të ambientit të mesit ku ato jetojnë.

Njëherësh Darvini thekson së natyra krijon ndryshime individuale të kafshët, ndërsa kultivuesi i zgjedh ata që i përshtaten dëshirave dhe vetive për kultivim të mëtutjeshëm. Gjate zhvillimit evolutiv të gjitha qeniet e gjalla kanë ndërruar format e tyre dhe kjo dukuri quhet **polimorfizëm** dhe më së shumti është e shprehur të qeniet që i kalojnë disa faza deri në formën përfundimtare (flutura, krimbat e ndryshëm).

Të llojet e ndryshme gjithashtu hasen ndryshime në pjese të caktuara të trupit të tyre si rezultat i kushteve të jetës, e këtu duhet përmendur ndryshimet (reduktimet) e gishtërinjve të kali (e vërtetuar nga hulumtuesit amerikan).

Racat e para të llojet e caktuara të kafshëve të domestifikuara janë bërë në bazë të

zgjedhjes natyrale, ndërsa racat e tanishme janë krijuar në bazë të punës së njeriut dhe në bazë të dëshirave të veta i ka formuar edhe drejtimet e tyre kulture, psh. Raca e tanishme e simentalit ka mbetur prej racës së dikurshme kuq e bardhë, dhe duke punuar që 140 vite ajo shumë dallohet nga paraardhësi i mëparshëm i kësaj race.

Domestifikimi (shtëpizimi) i kafshëve shtëpiake

Shkenca mbi prejardhjen dhe historinë e zhvillimit të organizmave dhe në bazë të ndihmës së shkencave të tjera, kanë vërtetuar që llojet e ndryshme të bimëve dhe kafshëve nuk kanë mbetur të pavarura nga njëra tjetra, por në bazë të zhvillimit të shkallëzuar, që d.m.th. rruga e tyre evolutive nga paraformat e tyre njëqelizore të qenieve të gjalla. Kështu, nga koha e gjatë e kaluar, nga format njëqelizore janë formuar shumë lloje të bimëve dhe kafshëve, në mesin e tyre edhe ato shtëpiake. Parashihet së deri më tani janë formuar shume lloje të bimëve dhe kafshëve ku tani kemi 300.000 lloje të bimëve, 1.300.000 të kafshëve dhe 800.000 lloje të insekteve.

Në bazë të hulumtimeve të hershme, është menduar së të gjitha llojet e bimëve dhe kafshëve janë të pandryshueshme dhe secila prej tyre është formuar në mënyrë të veçantë (Karl Lineu).

Kësaj teorie, më vonë, iu kanë kundërpërgjigj shumë shkencëtar, ndër ta edhe LA MARKU, i cili merret si pishtari i parë i teorisë së evolucionit organik. Këtë teori, në mënyrë hulumtuese, e vazhdoi dhe e vërtetoi Charles Darvini (1809-1888) në librin e tij të njohur *“Mbi prejardhjen e llojit në bazë të zgjedhjes së natyrës”*. Në vitin 1859 këtë libër, Darvini e shkruan në bazë të udhëtimit të tij hulumtues, sidomos në

ujdhesat Galapagus, si dhe rezultateve të shumta të bëra në Britaninë e Madhe. Bazat e teorisë së Darvinit janë:

- Ndryshueshmëria apo modifikimet
- Trashëgimia
- Seleksionimi natyror
- Lufta për ekzistencë.

Ndryshueshmëria, sipas Darvinit, mund të jetë ndryshueshmëri e caktuar dhe ndryshueshmëri e pacaktuar.

Ndryshueshmëria e caktuar lajmërohet të të gjitha organizmat e të njëjtit lloj dhe është rezultat i ndikimit të faktorëve të jashtëm. Kjo në realitet arrihet gjatë ndryshimit të kushteve të jetës së kafshëve në pikëpamje të ushqimit, kujdesit, shfrytëzimit, klimës etj. P.sh. ushqimi i dobët ndikon që tek të gjithë individët e një lloji të zvogëlohet shtimi i peshës së gjallë trupore.

Ndryshueshmëria e pacaktuar paraqet ndryshimet që paraqiten në kuadër të një lloji respektivisht të individët e saj që jetojnë në kushte të njëjta. Faktorët që ndikojnë në këtë ndryshueshmëri na mundësojnë formimin e llojeve të reja dhe luan rol të madh në evolucionin organik të botës së gjallë.

Me trashëgimi Darvini kupton mbajtjen e vetive të vjetra, si dhe përcjelljen e tyre në pasardhës. Njëherësh këto veti plotësohen më ndryshueshmërinë pasi që përmes saj këto veti barten në pasardhës dhe pjesë origjinale të teorisë së Darvinit. Sipas tij, lufta për ekzistencë haset në shumë forma.

Lufta e organizmave në mes ambientit, siç janë vërshimet, thatësira, acaret, të cilat mund të shkatërrojnë numër të madh të kafshëve ose tërë llojin, kështu që mbesin vetëm ato që mund të përballojnë këto kushte. Lufta në mes llojeve ku njëri lloj mund të shkatërrojë llojin tjetër.

Lufta në mes të individëve të të njëjtit lloj - prej kësaj rrjedh së lufta për ekzistencë dhe seleksionimi natyror janë të lidhur më ndryshueshmërinë, e cila mundëson që të gjitha llojet të ndryshojnë dhe në këtë mënyrë t'u përshtatën kushteve të ndryshme të ambientit të mesit ku ato jetojnë. Njëherësh Darvini thekson së natyra krijon ndryshime individuale tek kafshët, ndërsa kultivuesi i zgjedh ata që i përshtatën dëshirave dhe vetive për kultivim të mëtutjeshëm. Gjatë zhvillimit evolutiv të gjitha qeniet e gjalla kanë ndërruar format e tyre dhe kjo dukuri quhet *polimorfizëm* dhe më së shumti është e shprehur tek qeniet që i kalojnë disa faza deri në formën përfundimtare (flutura, krimbat e ndryshëm).

Te llojet e ndryshme gjithashtu hasen ndryshime në pjesë të caktuara të trupit të tyre, si rezultat i kushteve të jetës. Këtu duhet përmendur ndryshimet (reduktimet) e gishtërinjve të kali (e vërtetuar nga hulumtuesit amerikan).

Racat e para tek llojet e caktuara të kafshëve të domestifikuara janë bërë në bazë të zgjedhjes natyrale, ndërsa racat e tanishme janë krijuar në bazë të punës së njeriut dhe në bazë të dëshirave të veta dhe kështu i kanë formuar edhe drejtimitet e tyre kulturale, p.sh. raca e tanishme e Simentalit ka mbetur prej racës së dikurshme të Bemit, duke punuar që 140 vite ajo shumë dallohet nga paraardhësi i mëparshëm i kësaj race.

Ndryshimet morfologjike, fiziologjike dhe psikike në kafshë shtëpiake si rezultat i domestifikimit

Procesi i domestifikimit ka pasur ndikim të caktuar në formën dhe funksionin e llojeve të kafshëve shtëpiake. Kështu, konfirmohet së në mes kafshëve shtëpiake dhe formave të paraardhësve të tyre të cilët ende hasen në

gjendje të egër, ekzistojnë dallime të dukshme (të derrat. Delet, qeni, pëllumbat dhe llojet e ndryshme të shpendëve), si dhe në kuadër të një lloji në krahasim më të egrat, p.sh. ndryshimi mes qenit të Sharrit, i cili peshon 50 kg më atë të qenit patulak të Pekinit që peshon 1 kg. Ndryshimet të cilat kanë mbetur si rezultat i domestifikimit janë të natyrës morfologjike dhe psikike.

Ndryshimet morfologjike – këto ndryshime kanë mbetur që nga kohërat e hershme dhe janë rezultat i vetive biologjike të kafshëve dhe punës së njeriut. Ndryshimet e caktuara kanë mbetur në pikëpamje të madhësisë së peshës së kafshëve, kështu që kafshët e tanishme shtëpiake dallohen në masë të madhe nga paraardhësit e tyre të egër.

Figura 24. Formati trupor i pasardhësit të gjedhi

Figura 25. Formati trupor i gjedhit të sodit

Figura 26. Formati trupor i pasardhësit të delet

Figura 28. Brirësia të paraardhësit

Figura 27. Formati trupor i deleve të sodit

Figura 29. Zhdukja e brirëve më domestifikim

Kështu disa nga racat fisnike të derrave, siç janë Jorkshiri i madh, janë shumë më të mëdhenj dhe më të rëndë se racat e egra, ndërsa disa raca primitive, siç është Shishka, në këtë aspekt shumë pak dallohet nga racat e egra. E njëjta gjë ndodh edhe me racat e kuajve të rëndë, të racat e pulave për mish etj. Përveç këtyre ndryshimeve (peshë dhe madhësi), të disa kafshë shtëpiake janë paraqitur edhe ndryshime në formën e kokës, brirëve, vendeve dhe gjatësisë së gjymtyrëve dhe kreshtës tek shpendët, zhvillimit të meshkujve, lëkurës, qimeve, si dhe paraqitjes së pigmenteve të ndryshme në lëkurë e qime. Ndryshimet në kokë, më së shumti janë evidente të disa raca të derrave dhe gjedheve.

Kështu shumica e racave të derrave të sotëm kanë pjesë të ulur nënballore në krahasim me derrat e egër që këtë pjesë kanë të drejtë.

Kjo dukuri quhet brahicefalia. të paraqitja e bimëve kemi variabilitet më të madh se të kafshët e egra, kështu p.sh. gjedhi i racës podolit ka brirë të fortë dhe të gjatë, ndërsa raca e jonë – Busha, ka brirë të hollë dhe të shkurtër, duke cekur se kemi edhe raca pa brirë, e cila quhet Akeratos. të disa kafshë shtëpiake, gjatë domestifikimit ka ardhur të paraqitja e gjymtyrëve të shkurtra, siç janë Jorkshiri i vogël, delja e Ankomes, Qeni i Pekinit etj. Kjo dukuri në zooteknë quhet mikromelia.

Ndryshimet të cilat hasen në lëkurë të kafshëve po ashtu ndryshojnë nga paraardhësit e egër. Në disa raca të deleve, derrave dhe gjedhëve në pjesë të caktuar të trupit vërehet lëkura e rrudhur. Kjo posaçërisht është e shprehur të racat e deleve Merino në tërë pjesët e trupit, dhe është rezultat i seleksionimit të modifikuar që njeriu e ka aplikuar më qellim të fitimit të sasive më të mëdha të leshit.

Ndryshime të caktuara kemi edhe në pikëpamje të zhvillimit të meshkujve. Kështu, disa kafshë të egra (derrat, gjedhët dhe dhitë) e kanë pasur më të zhvilluar pjesën e përparme të trupit dhe më muskuj të fuqishëm, ndërsa racat e tanishme fisnike janë më të zhvilluar në pjesën e pasme, ku edhe gjenden të pranishme indet më të zhvilluara. Mirëpo, të disa raca ka ardhur edhe deri të degjenerimi i indit muskolor në pjesë të caktuara të trupit në formë të grumbullimit të yndyrës. Këto raste hasen të racat ku yndyra grumbullohet në bisht (raca e deleve karakoll) dhe në pjesën e xhidavisë (te gjedhet e tipit zebua). Ndryshime evidente hasen edhe në qime të disa llojeve të kafshëve. Kjo dukuri më shumë haset të delet, dhite, lepujt dhe qentë. Kështu delet e egra janë të veshura më qime të shkurtra dhe të vrazhda, ndërsa ato të sotmet, përveç disa racave afrikane, janë të veshura më lesh të gjatë dhe kualitet të ndryshëm që varet nga drejtimi i kultivimit. Përveç ndryshimeve të cekura gjatë domestifikimit janë paraqitur edhe ndryshime në pigmentin e lëkurës dhe të qimeve.

Figura 30. Ngjyra e qimes të paraardhësit (tek gjedhi)

Figura 31. Ngjyra e qimes e gjedhit të sodit

Kafshët e egra kryesisht janë një ngjyrëshe, ndërsa kafshët shtëpiake paraqiten më variacione të mëdha në këtë aspekt. Pigmentimin të kafshët e përbejnë bashkëdyzimet e azotit që gjendet në indin lëkursor, qime, brirë dhe thundra dhe është rezultat i shndërrimit të alumineve dhe atë posaçërisht tirozinës. Pigmenti i tillë bënë pjesë në grupin e melaninës, i cili mbron lëkurën nga ndikimi i rrezeve ultraviolete dhe është i vendosur në epidermën e lëkurës. Ndërsa në qime i hasim në rrënjë dhe në palcën e saj. Kështu si rezultat i domestifikimit të kafshëve shtëpiake lajmërohen ngjyra të ndryshme të qimeve dhe të lëkurës.

- Melanizimi – ngjyra e zezë e qimes dhe lëkurës së pigmentuar

- Eritrizimi – ngjyra e kuqërremtë e qimes dhe lëkurë e pigmentuar
- Flavizmi – ngjyra e verdhë e qimes dhe lëkurës së pigmentuar
- Leocizmi – ngjyra e bardhë e deri të e përhimët e qimes dhe lëkurës së pigmentuar
- Albinizmi – qimet dhe lëkura e papigmentuar
- Albinizmi total – ngjyra e bardhë e qimes, lëkurës dhe irisit të syrit

Këto pigmente janë si rezultat i reduktimit të pigmentit melaninë.

Ndryshimet fiziologjike - Përveç ndryshimeve morfologjike të kafshët paraqiten edhe ato fiziologjike si rezultat i shtëpizimit të tyre. Këtu duhet të cekim ngritjen e prodhimeve blegtorale si në aspektin e sasisë po ashtu edhe në atë të kualitetit, pra këtu kemi të bëjmë me dhënien e qumështit, mishit, leshit dhe vezëve.

Të kafshët e egra gjëndra qumështore ka qenë e stërkequr dhe ka dhënë qumësht vetëm sa për rritjen e të vegjëlvë, dhe kjo dukuri ka vazhduar deri vonë. Mirëpo gjatë kohës së shtëpizimit filloi të interesohej në rritjen e prodhimit të qumështit dhe këtë sukses e arrinë duke bërë kultivimin e tyre në drejtim të caktuar prodhues. Mirëpo, dhëniet e vogla të sasisë së qumështit hasen edhe sot të racat primitive, siç është Busha pasi, që tajan sasi shumë të vogla të qumështit.

Përveç ngritjes së prodhimeve blegtorale tek kafshët, rritet edhe mundësia e paraqitjes me të shpeshtë të afshit seksual, të pjelljes së numrit me të madh të pasardhësve, shkurtimi i fazës së mbarshmërisë etj.

Njëherësh ndryshimet fiziologjike vërehen edhe në organet me të rëndësishme të brendshme, siç janë zemra, mushkëritë,

mëlçia, organet për tretje, tani dhe organet seksuale.

Ndryshime psikike - Gjatë domestifikimit kemi edhe ndryshime psikike në aspektin e vetive psikike të kafshëve, në ambientin ku jetojnë. Kështu kjo veti është arritur të disa lloje, si tek qentë, pëllumbat letërbartës, si dhe disa lloje të kuajve, ku inteligjenca e tyre është mjaft e lartë. Në këtë aspekt kemi edhe ulje të vetisë psikike, siç është rasti me delet ku është prezentë vetia e uljes së inteligjencës. Duhet cekur së kafshët shtëpiake gjatë domestifikimit e kanë ulë vetinë e temperamentit të tyre, d.m.th. janë bërë më të qeta.

PYETJE

1. Nga kanë mbetur kafshët e sodit shtëpiake?
2. Nga e ka prejardhjen kali?
3. Çka është equus sinus?
4. Çka janë buallicat?
5. Çka është Hahni?
6. Çka jep bizoni i kryqëzuar me lopët e shtëpizuara?
7. Çka është Gajali?
8. Çka është Fallkoneri?
9. Çka është melanizimi?
10. Çka është albinizmi?

KAPITULLI I TRETË

TIPET DHE RACAT E KAFSHËVE

SHTËPIAKE

NOCIONI RACË

Kuptimi i fjalës *racë* në zootekni ka rëndësi të madhe, pasi që ajo është njësia elementare sistematike në zootekni, respektivisht sikurse lloji në zoologji. Duhet cekur së shprehja *racë* ende nuk është plotësisht e caktuar, por varët së cila merret si veti e rëndësishme karakteristike.

Kështu, nëse merren ndryshimet kronologjike (të kokës) atëherë flasim për racat në aspektin zoologjik, ndërsa nëse merren vetitë morfologjike – fiziologjike, atëherë kemi të bëjmë me racat në kuptimin zooteknik. Në kuptimin zooteknik, racat kanë mbetur gjatë kohës në atë mënyrë që me ndikimin e kushteve të ndryshme të mesit ku kanë mbetur dhe ku kanë jetuar, mandej ndryshueshmërisë së përdorimit, zgjedhjes natyrale e artificiale, kryqëzimeve dhe aftësive për të ndryshuar, ka bërë që të disa lloje të formohen disa grupe të cilat mes veti shumë apo pak janë dalluar dhe vetitë e tyre karakteristike i kanë përcjellë në pasardhës, për çka edhe janë radhitur në raca të posaçme.

Kështu njeriu më anën e zgjedhjes së kafshëve për reproduksion më veti të ndryshme trashëguese ka formuar raca të ndryshme më veti më të forta trashëguese (përmes kryqëzimit). Lidhur me kuptimin e racës janë marrë shume zooteknikë, kështu Ogrizeku mendon së raca paraqet grumbullimin e kafshëve të një lloji, për shkak të prejardhjes së përbashkët dhe përshtatshmërisë në kushte të njëjta nuk dallohen shumë në pikëpamje të vetive morfologjike dhe fiziologjike dhe këto veti përcillen në pasardhës.

Kështu, si definicion më të përshtatshëm të racës nga shumë autorë mund të themi se: raca paraqet të gjitha kafshët e një lloji të cilat janë rezultat i prejardhjes së përbashkët dhe të përshtatshmërisë së kushteve të përbashkëta, kanë veti karakteristike racore në aspektin morfologjik dhe këto veti përcillen tek pasardhësit, dhe nën ndikimin e kushteve mund të ndryshojnë shumë apo pakë në bazë të dëshirës së kultivuesit.

Në bazë të këtij definicioni mund të themi se për të gjitha kafshët është karakteristike përkatësia nga e njëjta racë, kanë prejardhje të përbashkët morfologjike dhe fiziologjike dhe të njëjtat i përcjellim në pasardhës.

Të gjitha racat e tanishme fisnike që janë në numër të madh në kuadër të një lloji (pëllumbat, pulat, gjedhët, kuajt, delet), janë krijuar më punë programore seleksionuese dhe në ndikimin e faktorëve të jashtëm ku edhe hasen racat primitive.

Në formimin e racave rol të madh luan edhe puna në vlerësimin e eksterierit të kafshëve, matrikulimit të tyre në librat amë (kontrolli i aftësive prodhuese, përcaktimi i reproduksionit në bazë të paraardhësve), kështu tani supozohet së në botë kultivohen këto raca të kafshëve

1. 60 raca të kuajve
2. 120 raca të gjedheve
3. 50 raca të deleve
4. 20 raca të dhive
5. 150 raca të pulave
6. 200 raca të qenve
7. 30 raca të patave
8. 200 raca të pëllumbave.

Racat kanë edhe vetitë e tyre të posaçme, kështu prej vetive më karakteristike merret ngjyra e qimes, respektivisht leshit të deleve

dhe ngjyra e puplave tek shpendët. Në këtë aspekt çdo kafshë ka ngjyre karakteristike, p.sh. raca Simental ka ngjyrë të bardhë me njolla të ngjyrës së grurit të shpërndara në pjesë të trupit, ku koka, pjesa e poshtme e qafës, barku, gjymtyrët dhe tufa e bishtit është çdo herë e bardhë. Raca Jorkshir e derrave ka ngjyrë të bardhë të përlyer. Po ashtu në këtë aspekt të vetive racore kanë kuajt.

Përveç ngjyrës merret edhe veshja më lesh të delet dhe kualiteti i tyre. Po ashtu ngjyra e kreshtës të patat dhe forma e saj. Prania e brirëve të gjatë dhe mosprania e tyre, aftësia e prodhimit të qumështit dhe përqindja e yndyrës së qumështit, përshtatshmëria për majmëri, për punë, vrapim, pjellshmëri etj. Prej vetive të lartpërmendura racore ekzistojnë veti që nuk ndryshojnë. Ngjyra, pamja, forma e kokës, veshët, brirët dhe atyre që ndryshojnë, madhësia dhe pesha e krerëve, plleshmëria dhe aftësitë prodhuese.

NJËSITË SISTEMORE MË TË ULËTA Se RACA

Përveç shprehjes *racë*, në zootekni kemi edhe njësi më të ulëta. Kështu pas *racës* vjen njësia më e ulët që quhet *lloji*, e cila pasqyron grupin e kafshëve në kuadër të një race, por me veti të caktuara, me pikëpamje të madhësisë, prodhimitarisë dhe ngjyrës. Kështu të raca Busha dallojmë lloje në pikëpamje të ngjyrës së qimes, siç janë soji i Dukagjinit etj. Këtu duhet të cekim se kufijtë e ndryshimit të racës dhe llojit nuk janë precizuar detajisht, kështu në Francë racën dhe llojin i përbejnë një grup më i vogël i kafshëve së sa në vendet e tjera.

Njësi më e ulët së lloji është *kopeja*, e cila përbehet nga të gjitha kafshët për riprodhim të një race apo lloji të një kultivuesi që i disponon. Kjo shprehje përdorët gjithashtu dhe për të gjitha kafshët e një race apo lloji më një ekonomi të fshatit. Kopeja mund

përbehet prej shumë apo pak linjave apo gjinive.

LINJA paraqet pasardhësit meshkuj që rrjedhin nga një babë, i cili sipas kualiteteve është i theksuar nga krerët tjerë të së njëjtës racë. Këta pasardhës paraqesin, në realitet, linjën gjakësore, e cila dallohet më shumë nga linjat e së njëjtës racë. Në formimin e këtyre linjave më të mira, në kohë të fundit paraqiten arritje të rezultateve të theksuara, e këto rezultate më të mira janë arritur në kultivimin e kuajve dhe formimin e racave të tyre, siç është raca e kuajve arab dhe lipicaner dhe llojet e tjera të kafshëve shtëpiake.

GJINIA paraqet pasardhësit meshkujt dhe femra që rrjedhin nga një nënë e rëndësishme. Edhe gjinia më shumë aplikohet në të kultivuarit e kuajve, ndërsa disa autorë mendojnë së gjininë e përbejnë grupi i kafshëve të së njëjtit lloj, por që ndryshojnë nga llojet tjera më disa veti fiziologjike, siç janë përqindja e lartë e yndyrës në qumësht, pjelloria më e lartë, qëndrueshmëria në sëmundjet e caktuara etj.

FAMILJA paraqet nënën dhe babanë së bashku më pasardhësit meshkuj dhe femra.

KRERI apo individit paraqesin pjesëmarrësin në kuadër të njësive sistematike të kafshëve shtëpiake.

Në zootekni përdorët edhe popullata më të cilën nënkuptojmë grupin e kafshëve të një race, të cilat jetojnë në kushte të njëjta dhe janë mesatarisht të njëjta në pikëpamje morfologjike, fiziologjik, dhe si të tilla këto veti i përcjellin në pasardhës.

Vetitë e përgjithshme biologjike të racave dhe llojeve

Ndryshueshmëria

Është karakteristikë e kafshëve të një race, lloji apo popullate që më ndonjë veti pak a shumë ndryshon nga mesatarja racore. Kështu këto ndryshime të caktuara paraqiten në prodhimtarin e qumështit, mishit, vezëve etj. Nga kjo që thamë mund të konstatojmë së kushtet e një race, lloji apo popullate nuk i kane vetitë e njëjta por ato ndryshojnë në pikëpamje morfologjike dhe fiziologjike.

Ndryshueshmëria në realitet është elementi i cili mundëson që të kafshët të paraqiten veti të reja gjenerate pas gjenerate dhe në këtë mënyrë mundësohet përmirësimi i racave dhe mundësia e formimit të kafshëve të ndryshme. Kështu disa elemente racore shume pak ose fare nuk ndryshojnë, p.sh. ngjyra, ndërsa vetitë tjera më ndryshimin e kushteve të jetës ndryshojnë më tepër, p.sh. lartësia dhe gjerësia e trupit, dhënia e qumështit, kualiteti i leshit etj.

Faktorët që ndikojnë në ndryshueshmërinë e kafshëve mund të jenë të brendshëm dhe të jashtëm. Kështu varësisht nga intensiteti i tyre dhe ndryshueshmëria është e ndryshme. Prej këtyre fakteve më të rëndësishme janë të ushqyerit, lëkura, kujdesi, toka sëmundjet e ndryshme etj. Si të tilla ndikojnë të kafshët në atë mënyrë që paraqiten ndryshme në kuadër të racës, llojit. Edhe këto ndryshime paraqiten në mes të shtimit të peshës si krerëve, prodhimeve blegtorale, lindshmërisë dhe formës së pjesëve trupore dhe hershmërisë (koha e hyrjes në prodhimtari), pjellorisë qëndrueshmërisë etj.

Kështu ndryshimet që rrjedhin nga ndikimi i faktorëve të jashtëm nuk janë trashëguese dhe nuk përcjellën në pasardhës. Ndryshimet e tilla i quajmë modifikime dhe kryesisht prej kohës sa ndikojnë mund të jenë të rëndomta dhe të vazhdueshme.

Ndryshimet e rëndomta quhen ato ndryshime që kafsha ndryshon vetëm pamjet e jashtme apo fenotipin. Në këto ndryshime më së shumti ndikon ushqimi, ndërsa ato të vazhdueshme janë atëherë kur nga ndikimi permanent i ushqimit vjen deri të sterkeqja e organeve riprodhuese dhe këto ndryshime gjenerate pas gjenerate mund të përcillen në pasardhës.

Ndryshimet trashëguese ndodhen në plazmën e qelizave seksuale dhe quhen mutacione. Këto ndryshime janë spontane dhe ndodhen në një nga gjenet e qelizave seksuale më ç'rast vjen deri të ndryshimi i ndonjë vetie të organizmit të kafshëve shtëpiake. Nëse këto ndryshime ndodhin në kombinim të elementeve trashëguese (gjeneve) i quajmë kombinacione. Si shembull të lajmërimit të mutacioneve janë kafshët albinë, gjedhet pa brirë etj.).

Për ti larguar mutacionet e padëshiruara sot përdoren mjete të ndryshme ku janë: rrezet e rëntgenit, radioizotopet, temperaturat e larta etj.). Ndërsa për të shfrytëzuar vetinë e ndryshueshmërisë të kafshët shtëpiake njeriu përdor kryqëzimin e tyre në mënyrë që të formohen racat e reja përmes kombinimeve të gjeneve dhe përfitimit të vetive të dëshiruara.

Stërkeqja e kafshëve shtëpiake

Paraqet dukurinë kur kafshët shtëpiake për një kohë të gjatë kultivohen në kushte të pavolitshme të mbajtjes. Kryesisht kjo dukuri paraqitet te kafshët e reja si rezultat i ushqimit të dobët, me këtë rast vjen deri të dobësimi i vetive morfologjike dhe fiziologjike. Nga hulumtimet e bëra që para 150 viteve në dy gica të racës berkshir të kultivuar më shtim normal për njërin dhe të mangët për gicin tjetër në kohëzgjatje prej 5 muajve, është konstatuar se pesha e gicit në ushqim normal ka qenë 55 kg, ndërsa atij me

ushqim të dobët ka qenë 14.5 kg.

Si rezultat i ushqimit të dobët të kafshët paraqiten edhe sëmundje të ndryshme. Shenjat më karakteristike të stërkeqjes janë formatimi dhe zhvillimi jonormal i pjesës trupore, rritjes dhe shtimit të vogël të peshës, eshtrave dobët të zhvilluar dhe të veshur më pak muskuj.

Stërkeqja e kafshës shtëpiake është më e theksuar të racat fisnike se sa te ato primitive, dhe nëse zgjatet për një kohë të gjatë dhe nuk merren masa të duhura në përmirësimin e kushteve të mbajtjes dhe zgjedhjes së kerreve, mund të përcillet në pasardhës. Këto raste i kemi tek racat e vendit (Busha), kali malor i vendit, të delet (të gjitha xhufkat në përgjithësi).

Degjenerimi i kafshëve shtëpiake

Me degjenerim në zooteknike kuptojmë paraqitjen e vetive të dëmshme trashëguese për aftësitë jetësorë të kafshëve shtëpiake të cilat në mënyrë direkte apo indirekte e dëmtojnë ekzistencën e mëtutjeshme të tyre.

Në të vërtetë, këtu vjen deri të çrregullimi i energjisë dhe qëndrueshmërisë së kafshëve që në aspektin biologjik janë të padëshirueshme. Si shembull i degjenerimit kemi dukurinë e paraqitjes së barkut të gjatë, qitjes së syve, zhvillimin e ngushtë të gjakut, lëkurën e hollë dhe të pa pigmentuar etj. Aftësia jetësorë e këtyre kafshëve është shumë e zvogëluar, për arsye të qëndrueshmërisë së dobët të tyre ndaj faktorëve të jashtëm dhe si të tilla shumë lehtë sëmurën nga tuberkulozi, steriliteti etj. Shumica e biologëve mendojnë se degjenerimi është rezultat i seleksionimit shumëvjeçar në një drejtim të prodhimit, me ç'raste vjen deri të dobësimi i shëndetit dhe konstitucionit..

Ndërsa disa biologë të tjerë mendojnë se degjenerimi është rezultat i ndryshimit në

plazmën qelizore, si rezultati i ndikimit ekstrem të faktorëve të jashtëm. Dukurinë e degjenerimeve mund ta vërejmë në bazë të shenjave karakteristike të degjenerimeve të cilat mund të jenë morfologjike, fiziologjike dhe psikike.

Si ndryshime morfologjike janë:

Brahicefalia e cila te kafshët mundësohet me shkurtimin e kokës në pjesën e fytyrës, respektivisht nofullës së epërme, me ç'rast dhëmbët janë të dalë jashtë dhe në këtë mënyrë e vështirësojnë kullotjen. Kjo dukuri është e shprehur edhe të derrat (jokshiri i vogël dhe i mesëm).

Mikromelia ose gjymtyrët e shkurtuara. Kjo dukuri më së shumti është e shprehur të racat e deleve të Ankones dhe mendohet se është rezultat i çrregullimit të hipofizës.

Albinizmi është dukuri e mungesës së pigmenteve në lëkurë, qimeve dhe puplave. Këto kafshë janë shumë të ndjeshme ndaj faktorëve të jashtëm.

Hermafroditizmi - është dukuri e paraqitjes së gjëndrave seksuale mashkullore dhe femërore në organizmin e një kafshe. Kjo dukuri më tepër paraqitet të derrat dhe të dhitë. Të llojet e ndryshme të kafshëve paraqiten edhe dukuri të tjera morfologjike siç janë: shkurtimi i thundrave, lajmërimi i më shumë kërthizave, degjenerimi i vezoreve, mosparaqitja e qimeve, mos rritja ose numër më i madh i thimthave etj.

Prej vetive fiziologjike do të përmendim Azosperminë e cila nënkupton mosparaqitjen e prodhimit të spermatozoideve të meshkujt dhe si të tillë janë steril dhe Aspernia më të cilën nënkuptojmë mos taitjen e lëngut spermal dhe spermatozoideve të kafshës mashkull. Humbja e instinktit të maternitetit, d.m.th. humbjen e një vetie më të hershme duke u

seleksionua vetëm në një drejtim, p.sh .raca e pulave leghorn, duke u seleksionuar vetëm për vezë ka ardhur deri të humbja e aftësisë së saj për të rënë në kllloçkë.

Si veti fiziologjike e degjenerimit mund të merret edhe shprehia e tejkaluar e ndonjë vetie (dhënia e qumështit, mishit, vezëve, pjellorisë dhe hershmërisë). Te kafshët e tilla vjen deri të rregullimi i metabolizmit, më ç'rast paraqitet hiperfunksioni apo hipofunksioni i organeve, p.sh. organeve qumështore.

Në degjenerimet psikike duhet përmendur ato që janë të lidhura më çrregullimin e sistemit nervor që si shembull mund të merret pëllumbi rrotullues.

Akomodimi

Me akomodim nënkuptojmë dukurinë që paraqitet të disa raca fisnike të kafshëve me rastin e ndërrimit të vendit të kultivimit të tyre, më ç'rast gjeneratë pas gjenerate i ndryshojnë aftësitë e prodhimit, p.sh. të prodhimit të qumështit dhe kalojnë në shtimin e peshës, shëndetin dhe qëndrueshmërisë, d.m.th. nga drejtimi qumësht-mish kalojnë në drejtimin mish-qumësht. Kjo dukuri vërehet më rastin e importimit të racave fisnike dhe atë kryesisht nga vendet ku janë mbajtur në mënyrë shkallore në vende ku kushtet e mbajtjes janë përafërsisht të njëjta por që kafshët më së shumti kohen e kultivimit e kalojnë në kullosa.

Si shembull të akomodimit, zootekniku Adametz na paraqet ndryshimet në racën oberientale më rastin e kalimit të tyre nga Tirolin verior në atë jugor të Italisë

Kështu mesatarja e lopëve në peshë në Tirolin Verior ka qenë 400 kg dhe më prodhim qumështi 3000-4000 kg në vit, me ndërtim fisnik të trupit, lëkurë të hollë dhe elastike, ndërsa në importimin e tyre në Tirolin Jugor ku është kultivuar po ashtu si

racë e pastër, por është lëshuar edhe në kullosa dhe ka ardhur deri të ndryshimi i elementeve të tipit të mëparshëm. Kështu pasardhësit e tyre kanë pasur peshë më të lartë, lartësi më të madhe duke i bërë kështu më të qëndrueshme, me lëkurë më të trashë, brirë më të mëdhenj etj dhe kështu një stërmbe e një lopë të importuar ka arritur peshën 557 kg dhe mesatarisht ka dhënë 8.8 kg qumësht në ditë, ndërsa stërgjyshja e saj ka pasur peshën 360 kg dhe në laktacionin e parë ka dhënë 18 kg qumësht në ditë.

Kështu, shikuar nga aspekti bujqësor, kjo veti është negative, por shikuar nga aspekti i aklimatizimit të kafshëve dhe përshtatshmërisë së tyre merret si dukuri pozitive. E njëjta dukuri e akomodimit ka ndikim në rastin e importimit të racës Simentale në Gjermani, Austri, Çeki, Sllovaki, Rumani, Bullgari etj.

Të kjo race janë paraqitur ndryshime në eksterierin e tyre si në aspektin pozitiv po ashtu edhe në atë negativ krahasuar me racën origjinale të Zvicrës praj nga e ka edhe prejardhjen.

Racat e kafshëve shtëpiake sipas llojit dhe veçoritë e tyre

Në zooteknin racat dhe formimi i tyre janë rezultat i ndryshueshmërisë ndaj kushteve të jetës dhe ndryshimeve të bazës gjenetike. Kafshët shtëpiake ndahen në *raca primitive*, *kaluese* dhe *të fisnikëruara*. Ndërsa në bazë të metodës së aplikuar kultivuese, racat ndahen në *gjakpastra* dhe *të kryqëzuara*, Në bazë të përdorimit ndahen në:

- *Gjedhi* (raca për prodhimin e qumështit, mishit të kombinuara, për punë dhe për sport)
-

Figura 32. Racë gjedhi për qumësht

Figura 35. Racë gjedhi për sport

Figura 33. Racë gjedhi për mish

Figura 36. Racë gjedhi për punë

Figura 34. Racë gjedhi e kombinuar

Derri (racat për mish, yndyrë dhe të kombinuara)

Figura 37. Racë derri për mish

Figura 38. Racë derri e kombinuar

Delet (racat për lesh, mish dhe të kombinuara)

Figura 39. Racë deleje për lesh

Figura 40. Racë dele për mish

Figura 41. Racë deleje e kombinuar

Dhitë (për qumësht, për mish, më veti të kombinuara dhe për lesh)

Figura 42. Racë dhie për qumësht

Figura 43. Racë dhie për mish

Figura 44. Racë dhie më veti të kombinuara

Figura 47. Kalë për rekreacion

Figura 45. Racë dhie për lesh

Figura 48. Kalë për tërheqje

Kuajt (racat për tërheqje në terrene të vështira, për vrap dhe për tërheqje të peshave të lehta)

Shpendët (racë për vezë, mish dhe të kombinuara)

Figura 46. Kalë vrap (anglez)

Figura 49. Pula për vezë

Figura 50. Pula për mish

Figura 51. Raca më veti të kombinuara

Në bazë të lartësisë mbidetare racat ndahen: të lartësive alpike dhe ultësirave.

Në bazë të pranishmërisë së brirëve kemi raca pa brirë – *aceratos*, brirë shkurtër-*brahicere* dhe brirëgjatë – *primigene*.

Figura 52. Dem pa brirë

Figura 53. Dem më brirë mesatar

Figura 54. Gjedhe më brirë të mëdhenj

Racat primitive

Janë rezultat i seleksionimit natyror, që d.m.th. ndikimit të faktorëve natyror dhe karakteristikat më pamje të njëjta sikurse edhe paraardhësit e tyre. Si të tilla, janë mjaft të qëndrueshme ndaj ambientit dhe mjedisit, sëmundjeve të ndryshme, kushteve të ushqimit dhe kujdesit, kanë produktivitet të ulët, të vonshme dhe më pjellori të dobët. Kanë rëndësi të madhe në përtëritjen e racave kulturore, e sidomos atyre që janë seleksionuar vetëm në një drejtim të prodhimit, si p.sh. racat më prodhimtari të lartë të qumështit më ç'rast paraqitet rezistenca e ulët si rezultat i fisnikërisë së tyre. Tek ne, nga të gjitha llojet e kafshëve janë të pranishme racat primitive, sidomos në terrenet kodrinore-malore. Rast konkret është më delet, ku mëse 90% e tyre janë raca

primitive më emrin e përbashkët (Xhufkat e Kosovës), ose tek gjedhi ku më së 40% janë raca primitive, si raca Busha etj.

Figura 55. Raca gjedhesh primitive në kushte të dobëta mbarështuese

Racat fisnike (kulturale)

Janë raca të krijuara nën ndikimin e njeriut, ku kushtet natyrore janë të kufizuara. Janë formuar nga racat primitive, duke aplikuar masat zooteknike të lidhura në radhë të parë të ushqyerit e drejtë dhe kujdesi, sidomos në fazën e tyre të re, njëherësh është punuar më punë sistematike dhe të planifikuara, më qëllim të fitimit të racave më drejtime të dëshiruara ekonomike dhe prodhuese. Racat kulturave, për dallim nga ato primitive, e kanë prodhimtarinë të lartë në aspektet e dhënies së qumështit, mishit, leshit, vezëve etj.

Gjithashtu janë më të hershme në prodhimtari, më mirë e shfrytëzojnë dhe paguajnë ushqimin, por janë më pakë të qëndrueshme dhe më me vështirësi aklimatizohen gjatë ndërrimit të ambientit kultivues.

Racat kulturore mund të kultivohen vetëm atje ku mund t'u sigurohet ushqim kualitativ dhe kujdesi i duhur, përndryshe shumë shpejt i humbin vetitë e kultivimit dhe

barazohen më ato primitive. Numri i racave kulturore sot është mjaft i shprehur dhe si i tillë edhe më tej do të pasurohet. Në këtë mënyrë janë krijuar shumë raca, ku mund të përmendim :

GJEDHI (Simentali, raca e Frizisë Lindore, Shorthorni, Herefordi)

KUAJT (Kuajt anglez dhe ata arab më gjak të plotë)

DERRI (Jorkshiri i madh, derri fisnik, gjerman, Iandrasit suedez etj.)

DELJA (Racat Merino, delja e Frizisë)

PULA (Redajlandi, Plimutroku, Lekhorni etj.)

DHIA (raca e Alpeve, raca e Sanës etj.)

Figura 56. Raca fisnike gjedhesh (simentali)

Figura 57. racë fisnike delesh (Sufolk)

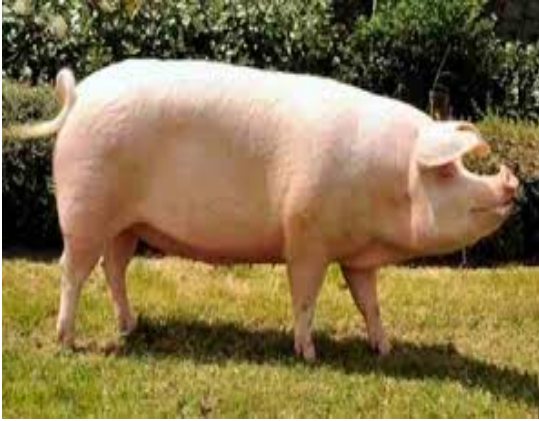

Figura 58. Racë fisnike derrash (llandrasi)

Figura 61. Racë (hibrid) fisnike pulash - Lekhorni

Figura 59. Racë fisnike kali (kali arab)

Figura 60. Racë fisnike dhish (dhia e Apenit)

Racat kaluese

Paraqesin grupin e racave të cilat në bazë të nivelit të fisnikërisë janë në mes të atyre primitive dhe kulture. Kanë mbetur si rezultat i përmirësimit të racave primitive, nga forma e përmirësimit të ushqimit, kujdesit, seleksionimit ose përmes rrugës së kryqëzimit të racave primitive dhe atyre fisnike.

Racat kaluese karakterizohen me produktivitet më të mirë, hershmëri dhe pjellori më të mirë, por në përgjithësi mbesin mes racave primitive dhe fisnike.

Si të tilla, janë të përshtatshme për ato vende në të cilat nuk mund të kultivohen në masë të duhur racat kulture, dhe nga ky konstatim këto raca janë të rëndësishme në kushtet e tanishme të blegtorisë edhe të në Kosovë.

Krerët më gjak të plotë dhe më gjak të pastër

Me krerët e gjakut të plotë nënkuptojmë të gjithë ata krerë tek të cilët janë të shprehur vetitë kryesore racore, si rezultat i çiftëzimit të planifikuar të krerëve për riprodhim më gjak të pastër për disa gjenerata. Këta krerë karakterizohen më prejardhje të konsoliduar të trashëgimisë së vetive të racave dhe më pamje të fisnikëruar.

Kështu, shprehja “kali anglez gjakplotë” nënkupton vetëm ata kuaj të cilët kanë prejardhje nga paraardhësit e tyre të shënuar në librat e matrikulimit që nga viti 1793 në Angli, e më vonë edhe në vende të tjera.

Me shprehjen “krerë më gjak gjysmë të plotë” nënkuptojmë racën ose krerët më gjak të plotë të kryqëzuar më racën tjetër më primitive.

Në racat më gjak gjysmë të plotë mund të përmendim racën e kalit Nonius, Norstara etj. më shprehjen “racë gjak pastër” nënkuptojmë të gjitha ato raca të cilat një kohë të gjatë kultivohen në gjak të pastër, d.m.th pa kurrfarë kryqëzimi më racat e tjera, ndërsa më krerët e tillë gjatë kultivimit të tyre çdo here ruhet pastërtia e racës.

Këto racat i kanë shenjat karakteristike të tyre dhe në mënyrë shumë të sigurt i përcjellin ato në pasardhës. Për këto raca nuk është e rëndësishme të jenë të shënuara në librat amëzore, nëse në një kope të tillë nuk kemi përfaqësues të racave të tjera.

Shprehjen “gjakpastër” nuk duhet përzier më shprehjen “gjakplotë”. Kështu mund të themi së një racë është gjakpastër, por jo edhe më gjak të plotë, për arsye së i mungon fisnikëria. Shprehja “gjaknxehtë” përdoret për racat e kuajve lindor, të cilët karakterizohen më temperament të shprehur, ndërsa racat gjakftohta janë kuajt e rëndë lindor që karakterizohen më temperament të butë. Këto shprehje nuk kanë kurrfarë lidhesh më temperaturën e gjakut të racave të përmendura, pasi që kanë temperaturë përafërsisht homoterme (të njëjtë).

PYETJE

1. Çka është raca?
2. Sa raca dhish kultivohen në botë?
3. Sa raca kuajsh kultivohen në botë?
4. Çka është kopeja dhe çka linja?
5. Si ndahen gjedhet në bazë të përdorimit?
6. Si ndahen racat e kafshëve shtëpiake në bazë të lartësisë mbi detare?
7. Çka kuptojmë më krerët më gjak gjysmë të plotë?

KAPITULLI I KATËRT RIPRODHIMI I KAFSHËVE SHTËPIJAKE

Shtytja seksuale

Kafshët shtëpiake si dhe shumë qenie të tjera të gjalla, shumëzohen në mënyrë seksuale, d.m.th. më rastin e bashkimit të spermatozoideve më qelizën ve. Krijimi i elementeve për shumim, bëhet nëpër fazën e spermatogenezës dhe ovogenezës.

Kafshët shtëpiake për t'u shumëzuar, në momentin e duhur tek ato duhet të paraqitet epshi seksual, të cilin e quajmë *estrus*. *Estrusi*, sipas paraqitjes, është i ndryshëm tek llojet e ndryshme të kafshëve shtëpiake, si për nga koha e paraqitjes, koha e zgjatjes etj.

Shenjat karakteristike të paraqitjes së tij janë: humbja e oreksit, ngritja e temperaturës trupore, ngritja e temperamentit, skuqja e vagjinës, rrjedhja e lëngut ngjyrë kristali, kërcimi i kafshëve të tjera etj. Varësisht prej paraqitjes së estrusit brenda vitit kafshët i ndajmë në *monoestrike*, *diestrike* dhe *poliestrike*. Monoestrike janë të gjitha ato kafshë tek të cilat estrusi brenda vitit paraqitet vetëm një herë, diestrike janë të gjitha ato kafshë ku estrusi paraqitet dy herë brenda vitit dhe poliestrike ku estrusi paraqitet disa herë brenda vitit. Këtu duhet cekur ciklin astral, i cili paraqet kohën prej fillimit apo mbarimit të një estrusi e gjer në paraqitjen e tij të ardhshme apo mbarimin e tij. Po ashtu edhe cikli astral varësisht prej llojit të kafshës shtëpiake është i ndryshëm. Në lidhje me këtë do të japim të dhënat karakteristike, sipas autorit Rikings.

Tabela 13. Të dhënat mbi estrusin tek kafshët shtëpiake (sipas Rikings)

Lloji i kafshës	Distanca në dit mes estruseve	Vazhdimi i estrusit	Gjatësia e barrsh. në ditë	Pjekuria seksual e në muaj
Pela	21 (10- 37)	3 – 6 ditë	326	10 – 12
Dosa	21 (18 – 24)	2 – 3 ditë	112	3 - 7
Delja	16 (14 – 20)	30 orë	150	4 – 8
Dhia	20 (12 – 25)	16- 48 orë	151	4 – 8
Lopa	19 (16 – 24)	16 – 24 orë	281	4 - 8

Sipas numrit të dhënies së pasardhësve, kafshët shtëpiake i ndajmë në ato unitare, d.m.th. së më rastin e pjelljes japin vetëm një pasardhës, dhe në ato multipare, të cilat më rastin e pjelljes japin dy e më tepër pasardhës (delja, dhia, derri etj).

Mbarësimi natyral dhe artificial

Në praktikë, kryesisht hasen dy mënyra të mbarësimit të kafshëve shtëpiake; natyral dhe ai artificial.

Mbarësimi natyral

Zbatohet në disa forma edhe atë: *forma e lirë apo e egër* – si e tillë merret nga mënyrat më të vjetra dhe më të dobëta dhe haset të kafshët e egra, të cilat jetojnë të lira në natyrë; ajo bëhet në mënyrë të pa kontrolluar në mes të kafshëve meshkuj dhe atyre femra që mbahen në kope të përbashkëta. Kjo formë ka mangësi në shfrytëzimin racional të riprodhueseve, pasi

të këta nuk përcillet shfrytëzimi i tij. Kjo mënyrë e mbarësimit si e tillë duhet të largohet nga përdorimi.

Mbarësimi i tipit harem- Aplikohet në atë mënyrë që një riprodhuese ndahet në numër të caktuar femrash dhe gjatë kohës së mbarësimit, kjo mënyrë zakonisht aplikohet tek delet, dhitë dhe derrat. Kjo formë i ka të gjitha të metat si forma e parë, ku nga e para e ka vetëm një dallim, sepse dihet vetëm babai i të rinjve. Kjo formë është më e shtrenjta dhe kërkon fuqi më të madhe punëtore, sidomos në rastet kur aplikohet në kullotë.

Mbarësimi klasor - Ky lloj mbarësimi ndryshe munde të quhet edhe mbarsim nga dora e cila paraqet mënyrën më të mirë të mbarsimit nga metodat e më parshme. më aplikimin e kësaj metode të mbarsimit largohen të gjitha të metat e cekura nga format e mbarsimit të përmendura më lartë. Zbatohet në atë mënyrë që çdo kreu femër sipas kualitetit i caktohet riprodhuesi i posaçëm. Zbatimi i drejt i kësaj metode mundëson shfrytëzim racional të riprodhuesit gjatë ter vitit, ku vlerat e tije kultivuese barten në pasardhës. Më së miri kjo forme e mbarësimit realizohet gjatë zbatimit të planifikuar të seleksionimit të kopeve tek të cilat përcillen librat amzore.

Mbarësimi artificial

Mbarësimi i kafshëve shtëpiake mund të bëhet edhe në mënyrë artificiale, që do të thotë bëhet hedhje e spermës së riprodhuesit të kontrolluar dhe e përpunuar më parë në organet gjenitale të femrës në kohen e afshit seksual apo estrusit. Sipas disa të dhënave, mbarësimin artificial për herë të parë e ka provuar një udhëheqës arab që në shekullin XIV, mirëpo hulumtimet e para mbi suksesin e mbarësimit artificial i ka bërë

biologu italian *Spalanzani* në vitin 1780. Duke iu falënderuar përpunimit të metodës së fitimit të spermës dhe konservimit të saj në fillim të shekullit XX, numri i kafshëve të mbarsuara në mënyrë artificiale ka filluar të rritet në mënyrë tepër të shpejtë. Kjo mënyrë e mbarësimit është masë efikase zooteknike, që ndikon në përparimin e blegtorisë dhe mundësinë e eliminimit të një numri të konsiderueshëm të sëmundjeve. Përparësi tjetër e kësaj metode është edhe ajo që në mënyrë të shpejtë fitohen riprodhues të mirë dhe pasardhës të tyre. më këtë metodë bëhet konsolidimi i shpejtë i kopesë dhe përmirësimi racor i drejtë dhe i kërkuar. Përparësi tjetër është edhe aspekti ekonomik, ku bëhen harxhime më të vogla të të ushqyerit.

Rritja dhe zhvillimi i kafshëve shtëpiake

Rritja është veti specifike e çdo qenie të gjallë, pra edhe e kafshëve shtëpiake. Ajo fillon në atë moment kure spermatozoidi mashkull e fekondon qelizën femërore dhe vazhdon deri të koha kur pasardhësi i ardhshëm e krijon formën e vet definitive, e cila është karakteristike për çdo racë. Sa i përket rritjes, ajo është shtimi i pastër i peshës që rrjedh si rezultat i shumëzimit të qelizave trupore.

Ndërsa zhvillimi është proces i formimit të organeve të ndryshme prej qelizave somatike, indeve dhe të sistemeve dhe organeve. Rritja dhe zhvillimi janë të kushtëzuara nga dy grupe faktorësh: nga ata gjenetik dhe ata të jashtëm. Faktorët gjenetik janë faktorë trashëgues dhe ndikojnë në intensitetin e rritjes së kafshëve dhe konsiderohen si faktor kryesor të rritjes, pasi që japin bazën apo themelin e rritjes dhe zhvillimit. Faktorët e jashtëm janë ata të cilët mundësojnë realizimin e faktorëve gjenetik, ku duhet të cekim ushqimin, klimën si kompleks, tokën etj.

Përveç këtyre që cekem këtu, nuk duhet harruar edhe gjëndrat endokrine më taim të brendshëm, si p.sh. hormonet e rritjes që i takojnë gjëndrës tiroide, hormoni i hipofizës si dhe hormonet e gjëndrave seksuale. Nga hulumtimet e gjertanishme është konstatuar se rritja dhe zhvillimi janë procese që më së shumti zhvillohen në muajt e parë të jetës. Për këtë, si shembull do të marrim rendësin e kulloshtrës tek të vegjlit, menjëherë pas lindjes. Kulloshtra pra është qumështi i së ëmës të cilën e tajon menjëherë pas pjelljes. Kulloshtra përveç rolit nutritiv ka edhe rolin imunobiologjik që e mbron të riun nga një mori sëmundjesh. Në rritjen dhe zhvillimin e kafshëve dallojmë dy periudha: zhvillimin intrauterinal dhe zhvillimin ekstrauterinal.

Zhvillimi intrauterinal parqet pjesën e zhvillimit të organizmit në mitrën e së ëmës. Në një të tretën e barrëshmerisë bëhet rritja dhe zhvillimi i embrionit dhe kjo fazë quhet faza embrionale, ndërsa në dy të tretat e barrëshmerisë bëhet rritja dhe zhvillimi i fetusit dhe kjo fazë quhet faza fetale. Rritja ekstra uterinale paraqet rritjen dhe zhvillimin e kafshëve shtëpiake pas pjelljes.

Në këtë periudhë duhet të ndikojmë dhe përmirësojmë rritjen. Karakteristike e kësaj faze është se në fillim është më e madhe e më vonë bie gradualisht, që është karakteristikë për çdo lloj race dhe individ. Shpejtësinë e rritjes mund ta shprehim më vlera absolute dhe relative. Shtimi absolut është madhësia për një interval të caktuar kohor që shprehet më gram apo kilogram. Ndërsa shtimi relativ është masë më të cilën llogarisim intensitetin e rritjes që shprehet në përqindje.

PYETJE

1. Çka është estrusi?
2. Sa zgjatë barrshmëria te delja e sa të dosa?
3. Sa mënyra të mbarësimit hasen tek kafshët shtëpiake?
4. Çka është mbarësimi nga dora?
5. Çka është rritja dhe çka zhvillimi?
6. Çka paraqet faza embrionale e zhvillimit gjatë barrëshmerisë?

KAPITULLI I PESTË SELEKSIONIMI I KAFSHËVE SHTËPIAKE

Seleksionimi natyral dhe artificial

Fjala *seleksionim* rrjedh nga fjala latine që d.m.th. *zgjedhje*. Për herë të parë këtë term e ka përdorur shkencëtari Çarls Darvini (Charles Darëin).

Seleksionimi ka rëndësi të madhe në zhvillimin e botës bimore dhe shtazore. Në zooteknikë rezultate të shkëlqyeshme arrihen nëse zbatohet në mënyrë programuese dhe më kushte të mëparshme të përgatitura në mënyrë që përpunimi i blegtorisë të jetë në nivel të duhur

Seleksionimi mund të jetë:

1. *natyral*
2. *artificial*

Seleksionimi natyral ka zanafillë të hershme dhe ekziston që në kohët e lajmërimit të qenieve të para të gjalla dhe realizohet gjatë luftës për ekzistencë mes llojeve të ndryshme dhe individëve të të njëjtit lloj. Në zooteknikë, seleksionimi natyror vjen në shprehje vetëm të racat primitive të kafshëve, të cilat kanë mbetur si rezultat i ndikimit të faktorëve natyror, ndërsa ndikimi i njeriut është shumë pak i pranishëm. Sipas vlerësimit të pamjes së jashtme bëhet edhe klasifikimi i krerëve në klasa dhe së fundmi edhe evidentimi i tyre në librin pranues amëzor.

Për riprodhim mbeten vetëm krerët e klasit të I, II, III. Është e paraparë që më rastin e zgjidhjes krerët shënjohen menjëherë me shenja të posaçme. Është mirë që kafshët e zgjedhura sipas klasave të mbeten të veçuara në riprodhimin e mëtutjeshëm.

Kafshët që nuk hyjnë në grupin e atyre zgjedhëse nga ana e komisionit shkarkohen nga riprodhimi i mëtutjeshëm. më rastin e

shumëzimit të mëtutjeshëm, fillon edhe ndërzimi i krerëve më të mirë meshkuj dhe atyre femra mes klasave, kështu që formohen linja kualitative.

Seleksionimi individual është shkallë e lartë e seleksionimit. Ajo lidhet me seleksionimin e fenotipit dhe ka për qëllim që përveç vlerësimit të fenotipit të bazohet edhe në elementet e librave amë.

Për dallim nga seleksionimi i fenotipit të seleksionimi individual, për çdo krerë femër, i caktohet riprodhuesi i zgjedhur. më fjalë të tjera, bëhet zgjedhja e çifteve prindërore, më qëllim të fitohen pasardhës sa më kualitativ. Për të arritur qëllimin e caktuar krerët duhet të jenë të shëndosh, pa gabime të eksterierit dhe pa shtim të masës së caktuar trupore ose të konsumojnë sa më pak ushqim si dhe të ruajnë potencialin gjenetik për riprodhim të mëtutjeshëm. Seleksionimi individual është shumë më i mirë së ai në bazë të fenotipit dhe kryesisht zbatohet në kopetë amëzore dhe atë elite.

Te seleksionimi individual më rastin e vlerësimit, duhet pasur parasysh këto veti:

- Shëndeti dhe qëndrueshmëria
- Konstitucioni dhe kondicioni
- Vetitë racore dhe gjinore
- Pjekuria seksuale
- Pjelloria, mosha, temperament
- Aftësia prodhuese
- Mënyra e shfrytëzimit të ushqimit
- Prejardhja dhe aftësitë prodhuese të pasardhësve
- Aftësitë trashëguuese në pasardhës.

Çdo veti e lartshënuar vlerësohet posaçërisht në bazë direkte ose nga fletëregjistrimi amëzor. Për zbatimin e drejt të seleksionimit individual të kafshëve shtëpiake, është e nevojshme të përcaktohet vlera kultivuese për çdo kafshë, e që është punë e rëndësishme të cilën e bëjnë ekspertët më

përvoje dhe njohuri të madhe mbi kafshët shtëpiake. Për kryerjen e seleksionimit individual, si dhe zbatimin e tij, mund të aplikojnë vetëm më parapërgatitje paraprake. Këtu hyjnë mjetet për shënjimin e kafshëve, mandej librat amëzorë më fletëregjistrimet përkatëse për klasifikim etj. Vlerësimi i krerëve bëhet në vende të rrafshëta, së pari duke filluar vlerësimin sipas racave, gjinisë dhe moshës.

Eksterieri dhe poentomi i kafshëve shtëpiake

Me eksterier të kafshëve shtëpiake nënkuptojmë pamjen e tyre të jashtme, në të vërtetë, zhvillueshmërinë dhe lidhshmërinë e pjesëve trupore, madhësinë e trupit, ngjyrën e qimes, si dhe të gjithë pjesët e tjera që shihen dhe që mund të matën. Eksterieri dhe vlerësimi i tij i drejtë ka rëndësi të madhe në përcjelljen e zhvillimit dhe vlerësimit të kafshëve shtëpiake.

Kur kemi të bëjmë më zgjedhjen e kafshëve shtëpiake për riprodhim, qumësht dhe majmëri, vlerësimin e eksterierit e bëjmë përmes ndërtimit trupor të tyre. Kështu, gjatë vlerësimit të eksterierit duhet bërë vlerësimin e çdo pjese veç e veç të trupit, ashtu që në fund të japim poentimin konkret mbi kafshën. Gjatë vlerësimit të tij, kryesisht shikohen pjesët e trupit që janë kyçe në përcaktimin e ndërtimit trupor të kafshës. Ekzistojnë këto mënyra të vlerësimit:

1. Sistemi i poentimit .
2. Me matjen e pjesëve trupore (me mjete matëse).
3. Vlerësimi më anën e syrit
4. Fotografimi

Poentomi i kafshëve shtëpiake

Për një vlerësim më të drejtë të kafshëve shtëpiake, gjatë seleksionimit individual aplikohet masa e poentimit, e cila ka për

qellim që kafshët të vlerësohen sipas poenëve që i marrin. Për të kryer këtë masë më parë përgatiten fletëregjistrat e posaçëm, ku për çdo veti shënohen numrat e poenëve, dhe, si pas tyre, bëhet klasifikimi i kafshëve. Poentomi bëhet në bazë të sistemeve të posaçme të cilat pak a shumë dallohen mes veti në numrin e përgjithshëm të poenëve. Sistemi i poentimit më së miri është përpunuar në vlerësimin e gjedheve, deleve dhe kuajve, kështu që tani ekzistojnë disa sisteme, si: *sistemi gjerman DLG, sistemi zviceran, ai amerikan* etj. Sistemi gjerman DLG për gjedhe duket kështu:

I. Vlera kultivuese

- Shenjat racore (ngjyra, prejardhja) - 10 poenë
- Shëndeti (qëndrueshmëria) - 10 poenë
- Aftësia për rritje - 10 poenë

II. Ndërtimi trupor

- Koka dhe qafa - 5 poenë
- Trupi - 10 poenë
- Gjymtyrët - 3 poenë
- Ecja - 2 poenë
- Lëkura - 3 poenë
- Qimet - 2 poenë

III. Vlera prodhuese

- Mjelja - 10 poenë
- Aftësia për prodhimtari të qumështit - 10 poenë
- Aftësia për majmëri - 10 poenë

IV. Qëndrueshmëria - 10 poenë

V. Kondicioni - 5 poenë

VI. Përshtypja e përgjithshme - 10 poenë

Të hulumtuarit e aftësive prodhuese

Të kafshët shtëpiake ka rëndësi të madhe në zbatimin efikas të seleksionimit për arsye së më njohjen e këtyre vetive dhe mënyrën e trashëgimit mund të bëjnë zgjedhjen më të saktë të kafshëve për riprodhim. Për të zgjedhur këtë dukuri, duhet që të kafshët shtëpiake të bëhet kontrollimi për të gjitha vetitë prodhuese, në mënyrë që gjatë

seleksionimit të dimë elementet e caktuara prodhuese. Në kohën e fundit kontrollimi i aftësive prodhuese ka marrë hov të madh, dhe për këtë tani behet kontrollimi i aftësive për majmëri.

Me seleksionimin artificial në zootekni nënkuptojmë veprimin apo masën (zgjedhjen) të cilën e udhëheq njeriu më një plan të caktuar që më parë, në mënyrë që të arrijë rezultate të dëshiruara.

Për këtë qellim, njeriu zgjedh ata krerë meshkuj e femra të cilët i ka përcjellë gjatë kultivimit dhe ftohen pasardhës të kombinuar nga vetitë e prindërve të zgjedhur. Seleksionimi paraqet masë të rëndësishme në blegtori, pasi që mundëson përparimin e saj. Duke marrë zbatimin e tij, dallojmë dy metoda të seleksionimit artificial: metodën *empirike* dhe *seleksionuese*.

Me *metodën empirike* të seleksionimit nënkuptojmë formën e zbatimit të seleksionimit të bazuar në praktikë pa elementet e prodhimit, prejardhjes, mënyrës së trashëgimisë dhe përcjelljes së vetive në pasardhës.

Këtë metodë njeriu e ka zbatuar në bazë të përshtypjes, duke dalluar individët më të mirë në ndonjë kope, d.m.th. vetëm në bazë të pamjes së jashtme. Në këtë mënyrë janë formuar racat primitive dhe llojet e ndryshme, që në pikëpamje të prodhimit dallohen mjaft shumë nga pasardhësit e tyre të egër.

Këto raca kryesisht janë më rritje të ulët, hyjnë vonë në riprodhim, kanë prodhime të pamjaftueshme dhe janë shumë modeste në pikëpamje të të ushqyerit dhe mjaft mirë i përshtaten ambientit ku jetojnë.

Me *metodën seleksionuese* nënkuptojmë të gjitha masat zooteknike që merren në formë të paramenduar që më parë në aspektin e zgjedhjes së krerëve meshkuj dhe atyre

femra për riprodhim, duke i ditur të gjitha të dhënat morfologjike dhe fiziologjike për çdo krerë veç e veç më rastin e zgjedhjes. Këtu rëndësi më të madhe ka përcjellja e evidencës amëzore, aftësive prodhuese dhe në kohë të fundit edhe përhapja e vetive trashëguesë.

Këtë masë të metodës seleksionuese për herë të parë e kanë përzgjedhur kultivuesit anglezë në gjysmën e dytë të shek. XVIII dhe në shek. XIX, dhe në këtë mënyrë, janë krijuar shumë raca fisnike të kafshëve shtëpiake të llojeve të ndryshme të shpërndara në të gjitha kontinentet e botës. Suksesi i kultivimit varët nga njohja e vetive biologjike të kafshës, përvojës më të, si dhe kushtet e mbajtjes së tyre.

Duke i shfrytëzuar vetitë e përgjithshme të kafshëve dhe duke zbatuar seleksionimin permanent, është bërë e mundur që sot të kultivohen racat fisnike të cilat janë rezultat i punës së përhershme racore, që nga racat primitive deri të ato fisnike që janë më produktive dhe më rentabile, dhe në këtë mënyrë potenciali i tyre gjenetik rregullisht shprehet në masa seleksionuese.

Zbatimi i metodës seleksionuese

Qëllimi i kësaj metode është që në bazë të vlerësimit të çdo kreu për riprodhim, të zgjedhën ato që janë më të mira në aspektet e drejtimit të kultivimit. Në praktikë, ky vlerësim i krerëve bëhet në bazë të pamjes së tyre të jashtme ose për këtë qellim shfrytëzohen të dhënat që disponojmë nga librat amëzor. Në rastin e parë bëhet fjalë për të ashtuquajturin seleksionim i fenotipit, ndërsa në rastin e dytë kemi të bëjmë me seleksionimin individual. Kështu dallimi mes tyre qëndron në faktin së çka merret si masë në vlerësimin e krerëve.

Seleksionimi i fenotipit bëhet në kopetë tek të cilat nuk ka kurrfarë zgjedhje për riprodhim. Mu për këtë arsye, kjo formë e seleksionimit shpesh quhet edhe fillestare e vrazhdë ose masovike, pasi që zbatohet në numër të madh të krerëve. Kështu në bazë të shfrytëzimit të ushqimit, prodhimit të qumështit, prodhimit të leshit, lëkurës, gëzofëve, vezëve etj., këto kontrollime në shumicën e rasteve janë të ndryshme në vendet e ndryshme, që në kohë të fundit shkohet kah unifikimi i aftësive prodhuese.

Hulumtimi i aftësive për majmëri të kafshëve shtëpiake

Të gjitha llojet e kafshëve shtëpiake kanë veti që më rastin e marrjes së ushqimit, pak apo shumë, të majën. Qëllimi i majmërisë është që të fitohen sasi të mëdha të mishit dhe yndyrës kualitative. Kjo veti nuk është e shprehur në mënyrë të njëjtë tek të gjitha llojet e kafshëve as brenda një lloji, posaçërisht është e shprehur të derrat, gjedhët e tipit për majmëri dhe ato të kombinuara, të delet, shpendët dhe të racat e llojeve gjakftohta.

Në kohët e mëhershme, njeriu për majmëri më tepër ka shfrytëzuar kafshët e moshuara, ndërsa në kohën e tanishme për këtë qellim përdorën kategoritë e reja të derrave deri 110 kg, të mëzetërve deri 450 kg, të pulave-bojlerëve deri 1.5 kg. Mish i fituar nga këto kategori, është i kualitetit të lartë dhe më i lirë, pasi që për shtim të një kilogrami të peshës konsumohet sasi më e vogël e ushqimit sesa tek kategoritë e vjetra.

Aftësia për majmëri të kafshët shtëpiake mund të jetë specifike dhe normale.

Majmëria specifike është veti trashëguese e racave fisnike, të cilat posaçërisht kultivohen për këtë qellim, ndërsa më majmëri normale kuptojmë vetinë e të gjitha

racave tjera, të cilat pak apo mirë trashën, pa marrë parasysh përkatësinë racore.

Këto dy forma të majmërisë dallohen për nga kualiteti i mishit dhe vendi i deponimit të yndyrës në trup. Kështu, krerët më majmëri normale deponimin e yndyrës kryesisht e bëjnë në indin lidhës nënlëkuror dhe në gropëzën e barkut, ndërsa ato më majmëri specifike kryesisht në indin lidhor intramuskular (në formë të pikëzave në mes të qelizave muskulore).

Krerët më majmëri specifike kryesisht i takojnë konstitucionit limfatik të tipit digjestiv, ndërsa ata më majmëri normale i takojnë konstitucionit të fuqishëm dhe karakterizohen më veti të kombinuara (mish, qumësht). Në aftësinë e kushteve për majmëri, në mase të madhe ndikojnë hormonet, të cilat i takojnë gjëndrat më tajim të brendshëm (hipofiza, gjëndra mbrojtëse, e posaçërisht gjëndrat seksuale). Kështu, nëse bëhet largimi i gjëndrës seksuale, rritet aftësia për majmëri, për arsye së kafshët bëhen më të qeta, më mirë e shfrytëzojnë ushqimin dhe japin mish më kualitativ. Mirëpo në bazë të hulumtimeve të reja, kafshët e reja të kastruara p.sh. gjedhi për të njëjtin shtim harxhon 16% më tepër ushqim sesa ato të pakastuarat.

Kafshët e reja dhe të hershme, janë më të përshtatshme për majmëri, sepse më mirë e shfrytëzojnë ushqimin dhe japin mish më kualitativ. Përkatësia e ndonjë kafshe për majmëri përafërsisht mund të vlerësohet edhe në bazë të vetive të jashtme.

Rezultate më të sakta për të përcaktuarit e majmërisë arrihen vetëm më anën e kontrollimit të konsumimit të ushqimit për shtim të një kg të peshës së gjallë trupore, shtimit ditor të peshës, kohëzgjatjes së majmërisë dhe më anën e përcaktimit të vlerave therëse të kafshëve, respektivisht

sasisë së mishit dhe yndyrës, si dhe kualiteti i mishit mund të përcaktohet në bazë të gjendjes shëndetësore, përkatësisë racore, moshës, gjinisë, ndërtimit dhe formës trupore, mënyrës së të ushqyerit dhe në bazë të majmërisë, respektivisht peshës së gjallë të kafshës. Për therje janë të përshtatshme kryesisht kafshët më zhvillueshmëri të madhe të muskujve, më eshtra të hollë dhe gjerësi dhe gjatësi të ijëve dhe vitheve.

Se në çfarë gjendje të majmërisë gjendet kafsha, përafërsisht mund ta vërtetojmë edhe më shtrëngimin më dorë që mund ta bëjmë në pjesë të caktuara të trupit, p.sh. të gjedhi në vendet të pjesa e fytit, pjesa e përparme e gjoksit, xhidavia, shpatulla, brinjët, ijët, pjesët e pasme të kafshës etj..

Me peshë të gjallë të kafshëve për therje nënkuptojmë peshën e kafshës së matur 12 orë pas gjendjes së urisë. Kjo masë varet nga lloji, raca dhe kategoria e kafshës, nivelit të majmërisë, madhësisë, etj..

Nëse kafshën duhet matur pa kaluar 12 orë, atëherë nga masa e konstatuar hiqet 5%. Ky dallim të krerët që kanë qenë në uri në kohën prej 24 orësh, të demat e majmë është 3-5%, derrat e majmë 3% , kurse të derrat e dobët 4.5%.

Humbja në peshë është më e madhe të kafshët që ushqehen më ushqime të gjelbra, sesa ato që ushqehen më ushqime të thata. të kafshët për therje kemi edhe ndryshimin e peshës prej vendit të kultivimit deri në bartjen e tyre në thertore. Kjo humbje e peshës shprehet në përqindje dhe varet nga gjatësia e rrugës së transportimit të tyre. Kështu, nëse kafsha e majme transportohet në thertore në këmbë dhe gjatë udhëtimit nuk ushqehet, atëherë humbja e peshës mund të jetë 30% e më tepër. Përndryshe llogaritet së humbja e peshës gjatë bartjes më tren gjatë 24 orëve, të gjedhët është 6-

10%, të viçat dhe delet deri 15%, të derrat e majmë 3%.dhe ata gjysmë të majmë 5%.

Duke pasur parasysh së këtu kemi humbje të pastërta, atëherë duhet që transporti të jetë sa më i shkurtë dhe sa më pak maltretime të kafshëve. Për këtë qellim shfrytëzohen kamionë të mbyllur special për bartje dhe shkëmbim të kafshëve shtëpiake.

Më mirë do të ishte që kafshët nëse është e mundur të theren në aftësi të objektit për trashje, në mënyrë që humbja në transport të evitohet ose të jetë më e vogël.

Ndryshimin në peshë të kafshës së therur deri në momentin e therjes në kokë prej 24 orëve na paraqet humbjen e therjes së kafshëve.

Kjo humbje lidhet më rrjedhjen e gjakut më rastin e therjes, humbjen e peshës si rezultati i ftohjes që të gjedhet e rritura është 2%, ndërsa të viçat është 3%.

Është e dëshirueshme që kjo humbje të jetë sa më e vogël. Rrezja e mishit na paraqet ndryshimin mes peshës së therur dhe asaj të ftohur, duke mënjeluar pjesë të caktuara të trupit të kafshës.

Me këtë rast të llojet e ndryshme dhe kategoritë e tjera në peshën e therur, si p.sh. tek gjedhi mënjanohet lëkura, koka gjerë në unazën e parë qafore, organet e brendshme të gjoksit, barkut dhe zbrazëtirës së kombikut, organeve mashkullore seksuale, gjinjte të kafshët femra dhe enëve të gjakut.

Rrezja e mishit të llojet e ndryshme të kafshëve shtëpiake sillet në kufijtë e caktuar. Kështu tek gjedhi 40-70%, tek delet po ashtu 40-70%, tek derrat 65-90%, të kuajt 40-65%. Këto vlera varësisht prej nivelit të majmërisë, racës, moshës, mund të kenë vlera të ndryshme.

Sasia e mishit të krerët e majmë ndryshon mjaft dhe varet nga lloji i kafshës,

kategorisë, përkatësisë, racës, shkallës së majmërisë, sasisë së yndyrës dhe eshtrave. Kështu p.sh. përqindja e mishit të derrave të rinj të ruajtur deri në 1.100 kg sillet 30-40%, pjesëmarrja e mishit mund të përcaktohet edhe të kafshët e gjalla përmes aparateve të ultrazërit të konstruktuar vetëm për këtë qëllim. Punon përmes përcaktimit të trashësisë së yndyrës së deponuar në indin nënlëkuror dhe përdoret gjithashtu edhe më rastin e zgjedhjes së kafshëve për reproduksion.

Pjesëmarrja e mishit të kafshëve të therura mund të vërtetohet në mënyrë të saktë vetëm nëse bëhet ndarja e mishit nga eshtrat dhe pjesët e tjera dhe këtë masë e quajmë disekcim.

Pjesëmarrja e eshtrave po ashtu bëhet më rastin e ndarjes së mishit. Kualiteti i mishit dhe përcaktimi i tij është mjaft i komplikuar për ç'arsye ai varët nga vetitë e shumta. Kështu kualiteti i mishit caktohet në bazë të fortësisë, butësisë, strukturës, aromës, ngjyrës dhe përmbajtjes kimike.

Këto veti varen nga raca, lloji i kafshës, kategoria, gjinia, mënyra e të ushqyerit, si dhe nga pjesa e trupit prej nga është marrë mishi për kontroll.

Mishi më kualitativ rrjedh nga krerët e rinj dhe të ushqyer posaçërisht më qumësht që mishi më kualitativ gjendet në pjesën e prapme të kafshës, në ije dhe shpinë.

Varësisht nga kualiteti i mishit edhe këtu aplikohet sistemi i vlerësimit të tij, në bazë të poenëve që sillet prej 1-15.

Të hulumtuarit e aftësive për punë të kafshëve shëpiake

Aftësia për punë hulumtohet të ato lloje të kafshëve, të cilat në kushtet tona shfrytëzohen për këtë qëllim (kuajt, gjedhet dhe buajt).

Kjo veti mund të përcaktohet përafërsisht dhënë bazë të pamjes së jashtme të kafshëve. Praktika e gjertanishme ka treguar se për punë janë të përshtatshme krerët e mëdhenj të kafshëve, të cilat kanë lidhje të fuqishme eshtërore, gjoks të thellë dhe të gjatë, më shpinë të fortë, muskuj të fortë, pozitë të drejtë të gjymtyrëve, thundra të pigmentuara dhe të forta dhe nyje të fuqishme.

Aftësia për punë vlerësohet duke përcjellë kafshën në lëvizje dhe fazat e ndryshme gjatë kthimit, frymëmarrjes, lëshimit të gjymtyrës, gjatësisë së hapit, dhe në këtë mënyrë mund të bëhet një vlerësim i përafërt.

Mirëpo aftësia për punë e ndonjë kreu në formë më të saktë, mund të vërtetohet më anën e hulumtimeve konkrete.

Gjerë më tani rëndësi më të madhe u është kushtuar hulumtimit të shpejtësisë të kuajve vrapues në këto elemente:

- gjatësinë e hapit në ecjen e lirë dhe shpejtësinë e kthimit
- fuqinë e pranishme më rastin e tërheqjes dhe bartjes së peshës
- qëndrueshmëria dhe dëshira e kreut për punë

Në aftësinë e punës, përveç ndërtimit trupor të kafshës, ndikim të madh kanë edhe faktorët klimatikë (temperatura dhe lagështia), përgatitja e kafshëve për punë (ushtrimi dhe deri diku sjellja më kafshën që përdorën për punë.

Aftësia për punë të kuajt malor të vendit, të cilët kryesisht përdorën për bartje mund të hulumtohet në stazat e gjata prej 100 km në terrene malore më barrë prej 80-100 kg.

Kështu më këtë rast hulumtohet shpejtësia e lëvizjes, lidhshmëria dhe qëndrueshmëria, si dhe shkalla e thyeshmërisë në terrene të vështira malore.

Aftësia për punë e gjedheve mund të hulumtohet në bartjen e peshës gjatë lëvrimit.

Gjatë këtyre punëve përcaktohet shpejtësia dhe qëndrueshmëria e gjedheve, ndërsa më anën e aparatit të quajtur dinamometër, i cili vendoset mes kafshës dhe peshës që bartë, përcaktohet fuqia tërheqëse e kafshës.

Hulumtimi i aftësive për prodhimin e leshit dhe lëkurës

Aftësia e dhenve për prodhimtarinë e leshit, hulumtohet në atë formë që çdo kreu i përcaktohen dhënia vjetore e leshit dhe kualiteti i tij. Sasia e leshit caktohet më rastin e qethjes së deleve, që bëhet në prill ose maj në kushtet kodrinore-malore dhe në qershor, dhe si e tillë shprehet në kg.

Sasia dhe kualiteti i leshit varet nga faktorët trashëgues dhe jotrashëgues. Kështu këto veti në mase të madhe varen nga karakteristikat racore dhe individuale. Në bazë të këtyre vetive kemi raca më lesh të butë, të shpeshtë dhe të shkurtë (racat e tipeve merino), racat gjysme merino dhe racat më lesh të vrazhdët.

Nga faktorët jotrashëgues në dhënien dhe kualitetin e leshit, ndikojnë madhësia trupore, gjinia, mënyra e të ushqyerit dhe kujdesi, koha dhe mënyra e qethjes, mjelja, përdorimi i deshve për riprodhim, sëmundjet e ndryshme, klima, toka etj).

Krerët më të mëdhenj në kuadër të një race japin sasi më të madhe të leshit sesa krerët më të vogël dhe në këtë aspekt kemi korrelacion pozitiv. Ndikimi i ushqimit është i pranishëm në sasinë, cilësinë dhe trashësinë uniforme të fibrës së leshit në krahasim më ushqimin e dobët i cili ndikon në dhënien më të vogël të leshit të cilësisë së dobët, pasi që rritja e fibrave nuk është më trashësi të njëtrajtshme dhe është e

pranishme të racat tona që ushqehen më ushqim të dobët dhe jo racional.

Krerët që qethen më makinë japin sasi më të madhe të leshit, dhe koha mes dy qethjeve duhet të jetë 12 muaj në krahasim më qethjen manuale.

Krerët që gjenden në shterpësi japin më tepër lesh në krahasim më ato që pjellin, milen dhe përdorën për riprodhim. Leshi më kualitativ gjendet në shpatulla dhe duke shkuar nga pjesa kaudale leshi është më i dobët.

Sasia dhe kualiteti i leshit në mënyrë të sigurt bëhet në bazë të aparaturës laboratorike. Aftësia e deleve për prodhimtarinë e lëkurës hulumtohet kryesisht të qengjat që përdorën për këtë qëllim.

Ky hulumtim fillon të qengjat më së voni 5 ditë pas pjelljes, pasi që më vonë kualiteti i lëkurës së tyre bie.

Lëkura më kualitative fitohet të qengjat e racës gjakpastër të quajtur raca Karakulla e cila kultivohet kryesisht për këtë qëllim.

Seleksionimi për rritjen e qumështit

Aftësia për prodhimin e qumështit është veti kuantitative, dhe si e tillë është e kushtëzuar nga një numër i madh gjenesh dhe faktorësh të jashtëm. Në Kosovë qumështi kryesisht merret nga lopët, delet, dhitë, buallicat. Laktacioni të këto lloje nuk është i njëjtë për kah kohëzgjatja, kështu të lopët e racave fisnike zgjat 10 muaj, ndërsa tek ato primitive 6 – 8 muaj. Të delet zgjat 6 muaj, ndërsa tek dhitë, në shumicën e rasteve, laktacioni zgjat deri në pjelljen e pasardhësit të ri. Sasia e qumështi gjatë periudhës së laktacionit nuk është e njëjtë, kështu në fillim është diçka më e lartë, ku maksimumin e arrin në muajin e dytë,

ndërsa në muajt e mëtutjeshëm fillon gradualisht të bjerë.

Nga faktorët jo trashëgues në sasinë e qumështit, më së shumti ndikojnë këta faktor:

- Ushqimi dhe kujdesi
- Faktorët klimatik.
- Mosha e kafshës.
- Stinës së vitit në të cilën fillon laktacioni dhe
- Sëmundjeve të ndryshme

PYETJE

1. Nga rrjedh fjala seleksionim?
2. Si mund të jetë seleksionimi?
3. Çka është seleksionimi individual?
4. Sa mënyra ekzistojnë tek vlerësimi i eksteriorit?
5. Çka është poentimi DLG?
6. Kush e udhëheq seleksionimi artificial?
7. Çka është metoda empirike e seleksionimit?
8. Cili është qëllimi i metodës seleksionues?
9. Si mund të jetë aftësia për majmëri?
10. Çka nënkuptojmë më rreze të mishit?
11. Cilët faktor ndikojnë në sasinë dhe cilësinë e qumështit?

KAPITULLI I GJASHTË

MBARËSHTIMI I KAFSHËVE

SHTËPIAKE

Kultivimi i racave më gjak të pastër

Ky nënkupton çiftëzimin e kafshëve femra dhe atyre meshkuj të së njëjtës racë dhe të cilat janë homozigot më të gjithë faktorët trashëgues. Në këtë rast është e rëndësishme që vetitë e caktuara në mënyrë të sigurt të përcillen më rastin e shumëzimit të tyre.

Duke e përdorur këtë mënyrë të kultivimit më gjak të pastër njeriu ka arritur të kultivojë raca më prodhimtari të lartë dhe pa kurrfarë shtese tjetër nga ndonjë racë tjetër.

Mirëpo, në praktikë është dukuri e rrallë që të gjenden krerë kualitativ të cilët plotësisht do të përcjellin vetitë në pasardhës, por këto dukuri varën nga potenciali gjenetik i krerëve.

Këto raca mund të formohen për një kohë bukur të gjatë, si p.sh. demat e racës simental më lopët e së njëjtës racë, harqet e racës jorkshir më dosat e së njëjtës racë etj. Po ashtu nuk merret kultivimi i racës së pastër nëse bëhet çiftëzimi në mes sojeve të një racë, si dhe kryqëzimi në mes të racave.

Rëndësia e kultivimit në gjak të pastër të racave qëndron në rritjen e prodhimtarisë, si dhe uljen e ndryshueshmërisë së gjenomit në kuadër të popullacionit të racës së caktuar.

Me aplikimin e kësaj metode të kultivimit tek në kryesisht më përmirësimin e kushteve të ushqimit dhe kujdesit mund të përmirësohen racat më veti primitive dhe atyre kaluese në aspektin e prodhimtarisë.

Si bazë elementare më rastin e kultivimit më gjak të pastër është që zgjedhja e kualitetit të bëhet rregullisht tek krerët për riprodhim në kuadër të racës, si dhe të bëhet seleksionimi

i ashpër në mënyrë që raca fisnike të kultivohet në gjak të pastër që të ruhen dhe racionalisht të rrisin prodhimin.

Kultivimi i kafshëve më gjak të pastër të cilat nuk janë në afërsi të gjakut

Me këtë formë të kultivimit nënkuptojmë çiftëzimin e kafshëve femra dhe atyre meshkuj të një race, por që nuk janë në afërsi të gjakut. Kjo formë e kultivimit ka përparësitë dhe të metat. Aplikimi i sigurt dhe i suksesshëm bëhet atëherë ku zgjedhën krerët femra dhe meshkuj më kualitativ të racave të pastra, por dhe që janë në afërsi gjaku dhe në kushte të ushqimit dhe kujdesit të merren krerët femra dhe meshkuj më kualitativ të racave të pastra, por dhe që janë në afërsi gjaku dhe në kushte të ushqimit dhe kujdesit të mirë.

Kjo mënyrë e kultivimit mundëson fitimin e reproduksioneve reprezentativ të cilët mund të përdorën në një territor të caktuar ose në një kope. Kryesisht aplikohet në kuadër të racave fisnike dhe atyre kaluese, më qellim të konsolidimit racor dhe ruajtjes së racës më gjak të pastër. Vetitë negative mund të paraqiten si rezultat i mos aplikimit sistematik në kuadër të përmirësimit të punës racore.

Kultivimi i kafshëve më gjak të pastër dhe në afërsi gjaku

Me kultivimin e kafshës më gjak të pastër dhe në afërsi gjaku nënkuptojmë çiftëzimin e kafshëve në afërsi gjaku në kuadër të racës. Kjo mënyrë është forma më e lartë e kultivimit më gjak të pastër më të cilën dëshirohet që të arrihen fitimi i krerëve më konstitucion gjenetik homozigot dhe të

sigurohet mbajtja e tipit, në realitet të aftësive prodhuese.

Sipas afërsisë së gjakut, kjo formë e përfitimit ka karakter të ngushtë dhe të gjerë, që varët nga gjenerata e përparshme në pasardhësin e tij. më aplikimin e kësaj mënyre, na mundësohet që nga gjeno-kompleksi heterozigot të krijohet ai homozigot, në mënyrë që të bëhet forcimi i tipit prodhues për aftësitë e caktuara të prodhimit.

Mirëpo këtu duhet pasur parasysh që sa më tepër të tejkalohet fortësimi i konstitucionit gjenetik nga vjen deri të paraqitja e depresioneve të shkaktuara nga kultivimi në afërsi gjaku. Sipas shumë hulumtimeve të deritanishme janë vërejtur këto pasoja:

- Ndryshimet në strukturën e ndërtimit të eshtrave varësisht nga lloji i prodhimtarisë,
- Humbja e rezistencës së organizmit,
- Zvogëlimi i përgjithshëm i kafshës në aspektin e rritjes dhe zhvillimit,
- Paraqitja e sterilitetit,
- Ndryshimi i metabolizmit,
- Humbja e disa vetive instiktive psikike,
- Zvogëlimi i pigmenteve të përgjithshme.

Për herë të parë kjo formë e kultivimit është përdorur në kultivimin anglez të kuajve, të gjedheve (Shorthorn, Hereford), deleve (raca lajgester), derrave (jorkshir, berkshir) etj.

Në pikëpamje të kësaj mënyre formohen edhe LINJA në afërsi të gjakut dhe jashtë afërsisë së gjakut në kuadër të racave të caktuara.

LINJË quhet psh në gjedhtari një grup gjedhesh më prodhimtari të lartë që rrjedhin nga një paraardhës i caktuar dhe që janë të ngjashëm nga konstruksioni dhe prodhimi.

Puna më linjat na paramundeson përdorimin e Imbriolingu, pasi më anë të tij në mënyrë

më të shpejtë dhe të sigurte mund të konsolidohen cilësitë e dalluara të linjave.

Freskimi i gjakut

Në metodën e kultivimit më gjak të pastër të cilat janë në afërsi më gjak hyn edhe i ashtuquajti freskim i gjakut.

Qëllimi i freskisë së gjakut është që femrat e ndonjë kopeje të çiftëzohen më meshkujt e ndonjë kopeje tjetër më shëndet të qëndrueshëm të së njëjtës racë kope, lloji etj. Freskia e gjakut aplikohet në atë moment kur në ndonjë race paraqitet ulja e qëndrueshmërisë ndaj ambientit të jashtëm, ulja e plleshmërisë, zvogëlimi i prodhimit etj.

Qëllimi i freskisë së gjakut në realitet paraqet riprodhimin ekologjik të racës, llojit apo kopesë së caktuar. Në praktikë më së shumti paraqitet nevoja e freskimit të gjakut në kopetë ku një kohë të gjate në mënyrë shkencore aplikohet çiftëzimi në afërsi gjaku dhe atë për afërsisht më kuptimin e ngushtë më ç rast vjen të paraqitja e pasojave të padëshiruara në kultivimin e kafshëve.

Me rastin e freskimit të gjakut duhet pasur kujdes të madh si në zgjidhjen e kopesë po ashtu edhe të riprodhuesve. Ata duhen të jene të shëndoshë të ndërtuar mirë më tip që i përgjigjet vetive më të cilat dëshirohen të largohen elementet e padëshiruara tek rasat e njëjta.

Gjithashtu në praktik paraqitet nevoja e pashmangshme që racat e importuara p.sh. simentali pas një kohe dobësohet në konstitucion dhe kështu paraqitet nevoja e importimit të riprodhuesve origjinal më qellim të freskimit të gjakut. më pune sistematike dhe seleksionim të rregullt në baze të formimit të kopesë amezore mund të formohen linjat e planifikuara që e

mundësojnë zvogëlimin e importimit të kafshëve shtëpiake.

Kultivimi i kafshëve në bazë të kryqëzimit të racave dhe llojeve

Kultivimi më anën e kryqëzimit zbatohet në atë mënyrë që femrat e një race apo lloji ndërzen më meshkujt e ndonjë race tjetër në kuadër të një lloji, e që dallohen më konstitucion të ndryshëm gjenetik. më rastin e kryqëzimit të racave, fitohen metisët më ndryshimin nga bastardet apo hibridet, të cilët fitohen më kryqëzimin e kafshëve të të dy llojeve.

Qëllimi kryesor i kryqëzimit mes racave që përdorën në praktikë, ka për arsytim që të fitohen metisët, të cilët do të përdorën për majmëri, prodhimin e qumështit, punës, leshit, vezëve etj., më një potencial të prodhimit më të lartë gjenetik. Kryqëzimi ka filluar të përdorët para 200 viteve në Angli në kryqëzimin në kuaj dhe fitimin e racave të tanishme fisnike të tij. Vetia kryesore e prodhimit të metisëve është dukuria e varibilitetit të tyre më çka vërtetohet në rastin e krahasimit të paraardhësve dhe pasardhësve të tyre.

Kështu vetitë që trashëgohen mund të jenë homozigote dhe heterozigote ose në formë recesivitetit, që d.m.th. pasardhësit nuk marrin veti të prindërve të kryqëzuar, por marrin forma të paraardhësve më të largët. Varësisht nga mënyra e zbatimit të kryqëzimit dallojmë disa forma

Kryqëzimi industrial – kjo formë e kryqëzimit zbatohet më qëllim të përfitimit të metisëve të cilët do të kenë shtim më të madh të dhënies së mishit, qumështit, punës, leshit, vezëve etj. Kryqëzimi industrial për kultivuesit ka rëndësi të posaçme, sepse të metisët më të madhe paraqitet vetia e heterozisit dhe në këtë mënyrë fitohen

pasardhësit më të qëndrueshëm më prodhimtari më të lartë, shfrytëzojnë më mirë ushqimin, kanë shtim më të lartë të prodhimeve ditore etj.

Hulumtimet e deritanishme kane treguar së ka rezultate të mira në mes të racave fisnike dhe atyre primitive gjatë kryqëzimit, së sa kur ato kultivohen më gjak të pastër. Në këso kryqëzimesh rezultatet më të mira janë arritur në kultivimin e derrave dhe pulave. Mirëpo sot kryqëzimi industrial më së shumti zbatohet në mes të racave fisnike të kafshëve dhe atë për qellim të fitimit të pasardhësve më majmëri të lartë. Kryqëzimi industrial ka tri forma.

Kryqëzimi industrial i tipit të shkurtër – këtu kemi të bëjmë më kryqëzimin e dy racave apo llojeve më qëllim të fitimit të metisëve më prodhimtari të lartë vetëm në gjeneratën e parë dhe atë kryesisht në aspektin e majmërisë.

Në praktikën e shumë vendeve, kjo formë e kryqëzimit më tepër aplikohet të derrat për fitimin e gicave për majmëri, të shpendët për fitimin e zogëzave për prodhim të lartë të vezëve. Të njëjtat janë arritur edhe në kryqëzimin e racës së vendit – busha më racën hereford, aberdin angus, simental, por më intensitet më të ulët të shtimit të masës trupore.

Kryqëzimi alternativ – bazohet në faktin së për ndërzyes përdorën riprodhuesit të cilët i takojnë racave të ndryshme, që d.m.th. nga metisët e fituar në gjeneratën e parë kryqëzohen më riprodhuesit e racës tjetër e kështu më radhë. Kjo formë e kryqëzimit kryesisht aplikohet në SHBA, më qëllim të fitimit të krerëve femra që në të ardhmen të përdorën për riprodhim të mëtutjeshëm.

Eksperimentet kanë treguar së kur zgjedhja e racave që do të kryqëzohen bëhet më kujdes

në secilën nga gjeneratat pasardhëse dhe në këtë mënyrë konstatohet rritja e prodhimit. Një skenë e kryqëzimit alternativ më tri raca mund të jetë kështu:

Kryqëzimi rotacionar - bazohet në kryqëzimin e tri racave, ashtu që krerët meshkuj në mënyrë alternative përdorën kështu:

metisët femra të racës A dhe B kryqëzohen më krerët meshkuj të racës C. Pastaj pasardhësit e fituar më krerët e racës B, mandej krerët e racës C, e kështu më radhe. Nga kryqëzimet rotacionar fitohen pasardhës më vlera më të larta prodhuese në të gjitha llojet e kafshëve shtëpiake. Rezultatet më të shpejta kryesisht arrihen në shpendari, pasi që kanë reproduksion më të shkurtër dhe më shpejt formojnë linjat e ndryshme të cilat kryqëzohen në bazë të shkencës së përgatitur më parë.

Kryqëzimi meliorues – Kryqëzimi meliorues aplikohet më qëllim të ngritjes së një apo më shumë vetive të atyre racave të cilat nuk i plotësojnë më rastin e kultivimit. Kjo formë e kryqëzimit kryesisht zbatohet të racat primitive dhe kaluese tek të cilat dëshirohet që të rriten vetitë prodhuese të caktuara në mënyrë që sa më parë të bëhen më fisnike. Njëherësh më kryqëzim meliorues mund të përmirësohen edhe vetitë negative të eksterierit që janë të pranishme në racat primitive dhe kaluese.

Kryqëzimi meliorues zbatohet në atë mënyrë që në kuadër të racës që meliorohet zgjidhen krerët femra, të cilat ndërzen më krerët meshkuj kualitativ të racës e cila përdorët si meliorues.

Kafshët meshkuj duhet t'i kenë mjaftë të shprehura vetitë që duam t'i përmirësojmë më rastin e kryqëzimit. Kështu më pasardhësit e gjeneratës së parë të fituar zbatohen 3 forma të mëtuqeshme.

1. forma e parë është kur pasardhësit femra ndërzen pra më krerët meshkuj të racës melionuese, ndërsa krerët meshkuj përdorën për ndërzimin e racës që meliorohet.
2. forma e dytë është kur pasardhësit e gjeneratës së parë mbarësohen mes veti e që në praktikë shumë rrallë e hasim.
3. dhe forma e tretë është kur femra të gjeneratës së parë ndërzen më krerët meshkuj të racës meliorative, që d.m.th bëhet kryqëzimi dhe pasardhësit e fituar kryqëzohen mes veti.

Për realizimin e kryqëzimit meliorativ që nganjëherë ka karakter të përkohshëm duhet pasur ekspert të duhur dhe praktik.

Kjo është e lidhur më zgjedhjen adekuate të racës së melioruar, në radhe të parë të riprodhuesve meshkuj, si dhe të gjithë elementet tjera kultivuese që janë bazë për arritjen e suksesit të parashtruar më rastin e kryqëzimit meliorator.

Me punën e gjertanishme në këtë aspekt janë arritur rezultate evidente, si p.sh me përdorimin e racës arabe të kuajve si meliorativ dukshëm është përmirësuar kali malor i vendit në aspektin e madhësisë, qëndrueshmërisë dhe shpejtësisë.

Të derrat në këtë mënyrë janë krijuar racat fisnike të Danimarkës dhe Gjermanisë.

Aplikim më masiv tek në është bërë në meliorimin e Deles së Sharrit më racën gjermane të Virtembergut në aspektin e rritjes së masës trupore, në rritjen e cilësisë së leshit.

Në aspektin e gjedhetarisë kjo formë e kultivimit në Kosovë kryesisht ka pasur sukses më rastin e meliorimit të racës Busha më racat Simentale, e murrinja e Zvicrës e kuqja daneze etj. Edhe pse kryqëzimi meliorues në racën Busha nuk është bërë i

organizuar dhe i përcjellë në mase të duhur nga ekspertët.

Ndryshimet në metisët e futura janë evidente nga pikëpamja e rritjes së masës trupore, strukturës së prodhimtarisë blegtorale. Njëherit këtu duhet të cekim edhe variantin e kryqëzimit meliorativ të quajtur dhënia e pikave të gjakut që përdorën për potencialin e ndonjë vetie të dëshiruar, p.sh. temperamentit të kuajt, dhe kështu në kuadër të një racë me temperament të ulët zgjedhën krerë femra me kualitative dhe kryqëzohen me krerët meshkuj me temperament të lartë dhe në këtë mënyrë ftohen metisët me veti të paraqitjes së temperamentit të dëshiruar.

Kryqëzimi i kombinuar – zbatohet me qellim të formimit të racave të reja fisnike. Kështu përmes kësaj mënyre tani janë formuar shumë raca të reja fisnike dhe kaluese. Zbatohen në atë mënyrë që bëhet kryqëzimi i dy e më shumë racave, me qellim formimin e racave të reja me veti të dëshiruara.

Kryqëzimi është mjaft i komplikuar dhe si i tillë mund të aplikohet vetëm në institucione me kuadër profesional seleksionues. më rëndësi është që të bëhet zgjedhja e krerëve të racave të caktuara dhe zbatimi i kryqëzimit të planifikuar që më parë, në mënyrë që bartja e vetive të dëshiruara të bëhet në mënyrë të sigurt në pasardhës.

Me zbatimin e këtij kryqëzimi deri më tani janë arritur rezultate të mira në të gjitha degët e blegtorisë, e veçanërisht në derri, deltari, shpendari dhe në kultivimin e lepujve. më rastin e kryqëzimit të kombinuar tek pasardhësit, paraqiten kombinime të shumta të vetive të caktuara, në këtë mënyrë prodhimi është i lartë në krahasim me kultivimin e tyre në gjak të pastër.

Kryqëzimi thithës – kjo formë e kryqëzimit zbatohet në atë mënyrë që kur dëshirohet një racë e përmirësuar deri në fund të përmirësohet më ndonjë racë tjetër të përmirësuar me qellim të fitimit të racës më prodhimtari të dëshiruar, kështu, p.sh. kur kërkohet për shtim i shpejt i lopëve të racës së pastër, skema e kryqëzimit thithës duket në këtë mënyrë.

Pra në kryqëzimin thithës lopët dhe mëshqerrat e racës së përmirësuar ndërzen me demat e racës përmirësuese deri në gjeneratën e katërt, pastaj lopët dhe mëshqerrat në gjeneratën e pestë ndërzen me demat e po kësaj gjenerate. Por nuk është e thënë që gjithmonë kryqëzimi konsiderohet i përfunduar në atë gjeneratë, atëherë kur kafshët e racës së përmirësuar kanë marrë nga raca përmirësuese jo vetëm pamjen e jashtme dhe tipin por edhe nivelin e prodhimtarisë.

Kryqëzimi do të jep rezultate edhe më pare nëse demat e përdorur për kryqëzim dallohen me transmetimet e tipareve gjenetike në pasardhës dhe në rast së për secilën gjenerate krijohen kushte të përkujdesjes së ushqimit etj, rezultati do të shfaqet pas 1-2 gjeneratave.

Në lidhje me këtë mund të konstatohet që më zgjedhjen e racës së përmirësuar duke u nisur edhe nga fakti së si janë në gjendje të krijojnë, pasardhës në kushte ushqimore të ngjashme me ato që kërkon raca përmirësuese.

Megjithatë ka disa autore që thonë së edhe gjeneratat e avancuara të këtij lloji kryqëzimi kanë ndikuar të pasardhësit e racës që përmirësohet.. kjo d.m.th, që në rastet e përdorimit të kryqëzimit thithës në kushte tona është e dëshirueshme të shumohet që të pasardhësit të ruhen aftësitë pozitive të tilla siç është qëndrueshmëria

ndaj sëmundjeve të ndryshme dhe kërkesat e paketa ndaj kushteve të strehimit dhe trajnimit.

Kryqëzimi mes llojeve të kafshëve

Kryqëzimi i krerëve meshkuj dhe atyre femra të llojeve të ndryshme në zootekni quhet hibridizim ndërsa pasardhësit quhet hibrid apo bastard.

Aplikimi i kësaj mënyre në praktike është shume i rrallë dhe tani nuk ka ndonjë rendësi të madhe përveç kur është fjala për kryqëzimin e kuajve më gomar dhe anasjelltas.

Pasardhësit të cilët fitohen janë më të fuqishëm, më të qëndrueshëm për kohe të gjate dhe shumë të përshtatshëm për shfrytëzim në teren të papërshtatshme. Bastardet e fituar në baze të pjellorisë mund të jenë

1. jopjellor ose rastësisht femra mund të jete e frytshme
2. pjellori e kufizuar – ku mashkulli është i pafrytshëm ndërsa femra e frytshme
3. pjelloria e pakufizuar-qe d.m.th, edhe meshkujt edhe femrat janë të frytshëm.

Parashihet së pjelloria e bastardeve është rezultat i çrregullimit të spermatogjenezes dhe ovogjenezës për shkak të numrit të kromosomeve në bazën trashëguese p.sh tek kali hasim 66 kromosome ndërsa të gomari 64 kromosome. Bastardimi behet edhe në kultivimin e gjedhit kështu arrihet kryqëzimi i gjedhit më të afërmin e tij (speciet) siç janë jaku, zebua etj.

Nëpërmjet hibridizimit synohet të merret një race e re e cila do të ketë cilësi të larte produktive dhe njëkohësisht të jetë e qëndrueshme ndaj kushteve të ambientit të jashtëm, temperatura e larte sëmundjet parazitare etj.

Me anë të hibridizimit është krijuar raca e gjedheve Santa Gertruda duke u kryqëzuar raca Sherthorn e gjedheve më të afërmin e tyre Zebuan. Kryqëzime eksperimentale janë bërë edhe në mes Xherzit dhe Zehuas, gjedhit dhe bizonit, jakut etj.

Në disa nga këto hibridizime është manifestuar heterozisi, ndërsa rezultatet tjera në shumicën e rasteve janë intermediare. Hibridizime tjera bëhen edhe në mes deleve dhe dhive, mes llojeve të shpendëve por rezultate të kënaqshme në këtë aspekt ende nuk janë arritur

PYETJE

1. Çka është kultivimi i racave në gjak të pastër ?
2. Çka është linja?
3. Tek cilat lloje kafshësh shtëpiake përdoret kryqëzimi industrial?
4. Çka është kryqëzimi alternativ?
5. Si është krijuar derri fisnik i Danimarkës?
6. Çka është kryqëzimi i kombinuar?
7. Çka paraqet kryqëzimi thithës?
8. Çka paraqet kryqëzimi mes llojeve të ndryshme të kafshëve shtëpiake?

KAPITULLI I SHTATË NDIKIMI I FAKTORËVE TË MJEDISIT NË ORGANIZMIN SHTAZORË

Ndikimi i ushqimit

Ushqimi është faktor kryesor i ambientit të jashtëm i cili ndikon në organizmin e kafshëve shtëpiake. Mu për këtë njeriu mundet më sukses të ndikoj në zhvillimin trupor të kafshëve si dhe në vetit prodhuese të tyre.

Ndikimi i ushqimit në organizmin e kafshëve shtëpiake është i shumanshëm kështu në bazë të tij mund të ndikohet në zhvillueshmerinë e përgjithshme të organizmit, në vetitë prodhuese të tyre dhe kualitetin e tyre, në plleshmerinë e tyre, në rritjen e pjesëve të caktuara trupore, organeve të ndryshme etj.

Është e njohur së kafshët kur ushqehen mirë dhe kanë ushqim kualitativ janë më produktive dhe më të hershme së sa kafshët të cilat ushqehen më ushqime të dobëta dhe jo kualitative. Këtu më rendësi është po ashtu edhe mënyra e të ushqyerit në formimin e organizmit të kafshëve.

Është vërejtur së kafshët të cilat në moshë të re marrin sasira të duhura të ushqimeve të koncentruara dhe të përziera më të gjitha materiet shquese kane trup të gjer të thellë dhe janë mjaftë temperamente në krahasim më ato që në moshë të re marrin ushqime voluminoze ku edhe trupi i tyre është më i ngushtë dhe janë më pak temperamente .

Kjo dukuri na tregon së disa kafshë janë rezultat i kushteve të të ushqyerit. të ushqyerit ka ndikim edhe në plleshmerinë e kafshëve që d.m.th në lajmërimin dhe mënyrën e shfaqjes së shtytjes seksuale,

prodhimit të spermës dhe zhvillimit të embrionit. Kështu të ushqyerit e drejte të kafshëve femra u mundësohet riprodhimi i rregullt dhe paraqitje normale e shtytjes seksuale ndërsa të ata meshkuj prodhohet masë më e madhe dhe më kualitet më të lartë. Mënyra e të ushqyerit ndikon edhe në gjatësinë dhe vëllimin e organeve të tretjes të lëkurës, indit eshtëror e në disa raste edhe në ngjyrën e kafshëve. Reshtu, psh të mishngrënësit gjatësia e zorrëve është 4-5 herë më e gjatë së sa gjatësia e trupit të tyre.

Ndërsa të grupi i ripërtypësve që ushqehen kryesisht më ushqime voluminoze dhe vështire të tretshme kanë 28 herë gjatësi të zorrëve më të madhe së sa gjatësia e trupit të tyre.

Gjithashtu duhet cekur edhe llojin e ushqimit i cili ndikon në ndryshimin e mukozës së lukthit, thundrave etj. P.sh. Delet e ushqyera dobët sidomos gjatë periudhës së dimrit kanë fije më të shkurtra dhe trashësi jo të njëtrajtshme në krahasim më delet që ushqehen në mënyrë të drejt. Të ushqyerit e kafshëve ka rendësi edhe në shëndetin e tyre.

Kështu mungesa e materieve minerale në radhe të parë kalciumit dhe fosforit në racionin ditor, të kafshët e reja shkakton paraqitjen e sëmundjes së eshtrave - rakitisi, ndërsa të të rriturat shkakton oseomalacionin dhe si rezultat vjen deri të zbutja dhe shtrembërimi i eshtrave. Këtu duhet cekur edhe mungesën e vitaminave në racion të cilat mund të shkaktojnë çrregullime të shumta të kafshët dhe nëse nuk janë

prezentë për një kohe të gjate mund të vije edhe deri të ngordhja e tyre.

Ndikimi i tokës

Toka ndikon në mënyrë direkte dhe indirekte në organizmin e kafshëve shtëpiake dhe atë përmes ushqimit që në të prodhohet. Mënyra direkte parashihet në strukturën e tokës, porozitetin e saj, lagështinë dhe materiet minerale që përmban. Këto ndikojnë në fortësinë e skeletit, ndërtimin e tij, ndërtimin e thundrave etj.

Kështu kafshët që jetojnë në toka të forta dhe të thata kanë thembra dhe thundra të vogla dhe të ngushta por të forta dhe të qëndrueshme dhe më nyje të shprehura. Në krahasim me kafshët që jetojnë në toka të buta, të lagështa dhe të lëshueshme për ujin që kanë thembra dhe thundra të mëdha dhe të buta si dhe pak nyje të shprehura në trupin e tyre.

Nëse këto kafshë barten në terrene të thata për një kohe të gjate do të paraqitet sëmundja e kalljes së nyjeve dhe lëndimeve që rrjedhin si rezultat i konsumimit të shpejtë të thundrave. Mënyra indirekte e ndikimit të tokës është përmes ushqimit që e merr kafsha.

Kështu tokat që përmbajnë materie lehtë të tretshme japin ushqime primare që ndikojnë në madhësinë dhe fortësinë e skeletit të kafshëve, funksionimin seksual etj.

Ndikimi i ushtrimeve

Ushtrimi respektivisht përdorimi i drejtë dhe i përhershëm i organizmave të caktuara ndikon në mënyrë të dukshme në rritjen e përgjithshme të organizimit të kafshëve dhe atë kryesisht në kohën e formimit të tyre si dhe në vetitë prodhuese. Rëndësia ma e madhe e ushtrimit është të ato që mbahen për riprodhim. Gjithashtu ndikimi i ushtrimit varet edhe nga kushtet e mbajtjes dhe nga

tipi i kafshëve në pikëpamje të prodhimtarisë,

Ndikimi i ushtrimit vërehet edhe të kafshët e egra pasi që ato vetë e kërkojnë ushqimin dhe kështu e kanë të shprehur skeletin me muskuj dhe ligamente të fuqishme në krahasim me kafshët e zhvilluara shtëpiake. Ushtrimi ndikon edhe në zhvillimin e organeve të brendshme, kështu kafshët që kanë kaluar disa vera në kullosa malore dhe kjo është si rezultat i frymëmarrjeve të thella në kushtet ku kanë jetuar. Kështu kuajt vrapues anglez të cilët një kohë të gjatë e kalojnë nëpër vrapime kanë zemër më të madhe për 2 kg se sa ata të cilët nuk janë ushtruar për vrapime.

E njëjta gjë në rritje të prodhimtarisë së qumështit mund të ndodh të lopët ku brenda ditës aplikohen 3-4 mjelje dhe masazhe të gjirit me ç rast në mënyrë të plotë mundësohet shfrytëzimi i aftësisë së dhënies dhe ngritjes së sasisë së qumështit brenda ditës dhe laktacionit.

Përveç kësaj që thamë është vërtetua se ushtrimi ndikon edhe në zhvillimin e trurit të kafshës shtëpiake e sidomos të kafshët e egra të cilat pandërprere kanë qenë në lufte për ekzistencë kështu që ka ardhur deri të rritja e trurit në krahasim me përfaqësues të tanishëm të së njëjtës racë.

Ndikimi faktorëve klimatik të jashtëm

Me klimë nënkuptohet grumbullimi i dukurive atmosferike dhe kohore që e karakterizojnë shtresën e mesme fizike të atmosferës së ndonjë vendi gjatë disa viteve apo decenieve, ndërsa më kohë nënkuptojmë grumbullimin e dukurive kohore që karakterizohet për një vend gjatë një dite apo disa ditëve.

Ndikimi i temperaturës

Temperatura ka ndikim të madh në organizimin e kafshëve dhe atë në pamjen e

jashtme të trupit dhe në vetit fiziologjike të cilat mund të ndryshojnë esencialisht nëse paraqiten temperaturat ekstreme. Ajo ka ndikim më të madh në lëkurë, qime, në krijesat keratinoze (brirë, thundra) në metabolizmin e materieve si dhe në prodhimtarinë e kafshëve.

Është vërtetuar së trashësia e disa shtresave të lëkurës ndryshon varësisht prej vendit ku jetojnë kafshët. Kështu është vërejtur së kafshët që jetojnë në territore të nxehta kanë lëkurë të hollë më zhvillueshmëri më të shprehur të indit të epërm dhe të mesëm, ndërsa ato që jetojnë në territore të ftohta kanë lëkurë të trash dhe zhvillueshmeri më të shprehur të indit nënlekuro-subkutisit.

Kafshët që jetojnë në temperature tjetër të lartë (elefanti, kali i Nilit, buajt) kanë më të zhvilluar pjesën e epërme të indit lekuro-epidermën. Kështu në lidhje me këtë kemi edhe veshjen e kafshëve më qime, varësisht nga temperatura e vendit ku jetojnë. Pjesa ma e madhe e Kosovës ka klimë kontinentale më temperaturë vjetore mesatare, ku ato maksimale paraqitet në korrik kurse ato minimale në janar.

Temperatura gjithashtu varet edhe nga lartësia mbidetare e territorit të caktuar dhe llogaritet së bie 0,5 °C në 10 metra lartësi mbidetare. më ngritjen e temperaturës mbi temperaturën trupore për 1-1,5°C rritet pulsi i rrahjes së zemrës dhe frymëmarrjes. Posaçërisht në temperaturë të lartë më të ndjeshëm janë derrat, delet dhe pulat. Numri normal i frymëmarrjes në minutë të kuajt është 8-15, të gjedhët 10-30, të delet dhe dhitë 12-20 ,të derrat 8-10 ,të pulat 40-50 dhe njeriu 15-20 rrahje në minutë.

Me rritjen e temperaturës rritet edhe numri i frymëmarrjeve në minutë. Në bazë të hulumtimeve të deritanishme është vërtetuar së temperatura e ngritur ndikon në rritje më

të shpejt të embrionit ndërsa ato të ulëtat e ngadalësojnë.

Temperaturat e ulëta ndikojnë në rritjen e punës së muskujve më ç'rast vjen deri të harxhimi i energjisë në mënyrë që të ruhet temperatura normale e trupit.

Hulumtimet e reja tregojnë së mbetja e lopëve në stalla të hapura dhe temperaturë -10C ndikon negativisht në uljen e prodhimtarisë së qumështit. Sipas praktikës së deritanishme është vërejtur së të kafshët e rritura për riprodhim dhe atyre për pune shikuar në tërësi më së miri u përshtatën temperaturat 8-12 C.

Kështu për lopët qumështore temperatura optimale është 12 °C më variacione prej 0-20 °C, për derrat në majmëri 18 C (12-22 °C), për të vegjlit e shpendëve në muajin e pare 28 °C (25-30), pulat vojse 12.5 °C (15-30).

Kryesisht të gjitha llojet e kafshëve shtëpiake mirë u qëndrojnë të nxehtit dhe të ftohtit duke i falënderuar veshjes së tyre më qime apo pupla. më të qëndrueshme janë racat primitive dhe ato kaluese pasi që janë adaptuar në kushtet e mbajtjes në krahasim më racat fisnike të cilat janë më të ndryshme dhe më shpejt reagojnë ndaj temperaturës.

Ndikimi i lagështisë së ajrit

Në organizmin e kafshëve ende nuk është hulumtuar sa duhet, por parashihet së ajri i thatë e shpejton kombinimin e materieve ndërsa ajri më lagështi të madhe e zvogëlon kombinimin e materieve. Më së shumti llogaritet lagështia relative e ajrit e cila mesatarisht sillet 75%, dhe merret si lagështi më e përshtatshme e ajrit për të gjitha llojet e kafshëve shtëpiake, mirëpo kafshët në pikëpamje të lagështisë relative prapë së prapë reagojnë në mënyra të ndryshme.

Kështu disa kafshë të egra dhe disa shtëpiake më së miri i përshtaten lagështisë

së ultë relative, psh deveja e cila nëse ushqehet më ushqim të gjelbër mund të qëndrojë 2-2.5 muaj, ndërsa në shkretëtira deri 2 javë. Mandej delja e stepës, dhia, gomari dhe kuajt arab.

Ndërsa delet dhe kuajt e racave fisnike të rënda shumë vështirë qëndrojnë në ambientin më lageshit të ulet. Lagështia relative e lartë është e dëmshme për kafshët shtëpiake e sidomos për të vegjlit në vendet e mbyllura (stalla) dhe kur temperatura e ajrit është e ulet atëherë vije deri të çrregullimi i organeve të frymëmarrjes.

Mu për këto ndryshime të kafshët bie prodhimtaria dhe rritet mundësia e zhvillimit të mikroorganizmave dhe parazitëve të tjerë si shkaktarë të sëmundjeve.

Ndikimi i shtypjes së ajrit

Shtypja ajrore vjen në shprehje në terrenet kodrinore malore dhe më ngritjen e lartësisë mbidetare, ajri mbetet më i rrallë kurse shtypja zvogëlohet. Shtypja normale ajrore në 0 m të lartësisë mbidetare është 760 mm të shtypjes së zhivës.

Kjo shtypje është e rëndësishme në prodhimtarinë blegtorale sidomos në terrenet malore ku kafshët mbahen në kullosa. Kosova ka kushte dhe sipërfaqe të mëdha që gjenden në lartësi të ndryshme mbidetare dhe kryesisht shfrytëzohen gjatë stinës së verës.

Në lartësira të mëdha mbidetare zvogëlohet shtypja e ajrit, kështu në 2000 metra shtypja ajrore është 596 mm, në 4000 metra – 462 mm të shtypjes së zhivës etj.

Kështu në ajrin e rralluar të lartësive të ndryshme paraqitet varësia e marrjes së sasive më të mëdha të oksigjenit dhe për të siguruar këtë mungesë të organizmi i kafshëve rritet numri i embrioneve për 45% ndërsa hemoglobina për 20%.

Nëse kafshët nuk lëshohen në kullosa në lartësi në mënyrë racionale atëherë paraqiten

çrregullime të numërta në organizëm si lodhja, puna e zëmrës, paraqitet kollitja, gjakderdhjet nga hunda, ulet oreksi etj. Ndërsa më aplikimin e kullotjes racionale në kohë kafshët do të adaptohen dhe në këtë mënyrë duhet përsëritur edhe zbritjen e tyre në ultësira. Njëherit duhet cekur së më ngritjen e lartësisë mbidetare bie edhe prodhimtaria e qumështit, kështu llogaritet së në 100 m lartësi mbidetare ulja e dhënies së qumështit është rreth 65 kg në laktacion.

Mirëpo në kullosat tona mbajtja e lopëve qumështore në këto kushte është e pamundur pasi që më parë nuk është bërë kurrfarë meliorimi i kullosave, rregullimi i rrugëve etj. Në të ardhmen më përmirësimin e kushteve mund të vije deri të orientimi tjetër në sistemin e mbajtjes. Rëndësia e kullotave malore që gjenden në lartësira të mëdha mbidetare po ashtu janë të përshtatshme për kultivimin e kategorive të reja të gjedhit dhe deleve por më kusht që shfrytëzimi i tyre të bëhet racional dhe në kohë.

Ndikimi i dritës

Është faktor që ndikon dukshëm në organizimin e kafshëve në mënyrë direkte, përmes lëkurës në këmbimin e materieve etj. Kryesisht drita ndikon pozitivisht por në disa raste edhe negativisht në lëkurë sidomos kur janë prezent rrezet ultraviolete gjatësi valore prej 380-289 nm. Këto rreze ndikojnë negativisht në ato vende ku lëkura është pak e pigmentuar ose plotësisht e papigmentuar dhe depërtojnë në epidermë ku bëjnë zgjerimin e kapilareve më ç rast vjen deri të shtypja dhe kallja e lëkurës.

Kështu kafshët shtëpiake që në lëkurë dhe qime kanë të pranishme sasi të duhura të pigmentit që janë më të rezistueshme ndaj ndikimit negativ të rezeve të diellit. Drita gjithashtu ndikon edhe në shpejtësinë e këmbimit të materieve në organizmin e kafshëve shtëpiake.

Këtu rolin më të madh e hasim në rregullimin e këmbimit të materieve minerale në organizëm si dhe rritjen e numrit të eritrociteve dhe hemoglobinës në gjak.

Kështu rendësi më të madhe kanë rrezet ultraviolete në zhvillimin e skeletit të kafshëve pasi që ato më anën e ndikimit direkt fotokimik i cili gjendet në lëkurë e shndërrojnë në vitaminën D e cila rregullon këmbimin e materieve minerale në organizmin e kafshëve.

Në këtë mënyrë indi është më mirë zhvillohet të ato kafshë që janë ekspozuar rrezeve të diellit më tepër në krahasim më ato që më tepër mbahen në stalla e që kanë këmbim më të ngadalshëm të materieve minerale si rezultat i mungesës së rrezeve të diellit.

Drita ndikon edhe në dhënien e vezëve të shpendët pasi që ato normalisht japin vezë vetëm gjatë ditës, por nëse ato mbahen në vende të errëta gjatë ditës ndërsa gjatë natës bëhet ndriçimi atëherë dhënia e vezëve do të bëhet vetëm natën.

Kështu më zgjatjen e ndriçimit gjatë ditëve të shkurtra në dimër rritet edhe vajtja e shpendëve përmes hipofizës e cila aktivizon punën e vezëve. Ndikimi i dritës është i lidhur edhe më të ushqyerit e kafshëve ku nëse ato ushqehen më ushqime të cilat përmbajnë materie toksike atëherë gjatë ndikimit të dritës mund të paraqiten edhe plagë në lëkuren e tyre. Njëherit ajo ndikon kënaqshëm edhe në gjendjen shëndetësore të kafshëve.

Ndikimit i erërave

Varet nga shpejtësia e erës, drejtimit të saj, temperaturës dhe lagështisë, ndërsa nga ana tjetër nga lloji i kafshës, mosha dhe kondicioni i kafshës. Era e qetë ndikon pozitivisht gjatë kohës kur është nxehtësi e madhe ose erë e ftohtë dhe e fortë dhe më lageshit të ajrit është e dëmshme ose

shkakton ftohjen e kafshëve sidomos atyre të rejave, në këtë mënyrë zvogëlohet kondicioni dhe qëndrueshmëria ndaj infektiveve.

Ndikimi i reshjeve

Reshjet e ndryshme ndikojnë në mënyrë të ndryshme në organizmin e kafshëve. Ndikimi i tyre varet nga ndikimi i faktorëve tjerë klimatik si dhe gjendjes shëndetësore, kondicionit, llojit, racës, etj. Kafshët më konstitucion të dobët iu qëndrojnë ndikimit të reshjeve në krahasim më ato më konstitucion të mirë.

Kryesisht mund të thuhet së shirat e imët dhe mesatarisht të forta ndikojnë pozitivisht kur kemi nxehtësia të mëdha, ndërsa shiu rrebesh dhe breshëri ndikojnë negativisht në shëndetin e tyre për çka edhe nëse ka mundësi duhet të futen në stalla apo në vende tjera të mbrojtura.

Ndikimi i njeriut

Ndikon posaçërisht në përmirësimin racional të te gjitha vetive të kafshëve që nga momenti i fillimit të zbutjes e deri më tani. Këto ndryshime mund të vërtetohen nëse bëjmë krahasim mes racave fisnike që i ka krijuar njeriu më seleksionim të programuar dhe atyre primitive të cilat janë në mbikëqyrjen e natyrës dhe jetojnë në luftën për ekzistencë.

Pyetje

1. Si ndikon të ushqyerit në organet e tretjes të kafshët shtëpiake?
2. Si ndikon toka në organizmin e kafshës shtëpiake?
3. Kur paraqiten temperatura më të larta mesatare në Kosovë?
4. Si ndikon drita në organizmin e kafshës shtëpiake?
5. Përshkruaj ndikimin e erës në organizmin e kafshës shtëpiake?
6. Si ndikon njeriu tek kafshët shtëpiake?

KAPITULLI I TETË

BAZAT BIOLOGJIKË TË

BLEGTORISË

Mosha e kafshëve shtëpiake është e një rëndësie të veçantë, dhe si e tillë duhet të përcaktohet saktë për shumë arsye, në radhë të parë:

- Për caktimin e identitetit të kafshës
- Për përcaktim të vlerave prodhuese dhe riprodhuese të kafshëve, si dhe
- Gjatë shitblerjes së kafshëve për qëllim të manipulimit më to.

Përcaktimi i moshës tek kafshët shtëpiake bëhet në shumë mënyra, ndër to si më të rëndësishme janë:

1. Në bazë të ndryshimeve morfologjike në vet kafshën, si në shpinë, këmbë, thundra, qime etj,
2. Në bazë të unazave në brirë, posaçërisht tek gjedhi, dhe ndër to, më e sigurt
3. Në bazë të dhëmbëve (ndërrim dhe harxhim të tyre). Pra vetëm më dhëmbët prerës që janë gjithsej 8 të organizuar në katër çifte.

Kur bëhet fjalë për ndërrim të dhëmbëve, kemi të bëjmë më ndërrimin e dhëmbëve të qumështit më ata të përhershmit. Dallimet ndërmjet dhëmbëve të qumështit më ata të përhershëm janë:

Dhëmbët e qumështit – janë të vegjël, ngjyrë të bardhë, mirë dallohet i tërë trupi i dhëmbit dhe janë më pak lopator.

Figura 62. Dhëmbët e qumështit (tek viçi)

Dhëmbët e përhershëm – ngjyrë të bardhë në të verdhë, më të gjatë dhe më të gjerë, më dobët, dallohet i tërë trupi i dhëmbit dhe dukshëm janë më lopator.

Figura 63. Dhëmbët e përhershëm (tek lopa)

Përcaktimi i moshës së gjedheve

Tek gjedhi përcaktimi i moshës bëhet në bazë të ndryshimeve morfologjike në vet trupin e kafshës, në bazë të unazave në brirë dhe në bazë të dhëmbëve.

Mënyra më e saktë dhe më e drejtë është në bazë të dhëmbëve.

Tek gjedhi në nofullën e epërme është pllaka dentale e në nofullën e poshtme janë 8 dhëmbë prerës: dy të parë, dy të parët e brendshëm, dy anësorët e jashtëm dhe dy skajorët.

Gjedhi ka gjithsej 32 dhëmbë, prej tyre 8 prerës nga edhe bëhet përcaktimi i moshës. Dallojmë 4 periudha kohore të përcaktimit të moshës :

- Periudha prej lindjes deri në 1.5 muaj
- Periudha prej 1.5 muaj deri në 18 muaj
- Periudha prej 1.5 vjet deri në 4 vjet
- Periudha prej 4 vitesh deri në fund të jetës.

Periudha nga lindja e deri në 1.5 muaj gjykohet në bazë të:

1. Ndryshimeve në dhëmbët prerës
2. Ndryshimet në mishin e dhëmbëve
3. Ndryshimeve në kërthizë dhe
4. Ndryshimeve në brirë.

Periudha prej 1.5 muaj e deri në 18 muaj përcaktohet në bazë të harxhimit të dhëmbëve të qumështit dhe në bazë të ndryshimeve në brirë.

Periudha nga 1.5 deri në 4 vjet përcaktohet në bazë të:

1. Zëvendësimit të dhëmbëve të qumështit më ata të përhershëm
2. Ndryshimeve në dhëmbë

Periudha nga 4 vite moshë e deri në fund të jetës, përcaktohet në bazë të harxhimit të dhëmbëve të përhershëm dhe në bazë të unazave në brirë.

Deri në 2 vite moshë janë dhëmbët e qumështit, në dy vite moshë bëhet zëvendësimi i çiftit të parë të dhëmbëve të qumështit më ata të përhershëm, në tri vite moshë zëvendësimi i çiftit të dytë, në 4 vite moshë zëvendësimi i çiftit të katërt dhe në 4.5 deri në 5 vite moshë zëvendësimi i çiftit të katërt.

Figura 64. Ndërrimi i çiftit të parë (dy vite moshë)

Pas 5 viteve moshë përcaktohet në bazë të harxhimit të dhëmbëve të përhershëm, e dikur vonë pas moshës 10 vjeçare dhëmbët e përhershëm fillojnë edhe të bien.

Përcaktimi i moshës në bazë të unazave në brirë, bëhet në atë mënyrë që unaza e parë lajmërohet në 1.5 vite moshë e të tjerat krijohen më barrëshmeri, pra atë vit kur lopa nuk ngel barrëse nuk krijohet unazë. Si metodë kjo është mjaftë e pa saktë.

Figura 65. Lopë e moshës 7 vjeçare

Përcaktimi i moshës tek kali

Tek kali janë katër periudha kohore të rëndësishme të përcaktimit të moshës :

1. Periudha kohore deri në dy vite moshë
2. Dy deri në pesë vite moshë
3. Gjashtë deri në tetë vite moshë dhe
4. Nëntë vite e më tutje.

Periudha nga lindja deri në dy vite moshë përcaktohet në bazë të daljes dhe harxhimit të dhëmbëve të qumështit. Deri në 14 ditë moshë del çifti i parë i dhëmbëve të qumështit, 5 deri në 9 muaj del çifti fundor, në 12 muaj humbët gjurma e çiftit të parë, në 18 muaj humbët gjurma e çiftit të mesit dhe 24 muaj humbët gjurma në çiftin skajor.

Përcaktimi i moshës nga 2 deri në 5 vite bëhet në bazë zëvendësimit të dhëmbëve të qumështit më ata të përhershëm. Në dy vite moshë bjer çifti i parë i dhëmbëve të

qumështit, në 2.5 vite moshë del çifti i parë i dhëmbëve të përhershëm, në tri vite moshë bjer çifti i parë anësor i dhëmbëve të qumështit, në 4 vite moshë bjer çifti fundor i dhëmbëve të qumështit, në 4.5 vite moshë del çifti fundor i përhershëm dhe në 5 vite moshë mbarojnë rritjen dhëmbët e përhershëm fundor.

Përcaktimi i moshës nga 6 deri në tetë vite bëhet në bazë të harxhimit të dhëmbëve të përhershëm e dikur më vonë edhe më rënien e tyre

Përcaktimi i moshës tek delet dhe dhitë

Nofulla e bagëtive të imëta është mjaftë e vogël, por mjaftë e fortë. Bagëtitë e imta kanë 32 dhëmbë, prej tyre 8 prerës nga të cilët bëhet përcaktimi i moshës. Dy javë pas lindjes së qengjit del çifti i parë i dhëmbëve të qumështit, në javën e dytë del çifti i dytë, çifti i tretë në javën e tretë dhe çifti i katërt në javën e katërt. Në 1.5 deri në 2 vite moshë bëhet ndërrimi i çiftit të parë të dhëmbëve të qumështit më ata të përhershëm, në 2 deri në 2.5 vite moshë bëhet ndërrimi i çiftit të dytë, në 2.5 deri në 3.5 çifti i tretë dhe 3.5 deri në 4.5 çifti i katërt. Pas moshës 5 vjeçare përcaktimi i moshës bëhet në bazë të harxhimit të dhëmbëve, e më vonë edhe rënien e tyre.

Figura 66. Dhëmbët e qumështit tek qengji

Figura 67. Dhëmbët e përhershëm tek delja

Figura 68. Ndërrimi i dhëmbëve tek delet (të moshës dy vjeçare)

Shënjimi i kafshëve shtëpiake

Shënjimi i kafshëve shtëpiake ka të bëjë me identifikimin respektivisht vënien e shenjës në pjesë të caktuara të trupit të kafshës, për të mundur më lehtë mbajtjen evidencës në librat amënore. Kjo na mundëson përcjelljen e rritjes, zhvillimin dhe prodhimtarin e çdo kreu veç e veç. Me rastin e shënjimit është e rëndësishme që të vejmë shenja pa marr parasysh për çfarë qëllimi ato nevojiten, por duhet pasur kujdes që ato të vendosen në atë mënyrë që lehtë të lexohen, që të mos e humbin bukurinë e pamjes së kafshës, të jenë të lira. Ato vendosen në ditët e para pas pjelljes së të rinjve (viçi, qengji, edhi, gici, ejt.).

Shënjimi mund të bëhet në mënyra të ndryshme, por në praktik më së shumti përdoren këto mënyra:

1. Shënjimi më prerje apo më lata.
2. Shënjimi më tatuazh.
3. Shënjimi më djegien në lëkurë, dhe
4. Shënjimi më shenja të metalit apo të plastikes.

Metoda e cila përdoret më së shumti sot në botë dhe tek ne, është metoda e matrikulimit më shenja të plastikes, dhe si metodë kjo është mjaftë e përshtatshme. Me këtë metodë mund të shënjohen të gjitha llojet e kafshëve shtëpiake dhe atë me numër të pa kufizuar numrash. Për aplikim të kësaj metode duhet pasur aplikatorë të posaçëm. E metë e kësaj metode është së këto shenja bien shpejt nga pjesët ku vendosen, e më theks të veçante tek derrat. Matrikulimi kryesisht bëhet në lapra të veshit (të gjedhet, delet, dhitë dhe derrat), në krah tek zogjtë dhe në gjymtyrë tek pulat e rritura

Figura 69. Matrikulimi tek gjedhet

Figura 70. Matrikulimi tek delet (për nevoja interne)

Përshkrimi trupor i kafshëve shtëpiake

Vlerësimi trupor i kafshëve shtëpiake, respektivisht pjesëve të tyre bëhet në ato momente kur nuk kemi të dhëna të mjaftueshme të ndërtimit trupor, si dhe të bazës gjenetike më rastin e vlerësimit të tyre.

Koka paraqet pasqyrën e kafshës dhe në bazë të profilin të saj, ngjyrës, brirëve etj. më lehtë mund të përcaktohen shenjat përkatëse të tipit të kafshës, përkatësia racore, ndërtimi i skeletit, fisnikrisë, tipit të konstitucionit, pjekurisë, gjinisë dhe gjendjes shëndetësore.

Qafa, si pjesë përbërëse e trupit, ajo mund të jetë më gjerësi dhe gjatësi të ndryshme, që varet nga tipi i gjedhit, niveli i fisnikërisë dhe pjekurisë së tij. Tek racat për mish dhe të hershme, qafa është e shkurtër dhe e trash, ndërsa tek ato për qumësht e hollë dhe më rrudha karakteristike. Qafa duhet të jetë e lidhur mirë për kokën në njërën anë dhe më gjoksin në anën tjetër. Tek krerët meshkuj, qafa është më e shkurtër dhe më e gjerë e mbushur më muskuj, ndërsa tek krerët femra më gjatësi mesatare dhe sasi të muskujve më të pakët.

Xhidavi, paraqet pjesën e vazhdimit të qafës në të cilën hyjnë 2 – 7 unaza të gjoksit. Vlerësohet në bazë të gjatësisë dhe lartësisë.

Është e dëshirueshme të jetë e gjerë dhe e rrumbullakët. Nëse xhidavia është e ngushtë dhe më muskulaturë të dobët, atëherë merret si veti e dobët e eksterierit

Shpina, është pjesë që vazhdon menjëherë pas xhidavisë. Ajo duhet të jetë e fortë dhe sa ma e drejtë. Shpina e ulur apo e ngritur, merret si gabim i eksterierit. Tek krerët në moshë është diç më e ulët që vjen si rezultat i pjelljeve të një pasnjëshme, dhe si e tillë nuk merret si gabim i eksterierit. Kërkohej që shpina të jetë sa ma e gjerë tek racat për mish dhe sa ma e ngushtë tek tipi qumështor.

Beli, paraqet pjesën nga unaza e fundit e shpinës e gjer në unazën e kryqëzave. Është e dëshirueshme të jetë sa ma e gjerë dhe sa ma e gjatë, pasi që aty gjendet mishi më cilësor.

Ijët, këtë pjesë e përbëjnë kryqëzat dhe kombliku, që janë të veshura më muskuj të fortë që njëherësh merren si pjesë më e bujshme e mishit. Ijët, sipas formës, mund të jenë më shtrirje të ndryshme e që varet nga pozita, gjatësia dhe gjerësia e komblikut

Gjoksi, është pjesë mjaft e rëndësishme e trupit, pasi që në të janë të vendosura organet e qarkullimit të gjakut dhe ato të frymëmarrjes. Gjoksin e përbëjnë boshti kurrizor, ashti i gjoksit dhe një numër i caktuar brinjësh. Gjatësia, gjerësia dhe thellësia e gjoksit, dallohen tek tipet e ndryshme të kafshëve shtëpiake

Barku, paraqet pjesën e poshtme të trupit në të cilin janë të vendosura organet e tretjes së ushqimit. Duhet të jetë i rrumbullakët dhe mirë i lidhur më pjesë të tjera të trupit. Barku i ngushtë dhe i lëshuar është prezent tek racat primitive, ndërsa tek ato fisnike gjendet në vij të drejt më shpinën.

Gjymtyrët e përparme, duhet të jenë në pozitë të rregullt, të forta dhe të fuqishme. Pozitat e pa rregullta mund të jenë: në formë të shkronjës o, x, të larguara njëra prej tjetrës.

Gjymtyrët e pasme, duhet të jenë edhe më të fuqishme se të parat, pasi që në to mbështetet pjesa më e madhe e trupit. Edhe të këto hasen pozita jo të rregullta, sikurse tek ato të përparmet.

Thundrat, në to është e lëshuar e gjithë masa trupore e kafshës, për se ato duhen të jenë mjaft të fuqishme. Mirëpo fortësia e tyre varet nga tipi dhe raca e kafshës, mandej nga konfiguracioni i terrenit, mënyra e mbajtjes etj.

Lëkura dhe qimja, si pjesë të trupit na shërbejnë më rastin e vlerësimit të shëndetit, konstitucionit, përkatësisë racore, gjinisë, moshës etj. Kafsha e shëndosh duhet të ketë lëkurë elastike dhe mesatarisht të trashë. Pamja e lëkurës dhe qimeve varet nga tipi dhe raca, nga faktorët e jashtëm dhe të brendshëm, lloji i ushqimit, stinës së vitit etj.

Gjiri, më gji kuptojmë gjëndrat qumështore. Nga të gjitha pjesët e lart përmendura është shenjë më e sigurt e vlerësimit të dhënies së qumështit. Është i mbështjellë më ind specifik lidhor dhe është i mbrojtur nga faktorët e jashtëm me lëkurë. Gjiri përbehet prej 4 pjeseve, të cilat anatomikisht dhe fiziologjikisht janë të pa varura njëra prej tjetrës dhe mbarojnë më kanalën përcjellës – thimthin. Për ka struktura e ndërtimit të brendshëm, dallojmë gjirin alveolar dhe muskolor, ku sa më tepër është prania e alveolave, gjiri është më i dëshiruar. Format e gjirit elementar mund të jenë: gjiri i cekët, i rrumbullakët dhe i ngritur, ku më i dëshiruar është gjiri i rrumbullakët.

Thimthat paraqesin përcjellësit e jashtëm të gjirit, gjatësia e tyre sillet, për shembull, tek gjedhi 6 – 10 cm, ku thimthat e para janë më të gjata për 1 cm se të pasmet

Vlerësimi i kafshëve shtëpiake sipas pamjes së jashtme, sipas Komitetit Internacional për Mbajtjen e Shënimeve të Kafshëve (ICAR)

Ky përshkrim bazohet në miratimin e rekomandimeve sipas ICAR-it për racat e ndryshme të lopëve qumështore të integruara më rregullat e federatës së racës Holshtain në lidhje me harmonizimin e vlerësimit të tipit linear, definimin e veçorive, standardet e vlerësimit dhe publikimin e informatave për riprodhuesit meshkuj.

Klasifikimi i veçorive lineare:

Klasifikimi i veçorive lineare është bazë për të gjitha llojet e sistemeve të klasifikimeve moderne, dhe janë mbështetje për të gjitha sistemet e tjera, të cilat përshkruan kafshët (lopët) qumështore. Klasifikimi linear është bazë për matjen e veçorive të ndryshme individuale në vend të dhënies së mendimit. Ky lloj klasifikimi përshkruan shkallën e vlerësimit të veçorisë, e jo të mekanizmit të mendimit të pabazuar.

Përparësitë e vlerësimit (me pikë) janë:

- Veçoritë janë të vlerësuara në mënyrë individuale
- Ndryshimet brenda një veçorie janë të mundshme të identifikohen
- Vlerësimi përfshin një fushë– varg biologjik
- Evidentohet shkalla e vlerësimit në vend
- Çdo veçori lineare duhet të përshkruaj pjesë të vetme për lopë, e cila nuk është përfshir nga kombinimi i veçorive të tjera lineare.

Standardet e aprovuara për veçorit:

1. Gjatësia/Lartësia e trupit (Statura)
2. Gjerësia e gjoksit (Chest Eïdth)
3. Thellësia e trupit (Body Depth)
4. Ngathtësia (Angularity)
5. Këndi në ekstremitetet e pasme (Rump Angle)
6. Gjerësia e kryqëzave (Rump Eïdth)
7. Struktura e këmbëve (Rear Legs Set)
8. Këndvështrimi i këmbëve (Rear Legs Rear View)
9. Këndi i këmbës (Foot Angle)
10. Vendosja e pjesës së parë të gjirit (Fore Udder Attachment)
11. Gjatësia e gjirit (Rear Udder Height)
12. Ligamenti qendror (suspensor) (Central Ligament)
13. Thellësia e gjirit (Udder Depth)
14. Pozita e thimthave të para (Front Teat Position)
15. Gjatësia e thithës
16. Pozita e thimthave të pasme (Rear Teat Position)
17. Lëvizja (Locomotion)
18. Vlerësimi i kondicionit trupor (Body condition score)

1. Lartësia e trupit

Pika e referimit: matjet bëhen nga maja e shpinës, nëpër brinjë e deri në tokë. Matjet shprehen në vlerën e centimetrave, inç apo më shkallë lineare.

1 E shkurtë (1.30 cm)

5 Mesatare (1.42 cm)

9 E gjatë (1.54 cm)

Shkalla e referencës : 1.30 cm – 1.54 cm; 3 cm për pikë

2. Gjerësia e gjoksit

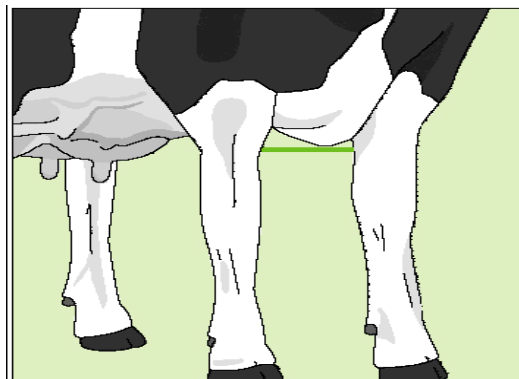
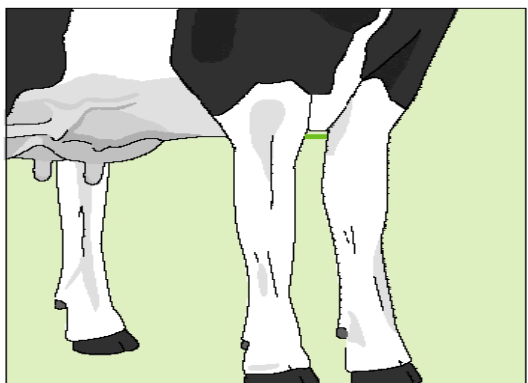
Pika e referencës: Matja bëhet përbrenda sipërfaqes në mes të ekstremiteteve të para.

1 – 3 E ngushtë

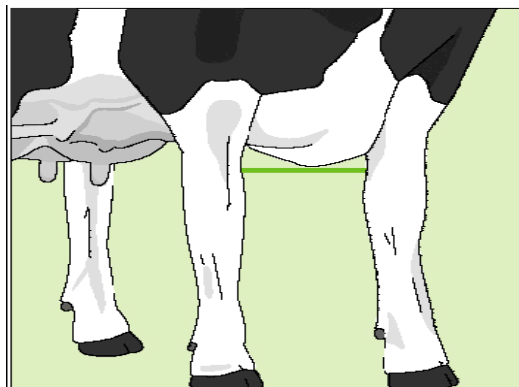
4 – 6 Mesatare

7 – 9 E gjerë

Shkalla e referencës: 13 cm – 29 cm; 2 cm për pikë

5

9

1

3. Thellësia e trupit

Pika e referencës: Matja bëhet duke marrë parasysh distancën nga maja e shpinës deri në fund të barkut – në brinjën e fundit (pjesa më e thellë).

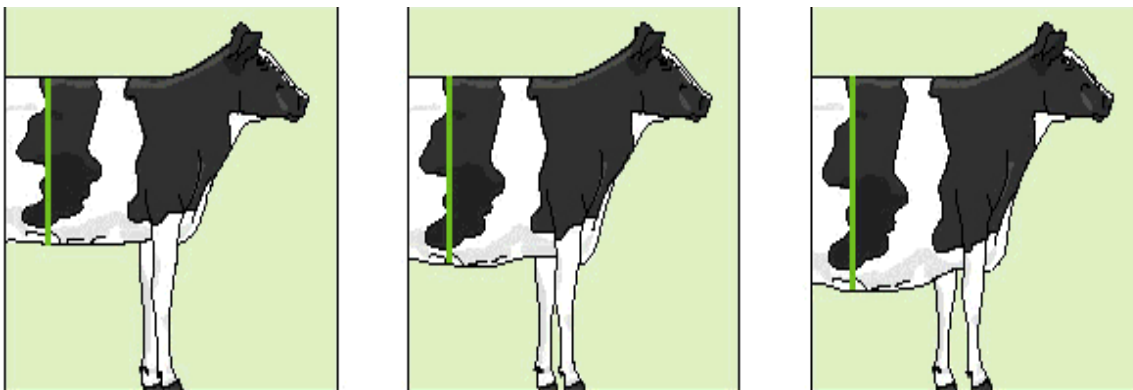
Gjatësi e pavarur.

1 – 3 E cekët

4 – 6 Mesatare

7 – 9 E thellë

Shkalla e referencës: më anë të pamjes në raport më ekuilibrin e kafshës

4. Këndvështrimi (Angulariteti)

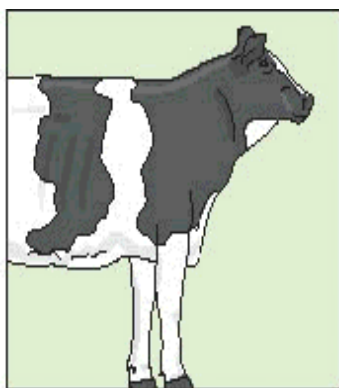
Pika e referencës: këndvështrimi (pamja) brinjëve, e kombinuar më formën (rrafshin) e eshtrave duke iu shmangur ashpërsisë. Kjo nuk është veçori e vërtet lineare.

1 – 3 mungesë këndvështrimi, brinjë të ngushta, eshtra të vrazhdë

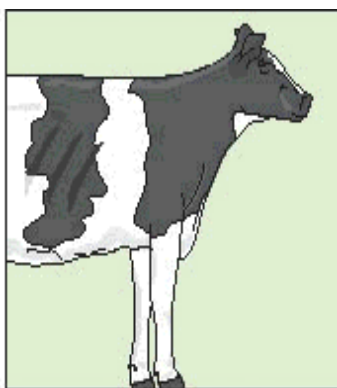
4 – 6 Vështrim mesatarë, e manifestuar më brinjë të hapura dhe kualitet mesatar të eshtrave

7 – 9 Vështrim shumë i mirë, brinjë të hapura dhe eshtra të rrafshët

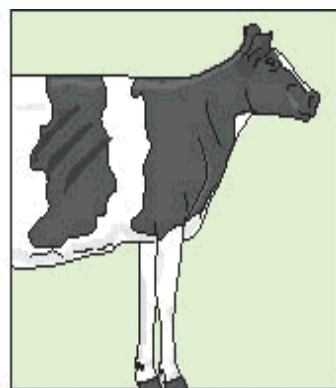
Shkallë referencës: duke marrë parasysh tri komponente; vështrimi dhe brinjët e hapura 80%, kualiteti i eshtrave 20%

1

5

9

5. Vështrimi në pjesën e pasme

Pika e referencës: Matjet bëhen si vështrim strukturës së pjesës së komblikut nga Ashti i dorë (ijët) deri te ashti i të ndenjurit.

1 Ashti të ndenjurit i lartë (+4 cm)

2 (+2 cm)

3 në nivel (+0 cm)

4 pjerrtësi e lehtë (-2 cm)

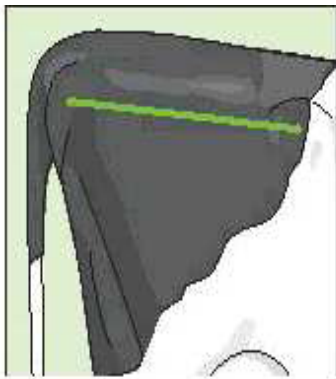
5 Mesatarë (-4 cm)

6 (-6 cm)

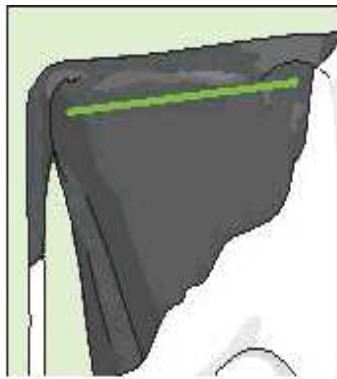
7 (-8 cm)

8 (-10 cm)

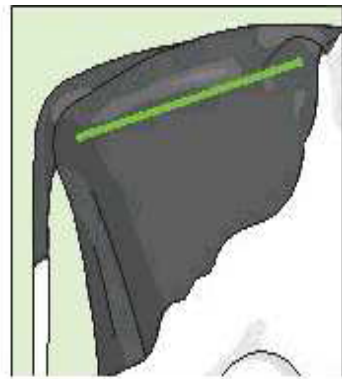
9 pjerrtësi ekstreme (e madhe) (-12 cm)

1

5

9

6. Gjerësia e pjesës së pasme

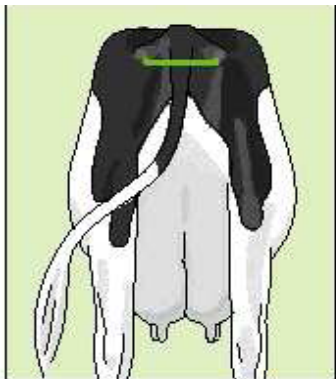
Pika referuese: Matja bëhet duke pasur parasysh distancën në mes pikës më të lartë të pjesës së pasme të ashtit të ndenjurit.

1 – 3 e ngushtë

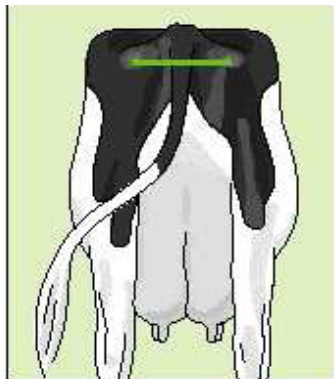
4 – 6 Mesatare

7 – 9 E gjerë

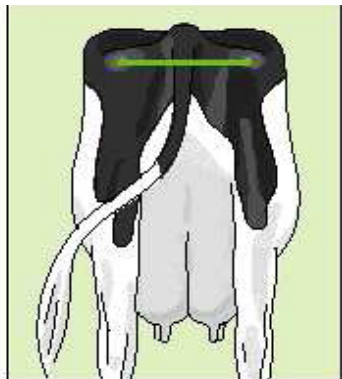
Shkalla referuese: 10 cm – 26 cm; 2 cm për pikë

1

5

9

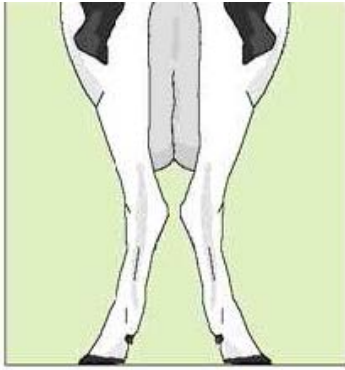
7. Këmbët (ekstremitetet) e pasme – Dukja e këmbëve të pasme

Pika referuese: Drejtimi i këmbëve kur vështrohen nga prapa.

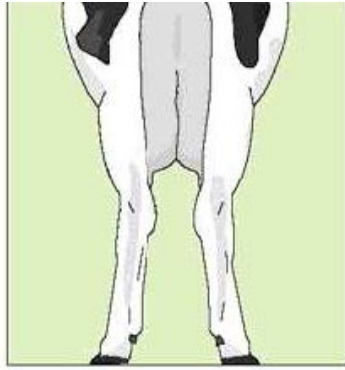
1 në mënyrë ekstreme pjesa e pasme e dalë jashtë

2. Mesatare; pjesa e pasme lehtësisht e dalë jashtë

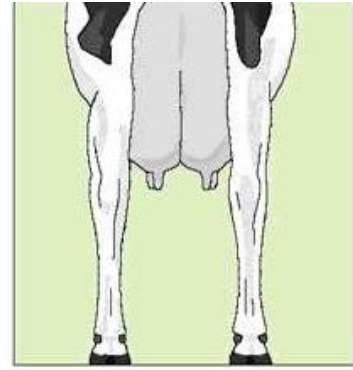
3. Këmbë më qëndrim paralel

1

5

9

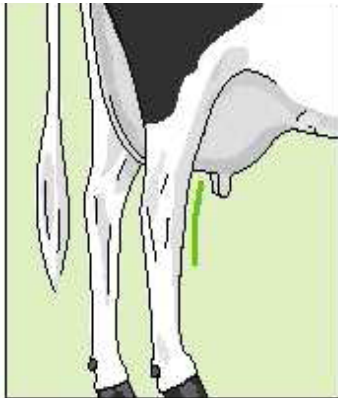
8. Vendosja (pjerrtësia) e këmbëve të pasme

Pika e referencës: Këndi i matur nga pjesa e përparme e nyjës së gjurit.

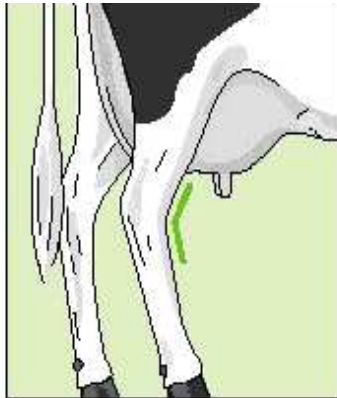
1 – 3 E drejtë (160 shkalle)

4 – 6 Mesatare (147 shkalle)

7 – 9 E lakuar (drapër) (134 shkallë)

1

5

9

9. Thundra

Pika e referencës: Këndvështrimi në pjesën e përparme të thundrave të pasme nga toka.

1 – 3 Kënd shumë i ulët

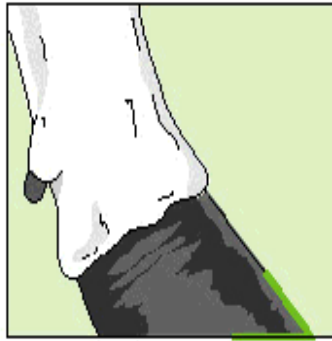
4 – 6 Kënd mesatar

7 – 9 Kënd shumë i rrëpirë

Shkalla referencës: 1=15 shkallë; 5=45 shkallë; 9=65 shkallë

1

5

9

10. Vendosja e përparme e gjirit

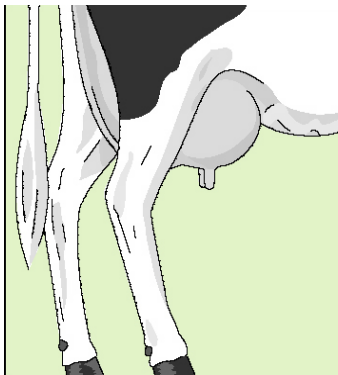
Pika e referencës: Përparësia e vendosjes së përparme të gjirit në murin abdominal.

Nuk është veçori e vërtetë lineare.

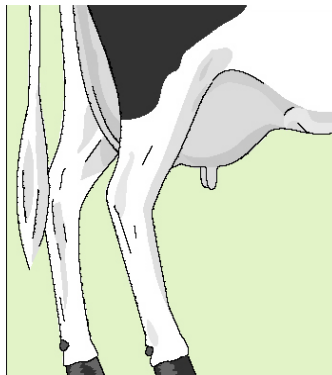
1 – 3 E dobët dhe lëshuar

4 – 6 Mesatarisht e pranuar

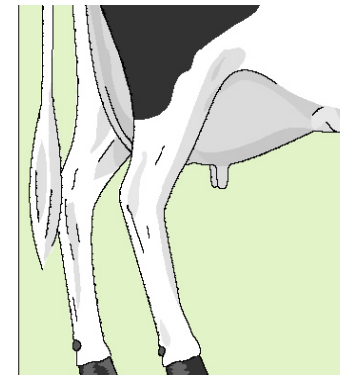
7 – 9 Shumë e fortë dhe mirë (lartë) e vendosur (ngjitur)

1

5

9

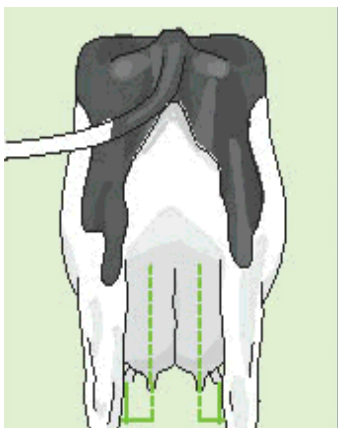
11. Vendosja e thimthave të para

Pika e referencës: Pozita e thimthit të para në raport me qendrën e çerekut të gjirit.

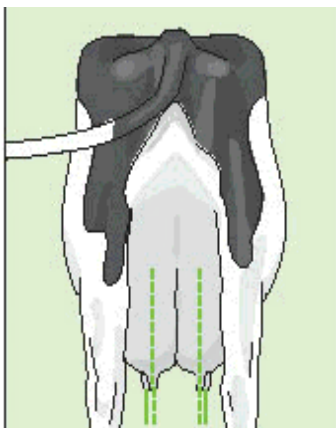
1 – 3 Jashtë çerekut të gjirit

4 – 6 Në mes të çerekut të gjirit

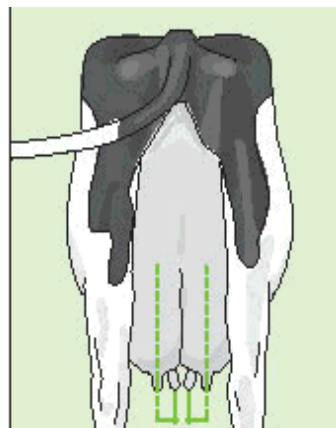
7 – 9 Brenda çerekut të gjirit

1

5

9

12. Gjatësia e thimthave

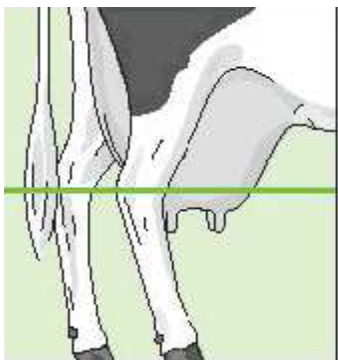
Pika e referencës: Gjatësia e thimthave të para.

1 – 3 E shkurtë

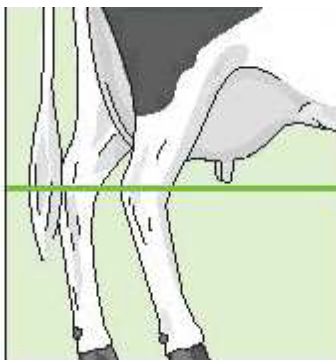
4 – 6 Mesatare

7 – 9 E gjatë

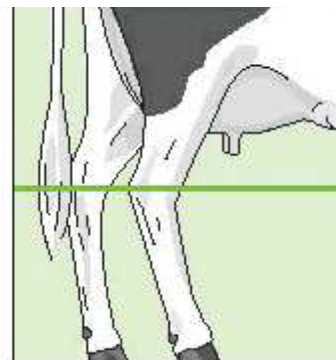
Shkalla Referencës: 1-9 cm; 1 cm për pikë

1

5

9

13. Thellësia e Gjirit

Pika e referencës: Distanca nga pjesa më e ulët e pjesës së poshtme të gjirit në raport me nyjën e gjurit.

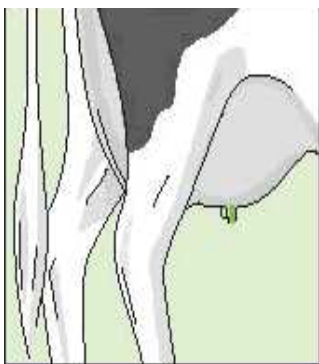
1 Përfundi nyjës së gjurit

2 Në nivel më nyjën e gjurit

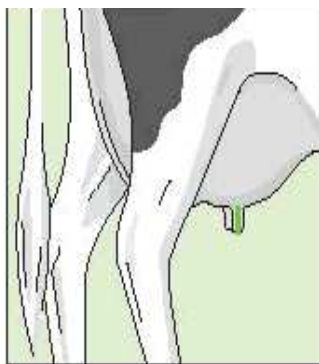
5 Mesatare më nyjën e gjurit

9 E cekët

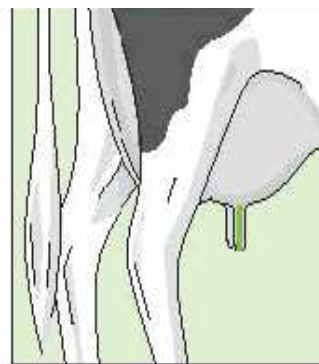
Shkalla e referencës: Niveli=2 (0 cm); 3 për pikë

1

5

9

14. Lartësia e pjesës së pasme të gjirit

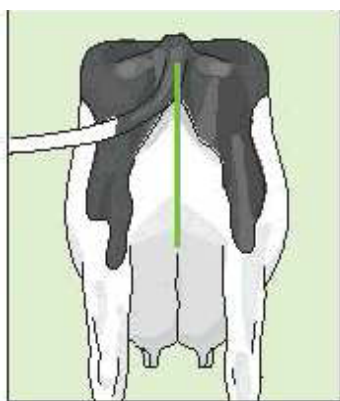
Pika e referencës: Distanca në mes të mesit të vulvës dhe qelizave për sekretimin e qumështit:
Vlerësimi bëhet në raport me lartësinë e kafshës.

1 – 3 Shumë ulët

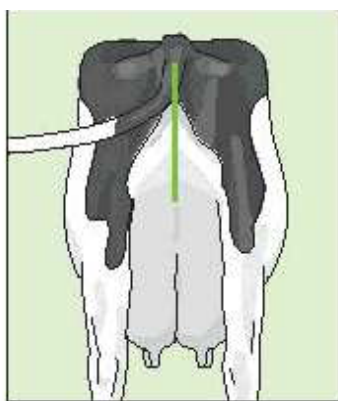
4 – 6 Mesatarë

7 – 9 E lartë

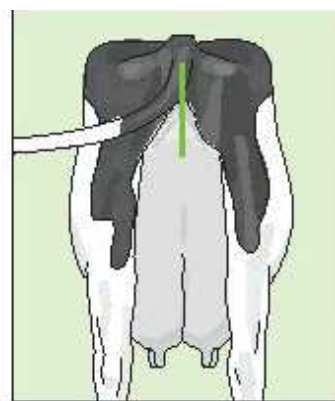
Shkalla e referencës: matet më shkallë në mes të mesit të vulvës dhe nyjës së gjurit: Pika mesatare paraqet shkallën 4 (29 cm); 2 cm për pikë

1

5

9

15. Ligamentet qendrore (suspensor)

Pika referuese: Thellësia e ndarjes, e matur si bazë e pjesës së pasme të gjirit.

1 Konveks deri në dysHEME (+1 cm)

2 (+0.5 cm)

3 (+0 cm)

4 Qartësi e lehtë (-1 cm)

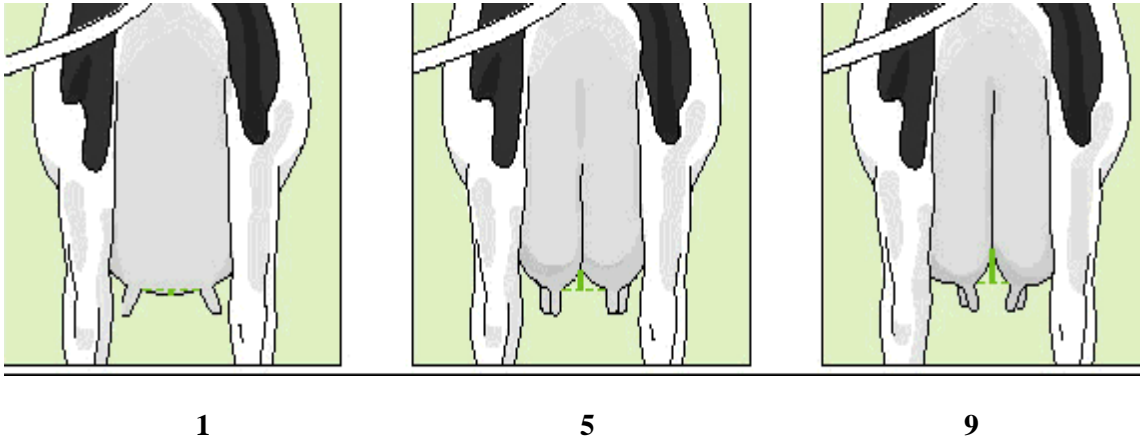
5 (-2 cm)

6 (-3 cm)

7 Qartësi e thellë (-4 cm)

8 (-5 cm)

9 (-6 cm)

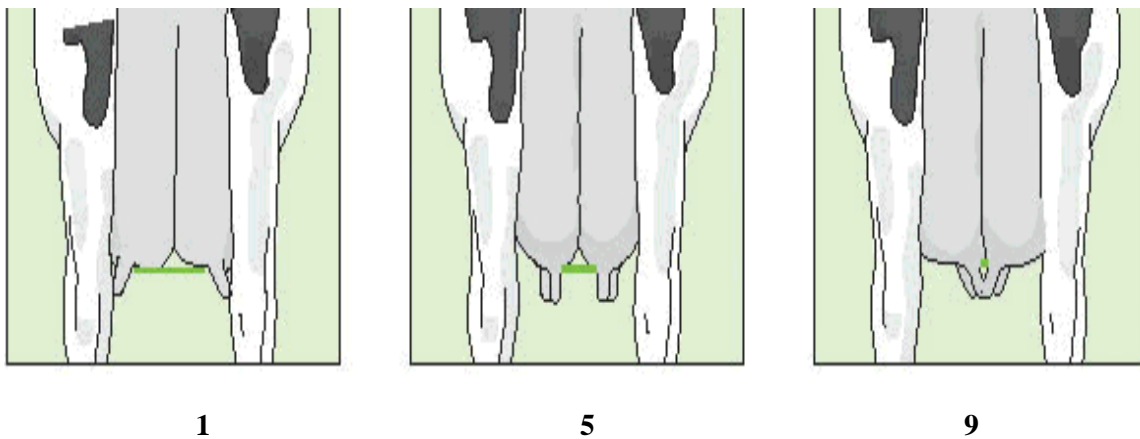
16. Vendosja e thimthave të pasme

Pika e referencës: Pozita e thimthave të pasme të gjirit nga qendra e çerekut të gjirit.

1 – 2 Jashtë

4 Pikë e mesme

7 – 9 Brenda çerekut të gjirit

Vlerësimi linear trupor i kafshëve

Është e njohur mirë se ekzistojnë ndryshime të mëdha sa i përket vlerësimit linear trupor në vendet e ndryshme dhe është vështirë që të evitohen. Shumica e vendeve si shkallë më matjen e vlerësimit e shfrytëzojnë 1 deri 9, apo nga 1 deri 5. Të dy shkallët kanë përparësitë dhe të metat e tyre. Matjet lineare japin përshkrimin e lopës, e vlerësuar nga sytë e klasifikuesit. Shumica e veçorive mund të maten më centimetra në vend të vlerësimit nga klasifikuesi.

Vlerësimet e shfrytëzuara deri më tani mund të konvertohen/ndërrohen në matje të vërteta.

Për vlerësimi e përgjithshëm linear përdoren 4 karakteristika të përgjithshme:

- Gjiri

- Këmbët dhe thundrat
- Forma e trupit dhe kapaciteti
- Tiparet e qumështit

Përshkrimi i tipareve kryesore

Forma e trupit dhe kapaciteti – 25%	15 pikë
Tiparet qumështore – 20% ...	20 pikë
Këmbët dhe thundrat – 15% ...	15 pikë
Gjiri - 40%,	40 pikë
Totali	100 pikë

Forma e trupit dhe kapaciteti

Vulva – Vulva- vertikale

Lartësia - gjatësia, si dhe gjatësia e këmbëve

Lartësia e xhidavisë dhe tuber gunga pelvisit të jenë relativisht proporcional

Pjesa e përparme – këmbë të drejta, të veçuara

Shpina – e drejtë, e fortë, e gjerë

Karakteristikat e racës – mbi të gjitha stili dhe balanca

Koka duhet të jetë femërore, e spikatur dhe nofull e fuqishme

Gjatësia x Thellësia x Gjerësia

Kraharori - i gjatë, i thellë dhe i gjerë,

Gjoksi – i thellë, i gjerë, i ndarë mirë përpara.

Tiparet qumështore

Tipare të theksuara, fuqi, faza e laktacionit (kujdes)

Brinjët – të gjera e të veçuara, të rrafshëta, të thella, në drejtim nga pas

Kofshët – pa dhjam, pak të lakuara, të veçuara nga pjesa e pasme

Xhidavia – e theksuar, më gropë të spikatur

Qafa – e gjatë, pa dhjam

Lëkura – e hollë, e lirë, dhe elastike

Gjiri

Gjiri i ndarë në pjesë të barabarta – kjo varet nga ligamenti suspensor

Balanca e gjirit dhe ndërtimi- fundi i gjirit duhet të jetë i barabartë në katër çereket, i butë, elastik, mirë i mbledhur pas mjeljes.

Mungesa qartësisë- ulë vlerësimin

Ngjitje e dobët e gjirit- ulë vlerësimin

Çerek jo të spikatur- ulë vlerësimin

Një ose më shumë çerek të vegjël, njollat, bllokimet- ulin vlerësimin

Rrjedhja – ulë vlerësimin

Qumësht jo-normal (ujë, gjak, droçka)- ulin vlerësimin

Faktorët që duhet të vlerësohen

Brirët

Nuk e ulin vlerësimin

Sytë

1. verbëri në njërin sy- ulë vlerësimin
2. të shtrembër apo të fryrë- e ulin vlerësimin
3. verbëri të dukshme- ulë vlerësimin deri në veçim
4. verbërim - diskualifikim

Fytyrë e pa-hijshme

Ulë vlerësimin deri në veçim

Veshë të prerë- ulë vlerësimin

Nofull të gjatë/papagall- ulë vlerësimin

Kraharori i hapur- ulë vlerësimin.

Bishti i pa hijeshëm- ulë vlerësimin

Faktorët që duhet të vlerësohen

Këmbët dhe thundrat

Çalime që ndikojnë funksionin normal- diskualifikim

Çalime të vogla- ulë vlerësimin.

Këmbë më ngërçe- ulë shume vlerësimin

Nyje të fryra: ulë vlerësimin

Thundra të dala jashtë : ulë vlerësimin

Faktorët që duhet të vlerësohen

Faktorët që duhet të vlerësohen

Mbi pesha- ulë vlerësimin

Mëshqerrat Freemartine (hermafrodite)- diskualifikohen.

Vlerësimi i kondicionit trupor të kafshët

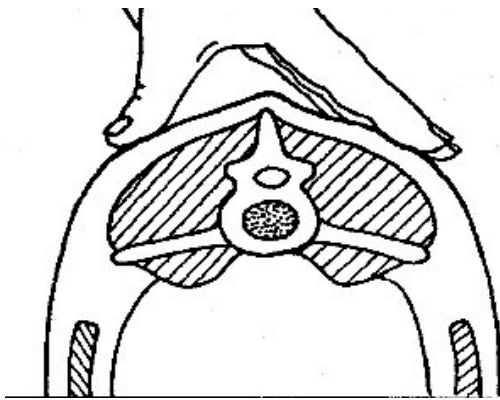
Gjate ciklit të prodhimit, fermerët e kafshëve bujqësore, sidomos atyre për prodhim e qumështit, duhet të dinë se kafshët në çfarë kondicioni trupor janë (shumë të dobëta, shumë të majmura, apo në kondicion normal), kjo gjendje duhet të përcillet në të gjitha fazat e prodhimitarisë: në fazën e ciklit seksual - mbarësim/inseminim, në fazën e fundit të barrshmërisë, dhe gjatë periudhës së laktacionit.

Masa trupore në fazat përkatëse është indikatori më i mirë, por meqë ekzistojnë ndryshime të mëdha në mes të individëve sa i përket konfirmacionit trupor, është shumë e vështirë që pesha trupore të determinoj edhe kondicionin trupor të kafshës. Shkalla e kondicionit trupor mundëson përshkrimin e gjendjes (kondicionit) të kafshëve dhe është metodë më e sigurtë se sa të vërejturit më anë të syrit. Shkalla e kondicionit trupor vlerëson gjendjen e zhvillimit të muskujve dhe yndyrës në trupin e kafshës.

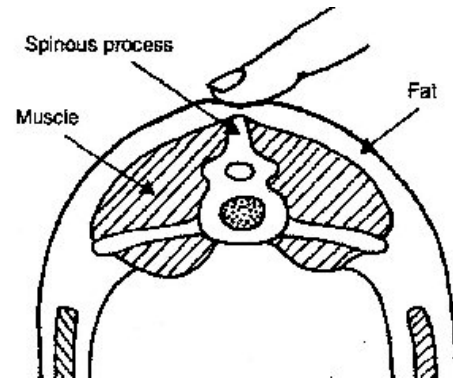
Vlerësimi bazohet në prekjen e masës së muskujve dhe depozitimin e yndyrës rreth brinjëve dhe regjionit të komblikut (Figura 1-3). Prekja e majave të pjesëve transversale.

Figura 1 – Vendosja e dorës mbi boshtin kurrizor, prapa brinjës së fundit dhe para ashtit i dorës.

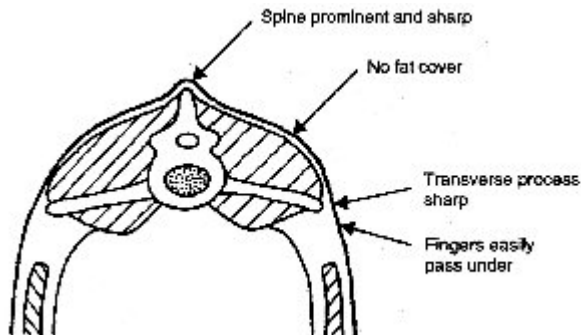
Figura 2 - Të preta të prekshme majën e pjesëve transversale.

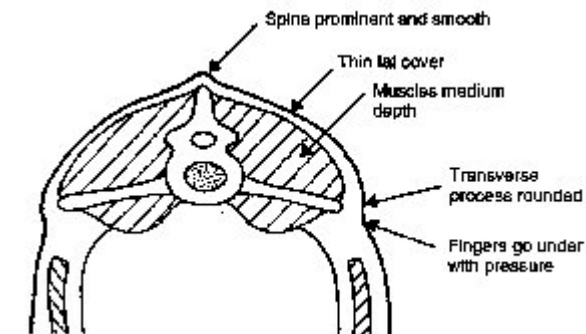
○

Sistemi i cili përdoret më së shumti për vlerësimin e kondicionit trupor është i bazuar në shkallëzimin 1-5.

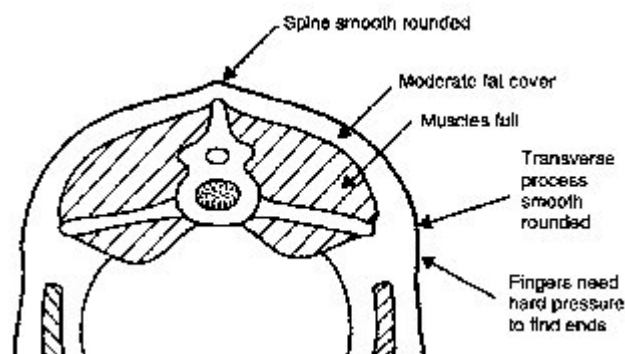

Shkalla e kondicionit 1 (Shumë i dobësuar) Spinous processes janë të mprehta dhe të dala (të dukshme). Muskujt janë dobët të zhvilluar. Me prekje me dorë, shumë lehtë mund të kaloj gishti deri në fund – të indit eshtëror. Është e mundur të dallohet çdo ndarje në mes të proceseve transversale.

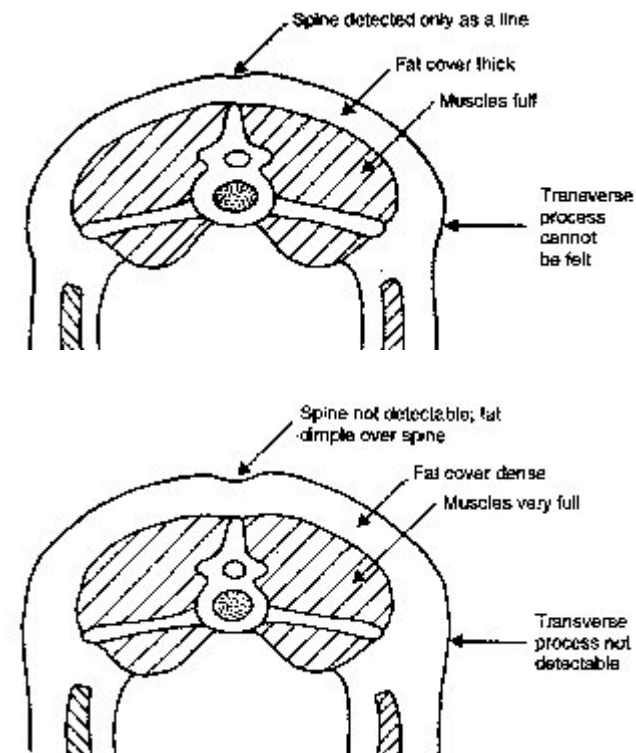
Shkalla e kondicionit 2 (Dobësuar) Spinous processes janë të mprehta dhe të dala (të dukshme, po ashtu). Indet muskulorë në pjesën e ijëve janë dobët të zhvilluar, por të mbuluar më një pjesë të hollë të yndyrës. Proceset transversale janë më të lëmuara dhe nga pakë në formë të rumbullakët. Me ndrydhje të lehtë me dorë, mund të kaloj

gishti deri në fund të indit eshtëror.

Shkalla e kondicionit 3 (Mesatare) Spinous processes janë të lëmuara, të rumbullakëta dhe ndarjet (proceset) transversale mund të ndihen vetëm më shtypje individuale. Ndarjet transversale

janë të mbuluara më ind yndyror dhe vetëm më një shtypje më të madhe të dorës mund ta kalon gishtin deri në fund. Trekëndëshi është i mbuluar mirë më ind muskulator.

Shkalla e kondicionit 4 (Majmur) Spinous processes mund të vërehen vetëm më shtypje të fortë të dorës. Ndarjet transversale nuk mund të ndihen fare. Trekëndëshi është i mbuluar më masë të trashë të indit yndyror.

Shkalla e kondicionit 5 (Shumë e majmur- e dhjamosur) Spinous processes nuk mund të detektohen. Ka një masë të madhe të yndyrës në vendin ku mund të preken unazat e kurrizit. Proceset transversale nuk mund të ndihen. Trekëndëshi është shumë i mbuluar më shtresë të trashë të indit yndyror.

Figura 3. Kondicioni trupor i kafshëve, shembulli të delet.

Sistemi i tillë i vlerësimit bazohet në shkallëzimin nga 1 deri në 5 dhe përfshin nga kafshët me gjendje shumë të dobët trupore dhe masë të vogël e deri të ato më mase trupore të madhe dhe shumë të majmura, si pasojë e të ushqyerit të tepruar apo ato kafshë të cilat janë jashtë prodhimit. Në shumicën e kopeve të kafshëve, afërsisht 90%, kafshët duhet të kenë shkallë të kondicionit trupor nga 2, 3 apo 4.

Është e rekomanduar që gjysmë shkallët të përdoren në mes të shkallës 2, 3 dhe 4, duke mundësuar vlerësim të kondicionit trupor, si vijon: 1.0; 1.5; 2.0; 2.5; 3.0; 3.5; 4.0; 4.5; dhe 5.0. Shkallët e ndërmjetme

(gjysmë shkallët) janë të nevojshme kur konsiderojmë së vlerësimi i kafshëve nuk është i saktë. Duhet të kemi parasysh se vlerësimi relativ, - jo gjithmonë ekzakt i kondicionit trupor, - është i rëndësishëm.

Dallimi i shkallës së kondicionit trupor 3 më atë 3.5 nuk paraqet ndonjë problem të madh, por dallimi në mesë të shkallës 2.5 dhe 4 paraqet ndryshim të theksuar dhe është një çështje që duhet të na brengos.

Shumica e hulumtimeve shkencore të paraqitura deri më tani kanë pasur parasysh studimin e marrëdhënieve në mes të shkallës së kondicionit trupor në fazën e

estrusit (mbarësimi) më shkallën e ovulimit dhe pjelljeve pasuese. Në mënyrë gjenerale, gjendje më e mirë e kondicionit trupor në periudhën e mbarësimit është përcjellë me një shkallë më të lartë të ovulimit dhe një përqindje më të lartë të pjellorisë. Mirëpo, kafshët më shkallë të kondicionit trupor me të lartë se 4 në periudhën e mbarësimit mendohet të kenë numër më të madh të incidenteve gjatë periudhës së mbarësisë. Kafshët më kondicion trupor më të vogël se 3 do të jenë shumë më të ndjeshme gjatë periudhës së parë të mbarësisë se sa kafshët më shkallë kondicion trupor 3.0-3.5.

Hulumtime të shumta kanë nxjerrë përfundimin se tek kafshët, gjendja e kondicionit trupor në periudhën e pjelljes ka pasur efekt të drejtpërdrejtë në peshën dhe gjendjen e tyre të përgjithshme. Kafshët më shkallë kondicioni trupor 3 deri 4 në periudhën e pjelljes, kanë pasur më pak ngordhje, ethe të pjelljes dhe incidente të tjera se sa ato më shkallë kondicioni 2.5 dhe më pak.

Tabela14. Disa sugjerime (optimumi) për vlerësimin e kondicionit trupor për periudha të ndryshme të ciklit të prodhimit:

Cikli i prodhimit	Optimumi i shkallës së vlerësimit
Koha e mbarësimit	3 – 4
Mbarsmëria e hershme dhe e Mesme	2.5 – 4
Pjellja	3.0 - 3.5
Periudha e pikut të laktacionit	< 2

PYETJE

1. Pse është i rëndësishëm përcaktimi i moshës tek kafshët shtëpiake?
2. Sa dhëmbë prerës ka gjedhi e sa kali?
3. Cili është dallimi në mes të dhëmbëve qumështor dhe atyre të përherëshëm
4. Cilat janë metodat e shënjitimit të kafshëve shtëpiake?
5. Ku shënjohen shpendët?
6. Ku shënjohen ripërtpësit e imët?
7. Çka është xhidavia?
8. Cilat janë format e zhdrejta të gjymtyrëve?

KAPITULLI I NËNTË

OBJEKTET PËR VENDOSJEN E KAFSHËVE SHTËPIAKE

Objektet për gjedhe

Mënyra më e mirë e shfrytëzimit të potencialit gjenetik prodhues dhe riprodhues të gjedhit, përveç tjerash, është edhe vendosja e drejtë e tyre.

Në këtë mënyrë atyre ju sigurohet shëndeti i mirë, performans e plotë riprodhuese, si dhe prodhimtari e kënaqshme e qumështit dhe e mishit. E rëndësishme është që t'i kushtohet rëndësi dizajnit të fermës, ndërtimit dhe aspektit financiar, e sidomos më theks të veçantë interiorit të vendosjes së vet lopëve.

Gjatë ndërtimit të fermës për vendosjen e gjedheve, kujdes i veçantë duhet kushtuar në këta parametra:

1. Lokacioni për ndërtimin e fermës
2. Sistemi i mbajtjes
3. Bokset për viça
4. Dyshemeja
5. Ventilimi
6. Shtroja
7. Grazhdet për marrjen e ushqimit
8. Bokset për pjellje dhe shërim të kafshëve
9. Ajrosje dhe ndriçim
10. Ujëpirëset dhe
11. Vendi për mjelje

Gjatë ndërtimit të fermës duhet pasur kujdes në kahet e ndërtimit të fermës, kushtet topografike të vendit të ndërtimit, sigurimin e ujit, energjinë elektrike, si dhe infrastrukturën rrugore.

Në fermë gjedhet vendosen në dy sisteme, dhe atë sistemi i lirë dhe sistemi i lidhur.

Figura 71. Sistemi i lidhur i vendosjes së gjedheve

Figura 72. Sistemi i lirë i vendosjes së gjedheve

Me rëndësi së veçantë është sipërfaqja e nevojshme për vendosjen e gjedheve, e cila varet nga sistemi i mbajtjes, drejtimi i prodhimit, si dhe vet raca.

Tek sistemi i lirë është e nevojshme që për kokë gjedhi të sigurohet sipërfaqe e dyshemesë nga 2.2 – 2.5 m², ndërsa tek sistemi i lidhur varësisht nga raca duhet siguruar sipërfaqe shtrati nga 1.6 – 1.9 metër gjatësi dhe 1.2 metër gjerësi. Për shtroj zakonisht shfrytëzohet kashta, byku i drurit si dhe ndonjë material tjetër nga goma apo plastika.

Temperatura optimale në fermë për gjedhe është rreth 10 °C më variacione nga minus 6 deri në plus 20 °C. Për marrjen e ushqimit

duhet siguruar hapësira e grazhdit rreth 60 cm gjerësi e për marrjen e ujit duhet vendosur ujëpirset një për dy krerë.

Objektet për dele dhe dhi

Për rritje të drejtë dhe për arsye ekonomike, është e rëndësishme që të sigurohet vend adekuat për vendosje të deleve dhe të dhive. Në strukturë të fermave të deleve dhe të dhive duhet të hyjnë këto objekte:

1. Ferma e deleve (qengjat, rrunëzat dhe rrunëzakët, kecat, ftujat, delet dhe dhitë në laktacion, delet dhe dhitë shterpa si dhe deshët dhe cjalet)
2. Vendi për pjellje
3. Hapësira për mjelje

Figura 73. Mjelja e deleve

4. Hapësira për vendosjen e ushqimit (sanës dhe koncentratit)
 5. Padokun
 6. Plehërishtën si dhe basenet për silazh.
- Gjatë ngritjes së fermës duhet pasur parasysh:

- Zgjedhjen e drejtë të lokacionit
 - Ujin, rryme dhe infrastrukturën rrugore
- Përveç tjerash, duhet siguruar shtroj të mirë dhe të mjaftueshme, ndriçim të mjaftueshëm, hapësirë të nevojshme për grazhde, si dhe hyrje dhe dalje komode. Madhësia e fermës për vendosjen e bagëtive

të imta varet nga kapaciteti dhe drejtimi i prodhimit.

Figura 74. Fermë dy krahëshe për dele

Me rëndësi të veçantë është sigurimi i hapësirës së nevojshme dhe vendqëndrimit për dele dhe dhi e cila varësisht prej kategorisë duhet të jetë:

- Për desh dhe cjepe 1.5 – 2 m²
- Dele më qengja dhe dhi më keca – 2 – 2.2 m²
- Dele dhe dhi – 1.2 – 1.5 m²
- Qengja dhe keca – 0.4 – 0.5 m²
- Rrunëza dhe ftuja -0.7 – 0.9 m².

Figura 75. Vendqëndrimi për dele

Figura 76. Shtroja e nxehtë tek dhitë

Kujdes të veçantë duhet pasur në ndriçim të fermës, që për 20 m² dysHEME duhet siguruar 1 m² ndriçim (dritare).

Grazhdet për marrje të ushqimit vendosen brenda në fermë dhe ata mund të jenë lëvizës dhe statik, ku e rëndësishme është që të sigurohet sipërfaqe e mjaftueshme e grazhdit për marrje të ushqimit e cila varet nga kategoria e kafshës dhe duhet t'i ketë këto përmasa:

- 35 – 40 cm për dele dhe dhi
- 15 – 20 cm për qengja dhe keca

Figura 77. Grazhdet për marrjen e ushqimit tek delet

Figura 78. Vendqëndrimi për keca më grazhde

- 50 cm për desh dhe cjeper
- Rrunëza dhe ftuja 30 – 35 cm.

Gjerësia e grazhdit është e njëjtë për të gjitha kategoritë. Lartësia e grazhdit nga dysHEMEJA duhet të jetë 40 cm, ndërsa thellësia e grazhdit 20 – 30 cm

Duhet siguruar edhe ujë të nevojshëm në aspektin sasior dhe cilësor ku për një koke deleje dhe dhie është e nevojshme rreth 10 l ujë në ditë e për qengja dhe keca rreth 3 – 5 l ujë në ditë.

Objektet për kuaj

Fermat paraqesin vendin për strehim të llojeve të ndryshme të kafshëve. Përmes strehimit të kuajve në stalla, ata mbrohen nga ndikimi direkt i kushteve të pa përshtatshme klimatike dhe temperaturave të larta, të cilat mund të kenë ndikim në kondicionin, riprodhimin dhe shëndetin e kuajve. Temperaturat optimale në stalla janë 10 - 15 °C, Kurse lagështia relative e ajrit rreth 65 %. Para ndërtimit duhet pasur kujdes që pjesa e ngushtë e stallës të jetë e drejtuar në drejtim të fryrjes së erërave dhe të ndërtohet nga materiali ndërtimor sa ma i lirë, por i fortë dhe funksional. Vendqëndrimi i kalit duhet të jetë i ngritur më lartë në krahasim me pjesën tjetër të stallës dhe të ketë hapësirë të mjaftueshme

për lëvizje, respektivisht për marrje të ushqimit dhe pirje të ujit.

Figura 79. Ferma e kuajve

Normat për kafshë mesatare me masë trupore prej 500 – 600 kg. dhe për mënyrën e mbajtjes së fiksuar janë :

1. Vendi i qëndrimit
 - Gjatësia 2.8 – 3.8 m
 - Gjerësia 1.5 – 1.7 m
2. Gjerësia e korridorit
 - Vendosija në një rend 1.8 – 2.5 m
 - Vendosija në dy rende 2 – 3 m
3. Lartësia e stallës 2.8 – 3.5 m
4. Hapësira ajrore 20 – 40 m³
5. Gjerësia e grazhdit 0.4 – 0.5 m

Lartësia e objektit varet nga madhësia e tij dhe kushtet klimatike, dyert dhe dritaret duhet të sigurojnë hyrje dhe ajrosje normale. Për ventilim shërbejnë vrimat e hapura në mur menjëherë nën kulm, dysHEMEJA preferohet të jetë nga argjila. Në hergjele, në vend të stallave, ndodhen të ashtuquajturat stalla të lira ku kafshët fiksohen vetëm gjatë kohës së të ushqyerit, kurse kohën tjetër e kalojnë të lirë nëpër një hapësirë prej 7 – 7 metër për kafshë.

Disa nga tipet e ergjeleve

Figura 80. Ergjelet

Figura 81. Tip ergjele për riprodhim

Figura 82. Tip ergjele për rekreacion

Figura 83. Tip ergjele për gara

Objektet për derra

Cikli i prodhimitarisë së derrave, si dhe prodhimtaria e mishit të derrit në ferma të mëdha industriale apo në njësit prodhuese më të vogla, zhvillohet në faza të ndryshme teknologjike dhe në objekte të posaçme, sa i përket vendosjes dhe mënyrës së kultivimit, distribuimit të ushqimit, të ushqyerit, pirjes së ujit si dhe specifikave të tjera varësisht nga kategoria e derrave. Pra, sipas qëllimit të kultivimit të derrave, objektet për strehimin e tyre ndahen në këto grupe :

1. Objektet për vendosjen e dosave gjatë fazës së paraqitjes së afshit dhe numrit adekuat të harqeve për birësimin e tyre
2. Objektet për vendosjen e dosave të barrësuara deri në fazën kur pritet pjellja
3. Objektet për vendosjen e dosave gjatë fazës së pjelljes dhe laktacionit
4. Objektet për vendosjen e gicave pas shkëputjes
5. Objektet për vendosjen e derrave për majmëri
6. Objektet për vendosjen e derrkucëve ferma dhe meshkuj për riprodhim

Sipas mënyrës së organizimit të prodhimitarisë së derrave ekzistojnë dy tipe të fermave

1. Tipi më cikël të mbyllur të prodhimitarisë (prodhimi i dosave dhe harqeve, prodhimi i

gicave dhe derrave, dhe përpunimi industrial i mishit).

2. Tipi më cikël jo të mbyllur të prodhimitarisë, gjegjësisht fermat e derrave për majmëri.

Prodhimtaria bashkëkohore e derrave bazohet në shfrytëzimin racional të vendit për vendosje e kategorive të ndryshme të derrave, kryesisht në dëm të komoditetit të tyre. Kjo posaçërisht zbatohet të prodhimtaria e gicave dhe derrave për majmëri

Me rëndësi të veçantë është sigurimi i sipërfaqes së nevojshme në bokse për kategori të derrave, e cila duket kështu soji :

- Për gica varësisht nga mosha - 0.10 – 0.45 m²
- Derrat në trashje - 0.60 – 0.70 m²
- Dosat barëse - 2.3 – 2.5 m²
- Dosat individualisht 2.2 -2.6 m²
- Dosat në grupe - 1.5 m²
- Harqet - 5.5 – 6 m²

Bokset për të gjitha kategoritë e derrave janë prej shufrave të metalit. Përveç tjerash duhet siguruar edhe sipërfaqe e nevojshme për marrjen e ushqimit dhe sasi e nevojshme e ujit për pirje dhe për pastrimin e fermës. Përafërsisht sasia e nevojshme e ujit të pirjes duhet të sillet nga 3 -10 l ujë në ditë, varësisht nga kategoria. Tipi i ujëpirëseve duhet të jetë formë pjate apo nipel. Rëndësi të veçantë duhet kushtuar edhe mikroklimatit në stallë ngase kategoritë e reja të derrave janë mjaftë të ndjeshme.

Figura 84. Ferma për derra

Objektet për shpezë

Teknologjia e prodhimit të vezëve për çelje

Kultivimi i hibrideve të lehta dhe të rënda për prodhimin e vezëve për çelje, gjegjësisht kultivimi i prindërve paraqet një prodhimtari të specializuar që kërkon kujdes të posaçëm. Gjatë kultivimit të prindërve duhet pasur kujdes duke filluar nga kultivimi i kategorive të reja, sepse kjo fazë ka ndikim të posaçëm në shprehjen e aftësive prodhuese të prindërve gjatë fazës prodhuese.

Objektet për pula vojse- për këtë kategori të shpendëve, objektet duhet të jenë plotësisht të izoluar dhe të mbrojtura nga sëmundjet e ndryshme infektive, si dhe në to duhet të kultivohet vetëm një hibrid, respektivisht vetëm një kategori e shpendëve. Këto objekte që janë të karakterit të plotë industrial, duhet t'i plotësojnë të gjitha kushtet e vendosjes, kujdesit dhe të ushqyerit, në mënyrë që të arrihet prodhimtaria maksimale e vezëve për çelje, fekonditeti i tyre sa më i lartë dhe vitaliteti i lartë i zogjve, qoftë për prodhimin e vezëve për konsum apo të brojlerëve. Për këtë drejtim të prodhimtarisë bëhet seleksionim më i ashpër në mënyrë që prodhimtaria të jetë sa më rentabile

Organizimi i kultivimit të çiftëve prindër mund të bëhet në dy mënyra:

1. Kultivimi duke filluar nga mosha njëditore e zogjve deri në fund të prodhimtarisë; dhe
2. Kultivimi duke filluar nga mosha e zogëzave dhe gjelave 18 javësh deri në fund të prodhimtarisë.

Mënyra e parë e kultivimit të prindërve bazohet në sistemin **"të gjitha brenda të gjitha jashtë"** në të njëjtën kohë dhe, në këtë mënyrë, i largohemi stresit që paraqitet gjatë transportit dhe manipulimit më zogëzat dhe gjelat 18 javësh. Mirëpo, rreziku nga sëmundjet e ndryshme është më i madh, sepse në të njëjtën shtrojë kultivohen prindërit gjatë rritjes dhe prodhimtarisë së vezëve.

Mënyra e dytë e mbajtjes bazohet në vendosjen e prindërve në objekte të pastruara dhe të përgatitura, nga mosha 18 javësh kur edhe bëhet zgjedhja dhe vaksinimi i tyre.

Objektet për këtë tip të prodhimtarisë më së shpeshti janë të kapacitetit 5-7 mijë prindër (meshkuj dhe femra) varësisht nga hibridi më sipërfaqe prej rreth 1000 m². DysHEMEJA duhet të jetë nga betoni ose asfalti dhe e ngritur nga toka rreth 30 cm në mënyrë që të evitohet hyrja e lagështisë së jashtme në objekt.

Temperatura e objektit - varet nga termoizolimi i objektit, drejtimi i erërave dhe sistemi i ngrohjes së objektit. Temperatura optimale për këtë kategori të shpendëve është 18-22°C, temperatura minimale 10°C, kurse maksimale rreth 26°C.

Lagështia e ajrit - duhet të jetë 65-75%. Pirja e ujit organizohet përmes pirësive të plastikës dhe për çdo 50 shpendë duhet të vendoset një pirëse e ujit, e cila duhet të ngrihet deri në lartësinë e shpinës së shpendëve.

Ventilimi – po ashtu është ndër faktorët kryesor për prodhimin e suksesshëm të vezëve për çelje dhe kapaciteti optimal i ventilatorëve është nëse ata sigurojnë rreth 5 m³ ajër/orë për 1 kg të masës së gjallë të prindërve në çdo pjesë të objektit.

Ndriçimi - programi i ndriçimit është i posaçëm për çdo hibrid dhe jepet nga prodhuesi ose eksperti i kësaj fushe. Këtij programi duhet përmbajtur më përpikëri, sepse është e njohur që ndriçimi ka ndikim të posaçëm në intensitetin e vajtjes.

Deri në fund të javës së 18, shpendët për riprodhim zakonisht kultivohen 8 orë në ditë, kurse pas kësaj moshe gjatësia e ndriçimit shtohet për gjysmë orë në javë, deri sa të arrihet ndriçimi në gjatësi prej 15 orëve, apo maksimum 17-18 orë në ditë (varësisht nga hibridi) dhe kjo vazhdon deri në fund të prodhimtarisë.

Intensiteti i ndriçimit të prindërit preferohet të jetë rreth 3,5 Ë/m² të dyshemesë. Në një regjim të tillë të ndriçimit, shpendët e kësaj kategorie janë më të qeta dhe shpenzojnë më pak ushqim dhe energji në krahasim me objektet ku intensiteti i ndriçimit është më i lartë, kur edhe mund të vërehet nervozë të shpendët.

Të ushqyerit - preferohet të ushqyerit përmes konvejerit automatik në dysheme dhe çdo individ duhet siguruar hapësirë të mjaftueshme ushqyese. Për prindërit e materialit të lehtë kjo hapësirë duhet të jetë rreth 10 cm, kurse tek ata të materialit të rëndë rreth 15 cm. Shpejtësia optimale e zinxhirit transportues duhet të jetë rreth 15 m/minutë. Nëse shfrytëzohen enët plastike të ushqimit, duhet llogaritur në rreth 20 individë për një enë me diametër prej 50 cm.

Figura 85. Vendqëndrimi për pula.

Shtrofullat ose furriqet - zakonisht janë të përbashkëta, të vendosura në një ose dy rende dhe për çdo 5 pula një furrik. Dimensionet e furrikut për prindërit e materialit të rëndë duhet të jenë: gjerësia 30 cm, thellësia 35 cm dhe lartësia 25 cm, kurse për prindërit e materialit të lehtë: gjerësia 30, thellësia 30 dhe lartësia 25 cm. Furriqet janë të vendosura njëra mbi tjetrën, dhe furriku i parë duhet të jetë në lartësi prej rreth 30 cm mbi dysheme, kështu që pragu më i ulët ku hipin shpendët duhet të jetë në lartësi maksimale prej 45-50 cm.

Preferohet që furriqet të vendosen në gjatësinë e mureve, kurse në objektet më gjerësi më të madhe, në mënyrë që të eliminohet shpërndarja e vezëve nëpër objekt. Bateritë e furriqeve mund të vendosen në pjesën e mesme të objektit në dy rende të kthyera kah njëra-tjetra më pjesën e pasme Hibridet e rënda për prodhimin e vezëve për çelje shfrytëzohen 10-11 muaj, kurse hibridet e lehta 11-12 muaj.

Pulat të cilat vendosen në objektin prodhues në moshën 18 javësh, në qoftë se deri në këtë kohë kanë qenë të ndara sipas gjinisë, duhet të bashkohen në raport 1:10 ose 1:11.

Prindërit mund të kultivohen në tërë sipërfaqen e objektit, por më së miri është që objekti përmes rrjetës së telit të ndahet në 5-6

pjesë, në këtë mënyrë të mundësohet kontrollimi më i mirë i shpendëve.

Në fazën e prodhimtarisë maksimale të vezëve prindërit e rëndë harxhojnë mesatarisht 155-165 g ushqim në ditë, kurse prindërit e lehtë 125-135g. Shpenzimi i ujit është 250-280 cm³ për një pulë.

Prodhimtaria e vezëve - hibridet e lehta fillojnë të japin vezë në moshën 22 javësh, kurse ato të rëndat në moshën 24 javësh. Pas dy javësh, prodhimtaria arrin nivelin në 80%. Gjatë fazës së prodhimtarisë nga hibridet e lehta merren 200-220 vezë për pulë, kurse nga ato të rëndat 150-160 vezë. Vezët duhet të grumbullohen së paku 3-4 herë në ditë. Vezët e grumbulluara duhet të vendosen në ambalazh të posaçëm për këtë qëllim dhe të përcillen në depon e posaçme më kushte optimale të mikroklimës, gjegjësisht më temperaturë rreth 18°C dhe lagështi të ajrit 75-85%. Para së të dërgohen vezët në stacionin e inkubatorëve, duhet të dezinfektohen.

Nëse ambalazhi për paketim është nga kartoni mund të shfrytëzohet vetëm njëherë, kurse ai nga materiali plastik pas dezinfektimit mund të përdoret përsëri.

Figura 86. Vojtja ne vendqëndrime pa kafaze.

Evidenca - për çdo objekt dhe çdo grup të shpendëve duhet të mbahet evidenca ditore e prodhimtarisë së vezëve, numrit të

ngordhjeve, shpenzimit të ushqimit, temperaturës dhe lagështisë së ajrit, në mënyrë që të kemi parasysh nivelin e shfrytëzimit të kapacitetit prodhues të shpendëve.

Në fund të ciklit prodhues shpendët largohen nga objekti dhe ai hollësisht përgatitet për pranimin e tufës së re të shpendëve.

Mbajtja në sistemin e dyshemesë

Ky sistem bazohet në mbajtjen e hibrideve në shtrojë të thellë apo edhe në sistemin e trinave, të cilat mund të jenë metalike ose të drurit. Në sistemin e tillë të mbajtjes duhet planifikuar në vendosjen e 6 pulave vojse në 1 m² të sipërfaqes së objektit. Të gjitha veprimet, si: të ushqyerit, ndriçimi, pajisjet etj., duhet t'u përshtaten kërkesave të hibridit të caktuar.

Sistemi i mbajtjes në dysheme të pulave vojse për vezë për konsum, gati nuk aplikohet fare për shkak të të metave që i ka në krahasim me sistemin e mbajtjes në kafaz. Këto të meta, pos tjerash janë: shfrytëzimi i objektit është më i ulët për 4-5 herë, numri i vezëve të përlyera është më i madh, vazhdimisht duhet larguar shtrojnë e përlyer, gati është i pa mundur mekanizimi i grumbullimit të vezëve, kështu që nevojitet shumë më tepër fuqi punëtore, etj

Mbajtja në sistemin e kafazit (bateri)

Sot, si tek në po ashtu edhe në botë, më së tepërmi aplikohet sistemi i mbajtjes së pulave për vezë për konsum në bateri.

Bateritë mund të jenë disa katëshe (etazhë), zakonisht 3, por mund të jenë edhe 5 katëshe.

Figura 87. Ferme tipike për pula vojse

Figura 88. Ferme tipike për pula vojse.

Kafazet janë të ndarë mes veti dhe më madhësi prej 50 cm, në të cilët zakonisht vendosen nga 5 pula. Bateritë janë të konstruara nga materiale të ndryshme, që më së shpeshti janë nga metali dhe teli, por mund të jenë edhe nga alumini dhe plastika.

Ato mund të jenë të kapaciteteve të ndryshme dhe më shkallë të ndryshme të mekanizimit. Pjesa e poshtme e kafazit, në të gjitha tipet e baterive, është prej teli dhe e ngritur nga dyshemeja, prej nga fekalet kalojnë në shiritin e plastikës, apo drejtpërsëdrejti në dysheme, varësisht nga mënyra e organizimit të largimit të plehut. Po ashtu, pjesa e poshtme e kafazit është e pjerrët, në mënyrë që vezët pas pjelljes të largohen nga pula në mënyrë që ajo të mos ketë mundësi t'i dëmtojë.

Sistemi i të ushqyerit - ushqimi i posaçëm për këtë kategori të shpendëve, i cili arrin nga fabrikat e ushqimit të kafshëve, vendoset në silose të posaçme më kapacitet 15-20 tonelata, të cilët ndodhen anash objektit ose para tij. Nga silosi, përmes transportierëve të posaçëm, ushqimi arrin deri të pajisjet për shpërndarje në objekt, të cilat ndodhen në çdo rend të baterive dhe të ndara për çdo etazhe. Përmes transportierëve, ushqimi në mënyrë automatike shpërndahet në tërë objektin.

Sistemi i ujit - është i rregulluar në mënyrë automatike përmes sistemit të nipave, të cilat janë të vendosura në çdo kafaz. Uji nga ujësjellësi arrin në medikator të cilët janë të vendosur mbi lartësinë e baterive dhe përmes gypave uji nga medikatorët arrin me rënie të lirë në rezervarët e vegjël të cilët ndodhen në fillim të çdo baterie dhe të çdo etazhe. Roli i medikatorëve është që përmes tyre të sigurojmë një sasi të ujit rezervë dhe për përzierjen e medikamenteve apo vaksinave të cilat shpendëve mund tu jepen përmes ujit.

Uji nga rezervarët e vegjël përmes gypave të posaçëm, pa pasur fare kontakt më ajrin (pa u përlyer) arrin në nipla, prej nga e shfrytëzojnë shpendët. Në këtë mënyrë, nëse pirëset automatike të ujit janë në rregull, nuk do të ketë derdhje të ujit dhe as ngritje të lagështisë relative të ajrit në objekt, siç është rasti të mënyra e mbajtjes në dysheme.

Temperatura dhe lagështia e ajrit - temperatura e ajrit në objektet për kultivimin e pulave për vezë për konsum, duhet të jetë rreth 20°C, më variacion prej $\pm 2^\circ\text{C}$. Temperatura minimale për këtë kategori të shpendëve është rreth 15°C, kurse ajo maksimale rreth 26°C. Në kushtet normale klimatike të vendit tonë, kjo temperaturë arrihet përmes ventilimit normal dhe temperaturës që e liron organizmi i pulave.

Për këtë arsye, në këto objekte nuk ka nevojë për nxehje plotësuese. Temperatura në objekt duhet të kontrollohet së paku 3 herë në ditë, kurse rregullimi i saj dhe ventilatorëve bëhen në mënyrë automatike, përmes termostatit. Lagështia relative e ajrit, në këto objekte, duhet të jetë në kufijtë prej 65-75%. Në qoftë se lagështia e ajrit është më e ulët ose më e lartë nga optimalja, do të ndikoj dëmshëm si në prodhimtari, po ashtu edhe në shëndetin e shpendëve.

Ventilimi - paraqet njërin prej kushteve elementare për arritjen e prodhimtarisë maksimale dhe ruajtjen e shëndetit të shpendëve. Ventilimi duhet të përfshijë tërë sipërfaqen e objektit, por duhet pasur kujdes që funksionimi i tij të mos krijojë shkujë. Pulës së rritur i nevojiten rreth 4-5 m³ ajër të freskët në orë për çdo kg të masës trupore. Nëse merret masa trupore finale e pulave për vezë (rreth 2,2 kg), atëherë del së për çdo pulë duhet siguruar nga 9-11 m³ ajër të freskët në orë.

Ventilimi bëhet përmes ventilatorëve të vendosur në çati të objektit, kurse në objektet më kapacitet më të vogël, ventilatorët mund të vendosen edhe në muret anësore të objektit. Preferohet që të shfrytëzohen ventilatorët më shumë shpejtësi, në mënyrë që ventilimi t'u përshtatet kushteve klimatike.

Ndriçimi - për këtë lloj të prodhimtarisë, ndriçimi është njëri ndër faktorët kryesorë për arritjen e prodhimtarisë maksimale. Objektet bashkëkohore, zakonisht ndërtohen pa dritare në mënyrë që ndriçimin ta kemi nën kontroll, sa i përket intensitetit dhe zgjatjes së tij. Ndriçimi në fermat e kësaj kategorie të pulave duhet të jetë i normuar, sa i përket intensitetit dhe kohëzgjatjes, kështu që gjatë fazës së prodhimtarisë së vezëve ai duhet të jetë më intensitet rreth 3 Ëat në 1 m², varësisht nga hibridi.

Figura 89. Ujëpirëset ne kafaze te pulave.

Tabela 15. Programi i ndriçimit për pula për vezë për konsum (Hibridi ISABROËN).

Mosha e pulave, Javë	Gjatësia e dritës, orë/ditë	Intensiteti i ndriçimit	
		Ëat/m ²	Lux
19	12,30	3	10-30
20	13,00	3	10-30
21	13,30	3	10-30
22	14,00	3	10-30
23	14,30	3	10-30
24	15,00	3	10-30
Pas javës 24	15,00	3	10-30

Poçet elektrike duhet të vendosen në nivelin e etazhës së epërme (rreth 1 m nën tavan), në mënyrë që të ndriçohet njëtrajtësisht i tërë objekti.

Kohëzgjatja e ndriçimit varet nga mosha, faza e vajtjes dhe hibridi. Kështu në moshën 18 javësh, zakonisht zogëzat mbahen 12 orë në ditë, kurse gjatë fazës së prodhimtarisë, gjatësia e ndriçimit vjen duke u rritur dhe në fund arrin në 15-17 orë në ditë, varësisht nga hibridi.

Masa trupore e pulave - është tregues i rëndësishëm i gjendjes shëndetësore dhe prodhimitarisë normale. Masa trupore e pulave 18 javësh varet nga hibridi dhe kujdesi gjatë rritjes në fermën amë.

Tabela 16. Masa trupore e pulave gjatë fazës së vajtjes.

Mosha në javë	Masa trupore, g
18	1450
20	1610
22	1740
24	1800
26	1910
28	1950
30	1980
40	2100
50	2150
60	2180
70	2200

Prodhimtaria e vezëve - pulat vendosën në objektin prodhues në moshën 18 javësh, kurse vajtja fillon në moshën 20 javësh (rreth 11%). Në javën e 22 intensiteti i vajtjes e kalon 50%, maksimumi arrihet në javën e 27 (94-95%) dhe zgjat deri në javën 31.

Zvogëlimi i vajtjes nën 80% ndodh në javën e 58 kurse në javën e 72 vajtja zvogëlohet nën 70%. Kështu nga pulat vajtse për vezë për konsum, deri në fund të vajtjes (12-13 muaj), merren 300-310 kokrra vezë, varësisht nga hibridi, masa mesatare e të cilave është rreth 61-63 g.

Teknologjia e trashjes së zogjve (brojlerët)

Trashja e zogjve në mënyrë industriale është duke u zhvilluar dhe përhapur në tërë botën me intensitet të lartë.

Brojleri paraqet zogun e trashur për therje, të hibrideve të rënda, i kultivuar në mënyrë industriale që brenda 42-50 ditëve e arrin

masën e gjallë trupore prej 2,0-2,5 kg. Në këtë mënyrë objektet shfrytëzohen racionalisht dhe brenda vitit në të njëjtin objekt mund të prodhohen rreth 5,5 - 6 turnuse të zogjve.

Trashja fillon me zogjtë njëditorë meshkuj dhe femra, në sistemin e dyshemesë, por mund të organizohet edhe majmëria në sistemin e kafazit.

Kapaciteti i objekteve për kultivimin e brojlerëve është i ndryshëm dhe mund të jetë prej 16.000-18.000 zogj për një turnus, kurse tek në ekonomitë private ekzistojnë objektet me kapacitet prej 10.000 zogj, të cilët janë treguar si mjaft rentabil.

Transportimi - zogjtë njëditor janë të ndjeshëm ndaj transportit, prandaj mjeti transportues duhet të jetë i pajisur me aparaturën për rregullimin e mikroklimës. Mjeti transportues duhet të ketë ventilim në mënyrë që të qarkulloj sasi e mjaftueshme e ajrit të freskët dhe temperatura e ajrit duhet të jetë rreth 32°C.

Pas çeljes, zogjtë e përgatitur për transportim, duhet të vendosen në pako të kartonit me dimensione standarde dhe të posaçme për këtë qëllim. Në pako vendosen nga 100 zogj të ndarë në 4 pjesë përmes kartonit, kurse në pjesët anësore të pakos ndodhen vrimat për ajrosje. Këto pako përdoren vetëm njëherë, e pastaj duhet të hidhen (të digjen).

Përgatitja dhe mbushja e objektit - para se të arrijnë zogjtë në objekt, duhet kontrolluar funksionimin e ajrosjes, nxehjes dhe ndriçimit. Në objektin më parë të pastruar dhe dezinfektuar, duhet të futet shtroja në tërë sipërfaqen me trashësi 8-15 cm. Si material për shtresë mund të përdoren: hedhat e sharrës, kashta e grimcuar, lëvozhga e orizit etj. Pastaj në objekt vendosen pajisjet për dhënien e ujit dhe të ushqimit, si ato të përkohshme po ashtu edhe pajisjet e përhershme. Pas kësaj kryhet dezinfektimi i

fundit (zakonisht tymosja më formalin) dhe objekti mbyllet deri në momentin e pranimit të zogjve.

Objekti duhet të ngrohet 24 orë para se të arrijnë zogjtë në temperaturë 33-35°C. Ditëve të para shfrytëzohet vetëm 1/3 ose 1/4 e objektit duke e ndarë atë më folie të plastikës apo më ndonjë material tjetër. Që të mos grumbullohen zogjtë në një vend (shprehi e tyre gjatë çeljes dhe transportit) dhe të kemi mundësi më të mirë për komunikim, gjatë javës së parë (në disa raste vetëm 4 ditët e para deri sa të bëhet vaksinimi i parë kundër mortajës së shpendëve) vihen rrathët nga lesioni në lartësi 25-35 cm dhe diametër 3-4 m. Në një rrathë të tillë vendosen 1.000-2.000 zogj.

Zogjtë që arrijnë nga stacioni i inkubatorëve së pari duhet të vendosen në paradhomë të objektit për trashje dhe në një tavolinë të mbuluar më mbështjellëse të bardhë duhet bërë seleksionimin e tyre ekspertët përkatës duke e sjellë nga një pako më radhë. Në këtë mënyrë zogjtë jo vital, të lënduar dhe më të meta të tjera nuk duhet të futen në objekt. Po ashtu duhet pas kujdes edhe në hibridin e zogjve për trashje, sepse mund të ndodh që nga stacioni i inkubatorëve të arrijnë zogj jo të përshtatshëm për trashje, siç ka ndodhur në disa raste në prodhimtarinë e gjerë.

Temperatura - në prodhimtarinë e brojlerëve objektet duhet të ngrohen përmes termogjenëve (ngrohje më dru, thëngjill ose naftë) apo përmes kaloriferëve (ngrohje më rrymë elektrike) pasi që gjatë majmërisë, e posaçërisht ditëve të para duhet të sigurohet temperaturë e lartë për zhvillimin normal të tyre. Kështu në ditën e parë të vendosjes së zogjve në objekt duhet t'u sigurojmë temperaturën prej 33-35°C, kurse më vonë ajo ndryshon, varësisht nga faza e majmërisë.

Tabela 17. Temperatura e ajrit, °C

Java	Temperatura	Java	Temperatura
I	32	V	24
II	30	VI	22
III	28	VI	20
IV	26		

Lagështia relative e ajrit - gjatë fazës së parë të trashjes (muajin e parë) preferohet që lagështia relative e ajrit të jetë 50-70%, kurse në fazën e dytë 60-70%. Pasi që lagështia relative e ajrit zakonisht është e varur nga temperatura, rregullimi i saj duhet të bëhet përmes nxehjes dhe ventilimit të objektit. Shtroja, që është si burim i ngritjes së lagështisë relative të ajrit, duhet të kontrollohet çdo ditë dhe nga vendet ku është lagur ose përlyer duhet të largohet nga objekti. Po ashtu nevojitet që shtroja kohë pas kohe të përzihet.

Ventilimi - duhet të funksionoj gjatë tërë kohës pa pengesa, më intensitet rreth 3,6 m³/orë për 1 kg të masës trupore të zogjve, por nuk duhet lejuar që në zonën e zogjve, si pasojë e ventilimit, të krijohet shkuja.

Ndriçimi - edhe në prodhimtarinë e brojlerëve është ndër faktorët kryesor, pasi që e stimulon rritjen e tyre. Ndriçimi të brojlerët zgjatë 24 orë duke filluar nga dita e parë e deri në fund të trashjes, kurse intensiteti i ndriçimit ndryshon varësisht nga faza e majmërisë

Tabela 18. Intensiteti i ndriçimit, ë/m².

Java	Intensiteti	Java	Intensiteti
I	3.0	V	1.0
II	2.5	VI	0.5
III	2.0	VI	0.5
IV	1.5		

Shfrytëzimi i objektit - për shfrytëzimin efikas të objektit dhe pajisjes si dhe efekteve më të favorshme ekonomike të majmërisë, duhet të vendosen 17-18 zogj për 1 m² të objektit. Pasi që normalisht mortaliteti i zogjve gjatë majmërisë është deri 5%, në zbrazje të objektit do të ngelin rreth 17,1 zogj në 1 m², që paraqet hapësirë të mjaftueshme për zogjtë e rritur. Po ashtu nuk është e dëshirueshme që për 1 m² të ketë mbi 35 kg masë të gjallë trupore të brojlerëve, e veçanërisht në stinën e verës dhe kur nuk funksionon mirë sistemi i ventilimit.

Për hir të shfrytëzimit racional të energjisë, gjatë javës së parë shfrytëzohet 1/3 deri 1/4 e objektit; javën e dytë 1/2; javën e tretë 2/3; kurse prej javës së katërt e deri në fund të trashjes shfrytëzohet e tërë sipërfaqja e objektit. Kjo mjaft varet edhe nga rritja dhe zhvillimi i zogjve gjatë fazës së majmërisë.

Zbrazja e objektit - bëhet në mes ditës së 45-50, varësisht nga pesha finale e brojlerëve, gjegjësisht prej atëherë kur masa trupore mesatare arrin rreth 2.500 g. Preferohet që zbrazja të bëhet gjatë natës dhe duke siguruar numër të mjaftueshëm të punëtorëve, në mënyrë që ky proces të kryhet për një kohë sa më të shkurtër. Ushqimi duhet t'u largohet 12-24 orë para therjes.

Zogjtë për therje vendosen në kafaz të posaçëm prej plastike, që varësisht nga masa trupore e brojlerëve, largësia e vendit për therje (thertores) dhe kushtet klimatike në një kafaz mund të vendosen 10-14 brojler të cilët transportohen më mjete të zakonshme transporti.

Nga objekti për majmëri e deri në thertore brojlerët duhet të arrijnë sa më parë, sepse në të kundërtën do të ketë humbje në masë trupore dhe mund të ketë mortalitet të lartë të tyre. Transportimi i tyre mbi 100 km nuk preferohet, pos në raste të jashtëzakonshme.

PYETJE

1. Gjatë ndërtimit të fermës në çka duhet të kihet parasysh?
2. Në sa lloje sistemesh vendosen gjedhet në fermë?
3. Çka është padoku?
4. Sa sipërfaqe e dyshemesë kërkohet për vendosje e qengjave dhe kecave?
5. Sa metër katro i nevojitet kalit për vendosjen në fermë?
6. Si ndahet objektet për vendosje e derrave ?
7. Sa duhet të jetë temperatura brenda në fermat e pulave vojse?
8. Çka janë furriqet?
9. Çka është bateria?
10. Sa peshë kanë pulat në moshë 18 muajsh?

KAPITULLI I DHJETË MASAT LEGJISLATIVE, APLIKIMI DHE ZBATIMI I TYRE NË LËMIN E BLEGTORISË

Ne kuadër të kësaj teme do të japim disa nga legjislacioni primar dhe sekondar më anë të së cilave rregullohet baza ligjore e veprimtarisë dhe aktivitetëve në kuadër të sektorit të blegtorisë.

Qëllimi kryesor i masave legislative në lëmin e bujqësisë është rritja e të ardhurave të fermave bujqësore përmes rritjen e produktivitetit të bujqësisë. Gjithsesi, kjo do të arrihet duke siguruar një mjedis që inkurajon feramat blegtorale për zgjerim dhe të kenë qasje në shërbimet e nevojshme. Gjithashtu, masave legislative në lëmin e bujqësisë kane një rol për të formuluar politikën për zhvillim rural brenda dhe jashtë sferës blegtorale. në vijim janë të dhëna disa nga legjislacioni ekzistues në Kosovë:

Ligji për Blegtorinë e Kosovës, Nr. 2004/33, i shpallur më Rregulloren e UNMIK-ut, Nr. 2004/39, më dt. 14 tetor 2004;

Ligji për Kujdesin ndaj Kafshëve Nr. 02/L-10, i shpallur më Rregulloren e UNMIK-ut Nr. 2005/24, më dt. 09 maj 2005; Plani për Zhvillim Rural dhe Bujqësor 2010-13, Shtator 2010;

Ligji për Bujqësi dhe Zhvillim Rural Nr. 03/L-098, i dekretuar më Dekretin Nr. DL-015-2009, më dt. 01 korrik 2009;

Ligji për Ushqim Nr 03/L-016, i dekretuar më Dekretin Nr. DL-004-2009, më dt. 06 mars 2009;

Ligji për Inspektoratin Bujqësor Nr. 03/L-029, i dekretuar më Dekretin Nr. DL-065-2008, më dt. 13 dhjetor 2008;
Ligji për Bujqësinë Organike Nr. 02/L-122, i shpallur më Rregulloren e UNMIK-ut Nr. 2008 2, më dt. 08 janar 2008;

Ligji për Bletari Nr. 02/L-111, i shpallur më Rregulloren e UNMIK-ut 2008/5, më dt. 08 shkurt 2008;

Ligji për Peshkatari dhe Akuakulturë Nr. 02/L-85, i shpallur më Rregulloren e UNMIK-ut 2006/58, medt. 20 dhjetor 2006;
Ligji për Kooperativat e Bujqve Nr. 2003/9, i shpallur më Rregulloren e UNMIK-ut Nr 2003/21, më 23 qershor 2003;

Ligji për Veterinarinë Nr. 2004/21, i shpallur më Rregulloren e UNMIK-ut Nr. 2004/28, më dt. 30 korrik 2004, etj.

Një pjese e madhe e masave legislative janë të rregulluar përmes rregulloreve të ndryshme apo udhëzimeve administrative të cilat bazën e këtyre masave rregullative e gjejnë në ligjet e aprovuara përkatëse.

MASAT PËR PËRPARIMIN E BLEGTORISË

Masat legislative, aplikimi dhe zbatimi i tyre në lëmin e blegtorisë

Për zhvillim dhe përparim të mirëfilltë të bujqësisë e në veçanti blegtorisë duhen aplikuar metoda, ligje dhe rregullore të mirëfillta konform atyre të aplikueshme nga UE. Pra, me ligj duhet rregulluar prodhimtaria dhe vlera riprodhuese e kafshëve shtëpiake, pjelloria e tyre, licencimi i fermerëve dhe bagëti të tyre, kushtet zooteknike, zoohigjenike, kushtet e mbajtjes etj. Gjithashtu me ligj dhe rregullore duhet rregull dhe përcaktuar vlerat mbarështuese të kafshëve, evidencat,

matrikulimi dhe identifikimi tyre konform rregullave të UE. Për zbatim të këtyre ligjeve duhet funksionuar organet e inspektionit shtetëror, dhe fare në fund në mos zbatim dhe aplikim të këtyre masave të ndërmerren edhe masa ndëshkuese të parapara më ligj, gjithmonë të bazuara në ligjet e UE.

Roli i institucioneve blegtorale i dhe arsimimit profesional, të mesëm dhe të lartë.

Rezultatet e punës në fushën e prodhimtarisë blegtorale zanafillën duhet ta kenë në institucionet përkatëse shtetërore të një vendi. Institucionet e posaçme blegtorale duhet organizuar prodhimtarinë në bazë të programeve nga regjistri i uniformuar shtetëror konform rregullave të UE. Duhet uniformuar regjistrin themelor amëzor të kafshëve shtëpiake, kontrollin e cilësisë së prodhimeve blegtorale (qumështit, mishit, vezëve, leshit etj.) Këshillat lidhur me performansat gjenetike të prodhimtarisë së kafshëve blegtorale duhet të merren nga qendrat mbarështuese seleksionuese si dhe shoqatat mbarështuese për secilën specie dhe racë të kafshëve shtëpiake. Me rëndësi të veçantë është edhe ***arsimimi dhe shkollimi*** i kuadrove nga niveli fermer e deri tek arsimimi profesional, i mesëm dhe ai superior. Pra, duhet organizuar trajnime, shkolla profesionale, të mesme dhe të larta për specialistë të fushave të caktuara. Duhet praktikuar të arriturat shkencore dhe avancimet që behën në avancimin e metodave të reja teknologjike në mbarështimin e kafshëve. Gjithashtu duhet shfrytëzuar ***literaturë të nevojshme*** për përparim të mëtejshëm të blegtorisë në prodhimtari, përmirësim gjenetik dhe rentabilitet ekonomik.

Bota bashkëkohore e zhvilluar moti e ka kuptuar së ***zhvillimi intensiv i shkencës*** është gjenerator i zhvillimit teknologjik dhe i përparimit të shoqërisë në përgjithësi. Andaj në këto vende varësisht nga zhvillimi i tyre investohet mjaftë në shkencë dhe atë nga 1 – 4 % nga buxheti i gjithëmbarshtëm i atij vendi. Shkenca bujqësore paraqet njërin nga shtyllat kryesore të shkencës në zhvillimin dhe përparimin e një vendi. Andaj kjo rëndësi e shkencës duhet të kuptohet mirë e drejtë edhe tek ne në Kosovë dhe qartë të definohet vendi i saj në strategjinë zhvillimore të Kosovës.

Me përpikëri duhet zbatuar masat zooteknike në fermë, gjithmonë në favor të sasisë dhe cilësisë së prodhimit dhe rentabilitetit ekonomik.

Rol të rëndësishëm në përparimin e blegtorisë luajnë edhe ***mediet*** nëpërmjet emisioneve të ndryshme, debateve televizive shkencore, shkrimeve të ndryshme mbi ndonjë metodë apo princip të avancuar teknologjik e shumë e shumë mënyra të tjera.

Roli i panairëve, rivistave dhe ekspozitave bujqësore në zhvillimin e blegtorisë

Një shfaqje blegtorale është një ngjarje ku individët e një race blegtorale janë të ekspozuara dhe të gjykohet në tipare të caktuara fenotipike për racën siç specifikohet nga standardet përkatëse të tyre. Speciet e bagëtive që mund të përfshihen në këto ngjarje janë: derrat, lopët, delet, dhitë, kuajt, pulat, patat, rosat, gjelat e detit, pëllumbat etj. Gjithsesi, një shfaqje blegtorale mund të jetë pjesë e një shfaqjeje bujqësore, në të cilën ekspozohen edhe produkte të tjera bujqësore, makineri, plane të caktuara për dizajnin e fermës, pajisje ferme etj.

Një ekspozitë apo panair i bujqësisë është një ngjarje publike, në të cilën ekspozohen pajisjet, kafshët, sportet dhe rekreacionet lidhur me bujqësi dhe blegtorinë në përgjithësi.

Në masë të madhe këto ngjarje përbëjnë një shfaqje blegtorale (një ngjarje apo shfaqje në të cilën realizohen vlerësime të caktuara për performancën e kafshëve), një panair tregtar, konkurse, dhe argëtim. Puna dhe praktikat e fermerëve, adhuruesve të kafshëve, hulumtuesit dhe të tjerët të interesuar mund të shfaqen duke treguar interesin e tyre.

Këto ngjarje dhe shfaqje bujqësore janë një pjesë e rëndësishme e jetës kulturore në qytetet e vendeve të ndryshme, duke u konsideruar si ngjarje popullore. Këto ngjarje zakonisht zgjasin disa ditë. Me këtë rast fermerët e ndryshëm mund të konkurrojnë për shfaqje të ndryshme, varësisht nga natyra e organizimit e shfaqjeve bujqësore. Zakonisht, organizator të këtyre ngjarjeve janë shoqatat e ndryshme duke treguar interesim për promovimin e fermës, kafshëve, prodhimeve apo të tjerave më interes për zhvillimin e bujqësisë. Zakonisht, shfaqjet e tilla shpesh përfshijnë argëtim dhe organizime të ndryshme rekreative për pjesëmarrësit.

Figura 90. Nga një panair i kafshëve

Roli i literaturës shkencore në zhvillimin e blegtorisë

„Të shkruash, është e lehtë, mjafton të ulesh mbi një fletë të bardhë dhe ta shikosh derisa të shfaqën pika gjaku në ballë.,, GENE FOËLER, shek. XV.

Gjatë kësaj pjese do shtjellohet thelbi kryesorë i rëndësisë së literaturës shkencore në zhvillimin e blegtorisë.

Një literature shkencore paraqet një punë apo kontribut të veçantë të një eksperti apo profesionisti në lëmin e vet. Ai duhet të ketë vërtet një objektiv të shkurtë dhe të qartë. Zakonisht duhet të karakterizohet me një gjuhë të kuptueshme, më fjali të shkurta, maksimalisht më kuptim të qartë, të drejtë dhe të plotë. Ato duhet të përmbajnë të gjitha informacionet e nevojshme për t'u kuptuar më lehtë nga ata të cilët jo domosdoshmërisht janë profesionist apo specialist të këtyre fushave. Mbi të gjitha, autori duhet t'i përmbahet në mënyrë rigoroze subjektit përkatës të punës, që supozohet se për lexuesin dhe auditorin do të jetë sa më i kuptueshëm, më i thjeshtë dhe i përgjithshëm.

Figura 91. Roli i literaturës në bujqësi

Kandidati që jep literaturën shkencore duhet të ketë parasysh që lexuesit nuk janë të familjarizuar më temën e punuar, kështu që një shembull duhet të jepet që të rritet mundësia e të kuptuarit të problemit.

Shfrytëzimi i literaturës shkencore në bujqësi bëhet duke u bazuar në të dhënat e një burimi tjetër që është marrë më këtë hulumtim më herët. Kjo varet se çka kërkon ti nga autorët e mëhershëm që janë marrë më këtë hulumtim, t'i qasësh edhe ti të njëjtës formë të hulumtimit apo t'i qasësh në një metod tjetër për të fituar rezultatet e njëjta, të bazohesh në metodën e tij etj.

Figura 92. Të mësojmë për kafshët e ndryshme

Qëllimi i shfrytëzimit të literaturës shkencore në bujqësi, është të paraqes dhe ilustroj gjetjet, zbulimet dhe të arriturat në fushat përkatëse dhe t'i shfrytëzojë ato për rritje të prodhimit, menaxhimit më të mirë të biznesit bujqësor, sigurisë së konsumatorit dhe profitit të fermës në përgjithësi. Materiali i cili shfrytëzohet si literaturë duhet të përmbajë raportimin objektiv të të gjitha rezultateve lidhur më problematikën e caktuar.

Materiali i shfrytëzuar me qellim të përdorimit më praktik, duhet të paraqet gjetjet dhe përmbledhjen në formë teksti që

shoqërohen më figura dhe tabela të posaçme. Në tekst përshkruhet çdo rezultat i marrë, duke e drejtuar vëmendjen e lexuesit tek ato pjesë që janë më domethënëse dhe që lidhen direkt më qëllimin e studimit të realizuar.

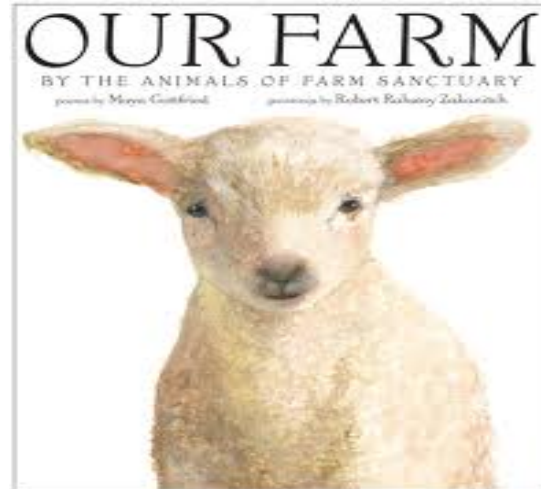

Figura 93. Hulumtimi i literaturës si bazë për progresin e zhvillimit të shkencave animale

Rëndësia e një punimi materiali shkencor

Gjatë një pune shkencorë është më rëndësi që të demonstrojmë së në cilat rezultate kemi arritur gjatë atij punimi shkencor.

- Çka arritëm në problemin e shtjelluar?
- Pati sukses kërkimi për të arritur rezultate pozitive?
- Kemi arritur rezultate negative?
- Çfarë kemi mësuar, përpiluar dhe zbuluar gjatë këtij kërkimi?
- Çfarë nënkuptojnë të arriturat tona në një punim shkencor?
- Literatura shkencore duhet të jetë e qartë, e shkurtër dhe koncize.
- Literatura shkencore kërkohet të ketë qëllime të qarta, arsyeshmëri të zgjidhjes së problemit dhe metoda hulumtuese të përdorura.
- Literatura shkencore vërteton hipotezat

e ngritura për temën e shtjelluar dhe argumentohet arsyeja e zgjedhjes.

- Këtu mund të sugjerohet ndonjë kërkim i ri apo plotësim i atij studimi, dhe mund të modifikohet ndonjë mënyrë tjetër për të arritur në rezultatet përfundimtare.
- Rezultatet e një punimi shkencor nuk duhet ngarkuar shumë më terma teknike që nuk janë të kuptueshëm për audiencën.
- Çfarë ka të re nga kjo literaturë shkencore për autorin dhe për audiencën.
- Cilat përfundime mund të nxirren nga një literaturë shkencore.
- Cilat eksperiencë janë përdorë gjatë punës.
- A ekziston ndonjë rrugë tjetër rreth zgjidhjes së këtij problemi.

Roli i masave zooteknike dhe ekonomike në zhvillimin e blegtorisë.

Masat e sugjeruara të politikave në sektorin e blegtorisë

- Rritja e prodhimit vendor në nivel të vetëmjaftueshmërisë (kryesisht në prodhimin e vezëve, mishit dhe qumështit);
- Ngritja e cilësisë së ushqimit blegtoral;
- Shfrytëzimi racional i resurseve kullosore dhe tokës së punueshme me qëllim të avancimit të blegtorisë;
- Forcimi i aftësisë konkurruese;
- Nxitja e eksportit (mish qengji, keci dhe prodhimeve të qumështit, etj.);
- Ngritja e vetëdijes publike rreth rëndësisë së blegtorisë dhe punës së fermerëve;
- Trajtimi i blegtorisë si një biznes dhe jo si një mënyrë e jetesës);

- Përmirësimi i mjedisit makroekonomik, përfshirë tatimin, tregtinë, kamatat. Në veçanti, vëmendje të veçantë duhet kushtuar TVSH-së dhe procedurave doganore;
- Zbatimi i konsolidimit të tokës dhe rehabilitimit të sistemit të ujitjes për të siguruar masën e ushqimit për kafshë;
- Ofrimi i trajnimit dhe mundësive për këshilla për fermerët blegtoral – shtimi i njohurive të përgjithshme teknike për fermerët, përmes shërbimeve këshillimore;
- Përmirësimi i praktikave të zbatimit të ligjit në blegtori;
- Zbatimi i sistemeve për sigurinë e cilësisë dhe rregulloreve të sigurisë së zinxhirit ushqimor, me theks të veçantë në prodhimet blegtorale.
- Avancimi i industrisë përpunuese, në teknologjinë e rritjes së asortimenteve dhe në ngritjen e kapaciteteve të prodhimeve blegtorale;
- Përmirësimi i kushteve të prodhimit dhe tregtimit për produkte blegtorale më avantazhe eksportuese;
- Zbatimi i legjisllacionit dhe krijimi i mekanizmave përkatëse për shfrytëzimin e tokës dhe shfrytëzimin racional të kullosave blegtorale;
- Rajonalizimi i blegtorisë në aspektin e hartimit të politikave (Sektori agri-ushqimor shfaq dallime të konsiderueshme rajonale të cilat duhet pasqyruar gjatë hartimit të politikave).

Roli i mediave në zhvillimin e blegtorisë.

Njerëzit reagojnë ashpër në media, kur gjërat janë raportuar gabimisht. Kjo është e kuptueshme.

Roli i medieve është e shumë i rëndësishëm. Mediet sigurojnë dhe marrin informacion nga një numër i kanaleve dhe forma të ndryshme. Kjo mund të përfshijë informatat të lidhura me furnitorët lokal, agro-inputet, blerësit, shitësit, përpunuesit, prodhuesit e të tjera palë me interes, që janë pjesë e rëndësishme e zinxhirit ushqimor. Fermerët shpesh mësojnë më mirë kur jo vetëm ata mund të diskutojnë gjërat në grupe, por kur ata mund të 'shikojnë' një teknikë të re ose qasje në veprim. Një pjesë e rëndësishme e këtyre qasjeve është prezantimi i tyre për mes medieve.

Me gjithë presionet e kohës, mediet janë menduar për të marrë gjërat drejtë. Ata shkojnë më atë që e dinë që të jenë të drejtë në atë kohë. E njëjta gjë vlen për bujqësi. Mediet përpiqen që të kuptojnë së çfarë është e drejtë; cila është çështje e ngutshme për fermerët, dhe për konsumatorët, etj.

Figura 94. Roli i medieve elektronike në blegtori

Gjithnjë e më shumë, njerëzit janë duke ushtruar të drejtën e tyre demokratike për të raportuar në lidhje me zgjedhjet e tyre, promovimin e produkteve, futjen e informatave të rëndësishme për fermerët në mediet elektronike apo të shkruara, etj.

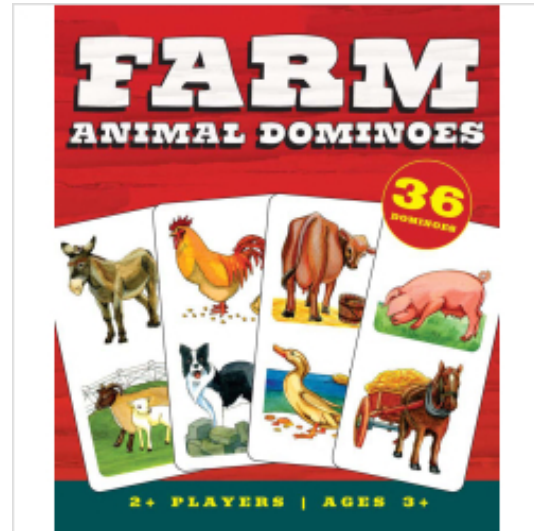

Figura 95. Roli i medieve të shkruara në zhvillimin e blegtorisë

Pyetje

1. Cili është roli i institucioneve në zhvillimin e blegtorisë?
2. Çfarë roli luan shkenca në zhvillimin e blegtorisë?
3. Cilat janë masat e domosdoshme zooteknike për aplikim të teknologjive të reja në blegtori?

LITERATURA

Aumaitre A 1999: Quality and safety of animal products. Livestock Production Science 59: 113–124.

Blowy R, Edmondson P. Mastitis control in dairy herds: An illustrated and practice guide. Ipswich: Farming Press, 1995: 95-105

Bramley, A.J. and C.H. McKinnon. 1990: The microbiology of raw milk. pp. 163-208 In Dairy Microbiology, Vol. 1. Robinson, R.K. (ed.) Elsevier Science Publishers, London.

Bytyqi. H., G. Klemetsdal, J. Ødegård, H. Mehmeti, and M. Vegara. 2005:

A comparison of the productive, reproductive and body condition score traits of the Simmental, Brown Swiss and Tyrol Grey breeds in smallholder herds in Kosovo. Anim. Genet. Res. Inf. 37: 9-20.

Mehmeti H. 2011. Ligjërata të autorizuar nga Lënda “Sistemet prodhuese të gjedhit”.

Bytyçi. B., U. Zaug., H. Mehmeti., Xh. Ramadani., S. Muji., A. Jahja, dhe B. Mehmedi. 2008. Ndikimi i Ngarkesës Bakteriale në Cilësinë e Qumështit të Freskët në disa Ferma Komerciale të Gjehit në Kosovë. Sesioni shkencor, Universiteti i Prishtinës-Fakulteti i Bujqësisë dhe Veterinarisë, faqe 15-28.

Plani për zhvillimin rural dhe të Bujqësisë në Kosovë 2007-2013. 2006: Kapitulli 1, Koncepti i zhvillimit rural në Kosovë.

List of Cattle breeds in Germany, Switzerland and Austria (2002):

Simmental, Brown Swiss and Tyrol Gray,

Boatfelld, G. 1996: Farm Livestock ipswich, Great Britain

Pasavi, M. 1995 Upustvo za ocjenu vajnstine goveda, HSSC. Zagreb.

Uremoviq, M. 2000. Svinjogojstvo. Agronomski Fakultet. Zagreb

Williams, A. 2008. Endocrinology 9 th edition. W.B. Saunders Company. USA

Grebesa, D.2000. Vodić za hranidbu krava. Zagreb

Kampl,B. 2001. Uzgoj teladi. Medjunarodni seminar za proizvodnju mljeka. Stubicke Toplice, 27 – 29

Maiala, K 1998. Breeding for improved reproduction cattle. 28 th. EAAP. Stocholm

Snapp, R. R 1982. Beef cattle. New York

Cameron, N.D. 1993. Selection for meat quality: Objectives and criteria. P:g News and Information. Vol. 14 (4) 161 N- 168 N

Gordon, I. 1997. Controlling reproduction pigs. New York, 1- 76

Devendra. C. Marco Burns. 1983. Goat production in the Tropic, CAB, slough, UK, 1- 183

FAO. 1998: FAO production, Rome Italy

Nemanic., Beric z .1995. Peradarstvo. Nakladni zavod . Zagreb

B legtori e P ërgjithshme

